Mahdum Kuli

28/

معززم برادرم مصطفی بك أفندی‌یه تقدیم
إخلاص و احترام‌م / ۱۸ نیسان ۱۳٤۰
حسین کاظم

تورك دیللرینه عائد تتبعلردن :

Mahdūmkulū

مخدومقلی دیوانی

Mahdūmkulū dīvānī

و

یدی عصرلق تورکجه بر منظومه

شارحی و منقدی :

شیخ محسن فانی

استانبول

۱۳٤۰

کاغدجیلق ومطبعه‌جیلق آنونیم شرکتی

LIBRARY
JAN 24 1967
UNIVERSITY OF TORONTO

دیباجه

« تورك دیللرینك اشتقاقی و ادبی لغتاری » نی اكمال ایتمك ایچون ، آباء یسوعیّه‌نك یوز اللی بیك كتابی حاوی اولان كتابخانه‌لرینده چالیشدیغم صیراده ، آلمان شرق جمعیّتی مجموعه‌سینك ۱۸۷۹ سنه‌سینه عائد اوتوز اوچونجی جلدینده ، مخدومقلی نامنده بر تورکمن شاعرینك دیوانچه‌سینی بولمش وكتابی قوپیه ایتمشدم . ایستانبوله عودت ایتدیكدن و یگرمی بش سنه متمادیاً وقف وجود ایتدیگم لغتنامه‌لری اكماله موفّق اولدوقدن صوكرا ، غرب تورکجه‌سینك گچیردیگی صفحات انقلابك مهم بر انموذجی اولان بو دیوانچه‌یی طبع ایتدیرمك واڭ اوّل شاعرك حیاتی حقّنده معلومات آلمق ایسته‌دم . فقط ، وامبه‌رینك ، — Cagataische Sprachstudien چغتای لسانی حقّنده تدقیقات — عنوانلی اثرینده شاعره تخصیص ایتدیگی برقاچ سطردن باشقا برشی اوگرنمه‌یه مقتدر اولامادم . وامبه‌ری، مخدومقلی‌نك بر تورکمن شاعری اولدیغینی ودینه وحربه دائر منظومه‌لر یازدیغینی سویله‌مكله اكتفا ایدییور وشرق لهجه‌لرینه مأخذ اولمق اوزره، اسملرینی یازدیغی كتابلر صیراسینده شاعرك اثرندن‌ده مختصراً معلومات ویرییور . شوحالده مخدومقلی‌یی یالكز كندی اثرینده مطالعه ایده‌بیله‌جگز .

مخدومقلی‌یه دائر ، وامبه‌رینك — بر ساخته درویشك آسیای وسطاده سیاحتی — اثرینده شو سوزلر یازیلی‌در :

« وقایع مشهوره‌یی نقل وحكایه ایتدیگی آنفا ذكر اولنان اشعاری آواز بلند ایله تغنّی، گیجه
« انجمنلرینك، خصوصیله قیش گیجه‌لرینك اڭ بیوك اگلنجه‌سیدر . بونلرك خاننده(؟)لرینه (بخشی) (۱)
« تعبیر اولنور، كه تغنّی ایدركن (دوتاره) اسمنده ایكی تللی بر نوع طنبور دخی چالارلر . اشعار

---

(۱) چغتای تورکجه‌سینده ـ بخشی ـ خواننده ؛ مطرب، سازنده ؛ شاعر ؛ حكیم وجراح ـ معناسینه كلن بو كلمه بوراده بزم ـ ساز شاعری ـ تعبیرمزك مقابلی اولارق قوللانیلمشدر . « خان بخشیسی » پادشاه ندیمی اولان شاعره ویریلن عنواندر . اللغات النوائیه ـ ترکستان پادشاهلرینك كاتبلرینه درلر، كه هیچ فارسی بیلمیه‌لر ـ دییه تعریف ایدییور . علیشیر نوایی :

سارتغه گرچه بو بارور بخشی‌لار
ترك ایله هم بخشی بارور بخشی‌لار
حیرت الأبرار

قطعه‌سینده و :

« مذکوره‌دن بعضلری حقیقةً گوزل اولوب ازجمله مخدوم قولی نام شخصك آثار شعریه‌سی ذکر
« و بیانه شایاندر . شاعر مرقوم اکثر اشعارنده (یوموت) لرله (کوکلن) لر بیننده‌کی غوغالری، ایکی
« قرنداشك بربریله اولان مجادله‌سی قبیلندن عد ایدوب اظهار تأسف ایلر و بویله بر سلاله‌دن توره‌یان
« خلق طمارلرنده جریان ایدن قانك بر اولدیغنه عدم رعایتله یکدیگرلرینك اولاد و عیاللرینی سبی
« واسترقاق ایتمکده اولدقلرندن شکایت ایدر . »

اثرك تورکجه‌یه ترجمه‌سی ـ صحیفه ۳٦

وامبه‌رینك ویردیکی معلوماته باقیلیرسا، مخدومقلی‌نك داها بر چوق منظومه‌لری اولمق لازم گلیر .
شاعرك حسیات قلبیه وتمایلات اخلاقیه‌سنی بیلدیره‌ن بوشعرلرك المزه گچمه‌مه‌سی شایان تأسفدر .

— بیر صباحدین توش وقتی غاجا و پیشین دین آقشام غه‌جا اولتوروب آنجا ایش قیلورلار کیم نیچه دیوان
نویسنده بخشی ونیچه پروانه‌جی قیلا آلماغای‌لار ... منشآت .

عباره‌سینده ، بوکلمه‌یی « شاعر » معناسینده قوللاندیغی کبی، « محبوب القلوب » ده :

— زهربیریب بیمار اولتورکوجی طبیب‌لیق بولارغه نصیب ، زور بیله اولتورکوجی بخشی‌لار بولارغا کورا
ترك طبیب ...

« طبیب و حکیم » یرینده قوللانمشدر . بابرنامه‌ده کورولن :

— أبیکه بخشی آتلیغ جراح‌نی ییباریب تور ...

عباره‌سنده‌ده ـ جراح ـ دیمك اولدیغی آکلاشیلیور وبونی تعقیب ایده‌ن سوزلرده :

— مغول خلقی جراح‌نی هم بخشی دیرلار ...

دنیلمش اولماسینه نظراً « بخشی » تعبیرینك موغولجه‌دن آلیندیغی کورولییور .

بدروس افندی کراسته‌جیانك تعریفینه کوره : لامالر یعنی بوددی راهبلری بوعنوانی آلیرلر . موغولجه‌ده
« بخشی » کلمه‌سی « حکیم » معناسینه کلیر وطبیبلره، عالملره ومنجملره‌ده اطلاق اولونور . سیاح شهیر مارقوپولو،
« baschî » عنوانینی ویردیکی بوآدامرلك موغول پرنسلری نزدنده پك محترم اولدوقلرینی بیلدیرییور .
آده‌ریق دو پورده‌نون‌ده بوکلمه‌یی بر حرف تعریف عربی علاوه‌سیله ـ albassi ـ شکلینده یازییور .
بیزانس مورخلرینك اثرلرینده پك چوق تصادف ایدیلن ـ [illegible] ـ تعبیری‌ده بوندن باشقا برشی ده‌کیلدر.
Lexicon Persico-Latinum ك :

Lama, Buddhae doctrinam profitens. Inde apud Mongolos Persiac et Transoxaniac. Significat : vir eruditus, scriba, secretarius (كاتب) et passim : chirurgus (جراح), medicus (طبيب), 2) scriba militaris et praefectus qui omnia, quae exercitui necessaria sunt, prospicit et consignat, mansiones designat etc., cuius etiam varii sunt ordines بخشی دوم، بخشی اول، میر بخشی

تعریفی ده بوماًلده‌در . Steingass ك Persian English Dictionary لغتنامه‌سینك ویردیکی ایضاحاته کوره:

بخشی الممالك ـ سردارلغه معادل بر رتبه ؛
بخشی جز ـ خزینه‌دار ؛
بخشی خانه ـ وزنه دائره‌سی ؛ دائرهٔ عسکریه ؛
بخشی کری ـ سردارلق و سپهسالارلق وظیفه ومأموریتی ؛
بخشی کل ـ خزینه‌دار .

تعبیرلری فارسینك ـ بخش، بخشائیدن ، بخشودن وبخشیدن ـ اصللرینه متعلق ده‌کیلسه، هرحالده سلطان بابرك
موغولجه اولدیغینی سویله‌دیکی ـ بخشی ـ لفظیله مناسبتدار اولمق لازم کلیر .

محمد امین بگك کتابنده‌ده، مخدومقلی حقّنده:

« تکه‌لولردن مخدوم قولی نامنده بر ده مشهور شاعر توره‌یوب تکه اعاظمی(؟) میاننه اسمنی علاوه « ایلمش وغایت گوزل اشعاریله کندی قبیله‌سنك فضائلنی اورته‌یه قویمشدر. »

استانبولدن آسیای وسطایه سیاحت:
مؤلفی: محمد امین بك

سوزلرینه تصادف ایدیورز. امین بك افندی جغتایجه‌یه وتورکمن لهجه‌سینه واقف اولدوقلرندن، مخدومقلی‌یی تکه اعاظیمندن عدّ اتمکده مبالغه ایتمش اولمقله برابر، شهادتلری بزجه پك قیمتدار وشاعرك منظومه‌لرینی گورمش اولملری‌ده قویّاً محتملدر. بوجهتی کندیلریندن استیضاح ایده‌مدیگمه متاسّفم.

تورکمن وتورکمان [املاء قدیمی: ترکمن] لفظی، تورك کلمه‌سیله ـ مان، من ـ اداتیندن تشکّل ایدییور. بو اداتك مدلولی صریحاً معلوم ده‌گیلدر. تورك دیللرینده‌کی وقوف و اختصاصی ـ تورك دیلینك اشتقاقی لغتی(۱) ـ نامینده‌کی اثریله معلوم اولان محترم استادم بدروس کراسته‌جیان افندی، بو اداتی آلمانجه‌نك ـ مان mann ـ کلمه‌سیله مقایسه ایدیور و بونکله پهلویده‌کی ـ مان ـ آراسینده بر مناسبت بولونمادیغینی سویلیور. پهلویده [یاد، یادمان = آیاق] گبی بعض ترکیبلره تصادف ایدیلدیگی گبی، دیگر طرفدن‌ده [مان، من] اداتینك، ژاپون دیلینده ـ شخص وذات ـ معناسینه گلن [مونو] کلمه‌سیله، عربجه‌نك ینه بو معناده‌کی [من] لفظیله‌ده، تلفّظ و معنا اعتباریله آرالرینده بر مشابهت بولوندوغی گوریلیر. مان، من اداتینك داخل اولدیغی الفاظ:

تورك — تورکمن
قوجا — قوجامان
کوله — کوله‌من
ککه — ککه‌من
شیش — شیشمان
کوسه — کوسه‌من
تورا، توره(؟) — توره‌من، توراماِن، طوراماِن
آلا، آلاق(؟) — چغ — آلامان، آلاقمان
چوچومان [چغ— چوچوك — طاتلی، لذیذ]

گبی سوزلردر. لغتجیلره گوره، [مان، مخفّفی: من] ادات تشبیهدر. بوحالده‌ده ـ تورکمان، تورکمن ـ تورکه بکزه‌ین، تورکلشمش وتورك حکمینه گیرمش اولان، معناسینه گلیر. لغت علمینده، دلیله وشواهده مستند اولمایان حکملرك وتأویللرك هیچ بر قیمتی یوقدر و بورادە نظر و استدلال ایله و یا تلفّظك سوق ودلالتیله برحقیقته واصل اولمق ممکن ده‌گیلدر. « لهجهٔ عثمانی » مؤلّفی، تورکمنلر حقّنده:

(۱) Dictionnaire Etymologique de la langue Turque.
Par Bédéros Effendi Kérestédjian
Londres 1912. Luzac & Co.

« خلفا زماننده ترکستاندن دیار اسلامه گچن عشایر اتراك، که اکثری اوغوز اولوسلرندندر . » دییور و بوسوزلرله اونلره ـ تورکمان وتورکمن ـ صفتینك نه ایچون ویریلمش اولدیغینیده آکلاتمق ایستهیور. تورکمنلرك ، خلفاء عباسیه زماننده قبول اسلام ایتدیکلری بر حقیقت تاریخیهدر. فقط، بویله برعنوانك او زمان کندیلرینه ویریلمش اولماسی ایچون [مان ، من] اداتینك عربجه اولماسی لازم گلیردی . اساساً تورکدن باشقا برشی اولمادیقلری حالده ، تورکمنلرك کندیلرینه بوصفتی ویرمش اولمالریده مستبعددر .

بوگون تورکمن ـ تورکمان آدلانان قبیلهلر ، بحر خزرك [قوزغون تینکیزی] شرقنده ، آمو دریانك اسکی مجراسی اطرافینده و بونك شمال سمتلریله آرال گولی وخزر دهگیزی آراسیندهکی یرلرده و تکه، یموت وسالور[1] اسملرینده بر قاچ قبیلهیه آیریلمش بولینیورلر .

تورکمنلرك ساحهٔ تاریخده گورونمهلری ، شبههسز اسلامیته گیرمهلرندن صوکرادر و تورکلردن الك اوّل قبول اسلام ایدنده بونلردر . عباسی خلیفهلری زماننده ، بغدادده تورکمنلردن پك چوق عسکر واردی . بونلرك آمور دریا ساحللرینی تعقیباً بخارایه و دیگر طرفندنده بحر خزری گچوب طونا قیبلرینه قادار یاییلمالری و برچوق تورکمن عشیرتلرینك مازندران ، گیلان ، طبرستان ، آذربایجان ، ماوراء قافقاس ، ارض روم، دیار بکر ، آطنه وحتی روم ایلیه قادار هجرت ایتمهلریده بو تاریخدن صوکرادر . بغدادده امیرالامرالرك ، مصرده غلامان اتراکك ، ملوك طوائفك بر چوقلری تورکمنلردن ایدی . الك اوّل سلجوقیلرك وداها صوکرا عثمانلیلرك زمان حکومتلرینده متعدد تورکمن عشیرتلرینك آنادولییه مهاجرت ایتمش اولدوقلری محققدر . عثمان بگه اتباعاً آنادولییه گچن و قایی عشیرتینه منسوب اولانلرده تورکمن ایدیلر. بوگون ایرانده حکومت ایدهن قاجار عائلهسیده برتورکمن عشیرتیندن تورهمشدر . سامانیلرك وارث حکومتری اولان آل سبکتکینده تورکمن ایدیلر . بونلر، خراسان وخوارزم اولکهلرینی اللرینه گچیردیکدن و ماوراء النهری، طوائف ملوکدن ، عراق عجمی آل بویهدن آلدیقدن صوکرا، هندوستانك شمال طرفلرینیده ضبط ایدهرك بویوك برحکومت تأسیس ایتمشلردی . مرکز حکومتلری اولان غزنه شهرینه نسبتله ـ غزنوی ـ آگیلان ومؤسس دولت ـ آلب تکین ـ دن صوکرا پادشاهلق ایدن سلطان محمود سبکتکین، تاریخ اسلامك الك بویوك سیمالریندن بریدر .

خلاصه، [مان ، من] اداتینك افاده ایتدیگی معنا هر نه اولورسا اولسون ، تورکمنلری انساب ، تاریخ ولسان اعتباریله ، تورکلردن آییرمایه امکان یوقدر. غرب تورکجهسینه و بوندن داها اوّل سلجوق لهجهسینه وجود ویرهن تورکمن تورکجهسیدر . بو لهجهنك قیرغیز، اوزبیك و قارا قالپاق لهجهلری گبی ، وسطی آسیانك الك مهم لسانی اولان چغتایجهدن طوغدیغی و آذری دیلیلهده پك صمیمی مناسبتلری اولدیغی میداندهدر . یالکز، چغتای واویغور دیللرینده، لسانك اصول املاسی تماميله محفوظ قالدیغی حالده ، بوایکی لساندن تورهین لهجهلرده بواطراد تماميله بوزولمشدر . چغتای واویغور تورکجهلرینده،

(۱) ساغ سولینك لشکر آلور / الله دیوب قیلیچ چالور
یوز مینك ایلات تکه، سالور / سویقالیب ترکمان کیلور
احمد و یوسف

هر مضمومدن صوڭرا [واو]، هر مكسوردن صوڭرا [يا] وهر حرف مفتوحى متعاقب [الف ويا هاء] گتيريلمك بر قاعدهٔ مطرّده‌در :

تيره‌لار لطف ايلابان توتماس صفا اهلى ييرين
يارومـاق بيرلا اوچى شمع اورنيني توتماس كوساو
نوايى ـ نوادر الشباب

— قاچقان لشكرى نينك آغير يوكنى و يامان مالنى تاشلاب
گوشوب قايتديلار ...
ابوالغازى ـ شجرهٔ تركى

— خير وشرّ دين نوش ونيش گوكسو مگاتيكيليب دور ولئيم وكريم
زخم ومرهمين گونكلوم درك ايتيب‌دور ...
نوايى ـ محبوب القلوب

توشتا گوردوم يارنى خندان رقيبين اوتروده
رشكدين هرلحظه تيش قير چيلداتورمين اويقودا
نوايى

— بو افغانلار قيريلغاندين سونك بير خويد زارغه توشوب بويوردوق كيم
بو افغانلار نينك باش‌لارنى كلـه مناره قيلديلار ...
بابرنامه

شـو مثاللر، چغتايجه‌نك ناصـيل يازيلوب اوقونديغى حقّينده بزه بر فكر ويره‌بيـلير . فى‌الحقيقه ابوالغازى بهادر خانك ـ شجرهٔ تركى ـ سينده، اويغور توركجه‌سينده يازلمش اولان ـ معراجنامه ـ ده وداها بعض آثارده ، بولسانلرك اصول املاسـيندن آز چوق تباعد ايديلمش اولديغى گوريليور ساده، بونى لسانه واملايه عائد برانقلابدن زياده، كتابلرى استنساخ ايده‌نلرك جهل واهماليته عطف ايتمك داها طوغرو اولور . بوندن صوڭراده آذرى، قازان وغرب توركجه‌سى گبى بويوك لسانلردن قيرغيز ـ قازاق، توركمن، اوزبيك، قارا قالپاق وامثالى لهجه‌لره قادار هر يرده اصول املانك ده‌گيشـديگينى و حروف املانك ياواش ياواش اسـتعمالدن سـاقط اولديغينى گوريـورز . اورتاده چغتايجه اولماسايدى ، تورك ديللرينده املانك اطّرادسزلغنى، اويغور حرفلرينه بدل، عرب حرفلرينك قوللانيلديغينه ويره‌بيليردك. بويله بر حكمده بولونابيلمك ايچونده، توركلرك كندى ديللريندن زياده لسان دينيلرى اولان عربجه‌يه داها زياده اهمّيت ويرمش اولماللرينى اثبات ايتمك لازم گليردى . فى‌الحقيقه برچوق اسكى اثرلرده، كتاب الادراك فى لسـان الاتراك‌ده ، بزم كتابمزك صـوڭينه قويديغمز منظومه‌ده، نظر دقّتمزه چارپان بعض املالرك ، عربجه‌يه تقليد نتيجه‌سى اولديغينده شبهه يوقسـاده ، بش آلتى عصردن برى دوام ايده‌ن بويله بر اطّرادسزلغك صرف تقليددن ايله‌رى گلديگينه حكم ايده‌بيلمك قولاى ده‌گيلدر . يالـڭز، تقليـدك محقّق اولديغى يرلرده واردر و بونك اڭ واضح بر دليلى ، محمد بن الحسـين بن محمد الكاشـغرى‌نك

ـ ديوان لغات التّرك ـ نامينده‌كى اثريدر . عربجه كلمه‌لرك طرز اشتقاقينى توركجه‌يه تطبيق ايتمك ايسته‌ين مؤلفك ، تورك سوزلرينى سالم، مضاعف ، مهمل، ثنائى، ثلاثى، رباعى ، خماسى وسداسى گبى ابنيه‌يه آييرماسى، ايضاحى قابل اولماليان غرابتلردندر . بوندن طولايى ـ ديوان لغات التّرك ـ شكل حاضريله قطعيّاً قابل استفاده ده‌گيلدر و آنجاق شرق توركجه‌لرينه واقف اولان بر آداملك، سنه‌لرجه اوغراشوب، كتابك حاوى اولديغى لغات وامثالى باشقا بر ترتيبده يكيدن يازماسى لازمدر .

بو صوك زمانلرده ، اشتقاقات لغويّه‌يى ، تلفّظك احساس ايتديگى احتمالاته گوره، وضع وتدوينه طرفدار اولان بعض ذواتك بك غريب نتيجه‌لره واصل اولدوقلرينى‌ده گوريورز . بو ذوات تلفظك دلالتيله، برچوق اسكى لسانلره عائد سوزلرك تورك ديليندن مشتق اولديغينه قادار واريورلر . بونلرك وبر ديكلرى حكملره ايناتمق لازم گليرسه ، اساطير يونانيه وخرافات اوّلينده‌كى تعبيراتك و بوندن استدلالاً مدنيّت قديمه‌نك تورك ديليندن وتورك عالمندن اقتباس ايديلديگينى قبول ايتمك ايجاب ايده‌ر. بوطرز تأويل، اشتقاقات لسانيّه‌دن زياده بر ـ علم انساب لغويّه ـ يه تعلّق ايده‌بيلير . بزم اعتقادمزه گوره دليلدن وشاهددن عارى اولان حكملر، نظر واستدلاله والهام وخياله مستند اولسون، حائز اعتبار ده‌گيلدر . ديگر طرفدن‌ده عربجه‌نك ، قبول اسلام ايده‌ن ملتلرك لسانلرى اوزرينده آز چوق بر تأثيردن خالى قالماديغينى اعتراف ايتمكله برابر، تورك ديللرينك املالرينده گورولن اطّرادسزلغك اسبابنى كاملاً بويله بر تأثيره عطف ايده‌مه‌يز . باخصوص، عربجه‌نك توركمن، قارا قالپاق وقيرغيز لهجه‌لرى اوزرينده‌كى تأثيراتى ، اصول املايى آلت اوست ايده‌جك قادار اهميّتلى اولابيليرمى ؟ تورك ديللرينك املالرينده‌كى اطّرادسزلق الك زياده جهلك وقيدسزلغك اثرى اولملق لازمدر. « قواعد عثمانيّه » مؤلّفلرى كندى لسانلريندن زياده عرب وعجم ديللرينك قاعده‌لرينه واقف اولدوقلرى ايچون ، بزه كندى ديلمزه تعلّق ايتمه‌ين و يابانجى لسانلره عائد بولونان قاعده‌لرى‌ده اوگرتمشلردى . « قواعد فارسيّه » كتابلرينده، تورك مؤلّفلرينك برچوق عرب قاعده‌لرينى عجم لسانينه صوقملرى بر تجاوزدن باشقا بر شى اولاماز ...

بو مهم بحثى داها زياده ايضاحه رساله‌مزك تحمّلى اولماديغندن بوقادارله اكتفا ايديورز .

مخدومقلى ديوانى ، ادبيات لسانيّه نقطهٔ نظريندن نوايينك اثرلريله قابل مقايسه ده‌گيلدر وديوان امير(١) و ديوان مونس خوارزمى ايله نسبت ايديله‌مز .

مثال اولملق اوزره ديوان اميردن شو پارچايى نقل ايديورز :

خسته من اول گلدين آيرو عندليب زار ديك
اون چيكار من گيجه‌تانك آتقونجا موسيقار ديك
سن سيزين اى گوگل ! گرگاشن سارى قيلسام نظر
گورونور گل يافراغى بررخت آتشبار ديك
آه چيكتيم كيم غبار خاطريم زايل ايتار
بولدى گونگلوم گوزگو سيغه باعث ژنگار ديك

(١) ديوان امير ومجمع‌الشعراء ـ شيخ سليمان افندى ـ مكتب صنايع مطبعه‌سى ١٢٩٩ .

توشتی سودالار باشیمغه اول معنبر ساچیدین
روزگاریم‌نی قارانغو ایتّی شام تار دیك
گلشن دهر ایچرا چوق عزّت بیله امیر
تاتوتوب من اول گل رعنا ایتاگین خار دیك

دیوان مونس خوارزمیدن :

آل نقابینك نی جمالینك آشکار ایلا گیل
عالم اهلی گوزلارینك محو تماشا ایلا گیل
سین که جانلار جانی‌سین سیز اولوك من هجر آرا
گیل روان بیردم حزین جانیم‌نی مأوا ایلا گیل
گوزلارین عالم ایلی‌نینك تیره قیلدی شام هجر
آفتاب عارضینك نی عالم آرا ایلا گیل
ناتوانلیغ دین اولوب من هجر اندوهی بیلا
سوز بیله روح الله اعجازنی احیا ایلا گیل
درد وغم تاشی بیله باشیم ایرور یولونگدا گرد
سیگراتیب آت بیل دیك آنی چرخ فرسا ایلا گیل
روضهٔ رضواندین آرتوقدور سرکوینك سینینك
اول مقام دلکشا ایچره مینی جا ایلا گیل
جانفزا شیرین لبینك هجریدا دور من تلخکام
لطف ایتیب نوشی منی آندین شکر خا ایلا گیل
اسرو بی پروالیغینگدین بولمیشام آشفته حال
بر ترّحم گور گوزوب حالیم‌غه پروا ایلا گیل
نی حضوری‌سین سیزین حاصل دورور نی راحتی
گیل حضورینك نی گونگولگا راحت افزا ایلا گیل
زرّه دیك مونس یوزینك هجریدا ناپیدا ایرور
ای قویاشیم آچ جمالینك آنی پیدا ایلا گیل

هر نه اولورسا اولسون ، مخدومقلی دیوانینك تورك ادبیاتی آراسینده ، لسان وشخصیّت اعتباریله بر موقع مخصوصی واردر. بو اثری‌ده احمد ویوسف، زرقوم شاه، طاهر وزهره، همراه، کور اوغلی، قوبلان باتور [قاپلان بهادر]، خرمن دلی ، سیّد بطّال ، تورلوك عجائب، مزراب شاه[1] وامثالی آراسینده تورك لسانینه عائد بر آبده عدّ ایده‌بیلیرز .

(۱) C'agataische Sprachstudien ـ وامبه‌ری ـ ۱۸۶۷ .

تورکمن شـاعرینك منظومه‌لرینده صوفی‌الله یار و خواجـه احمد یسوی دیوانلرینـده گوردیگمز حکمیّات وافکار صوفیّه‌یه ، میر علیشیر نوایینك اثرلرینده‌کی شـاعرانه تصوّرلره تصـادف ایدیله‌مز . شاعر ، تورکمن عالمینده پرورده اولمش واو محیطك ساده وکلفتدن عاری طرز حیاتیندن باشـقا بر شی گورمه‌مشدر . پارماق حسابیله سویله‌دیگی منظومه‌لر بسیط وساده تصوّرلردن عبارتدر . بومنظومه‌لرك هیچ بر یرینده اوفاجق بر اثر هیجان گوروله‌مز . شاعر دائما سادگیء حیاتدن ذوق آلدیغینی آڭلادیر ودنیایی اوزاقدن :

قره دنیا آل ایچنده — آدمزاد خیال ایچنده
جهان غلمغل ایچنده — هرکیم یوز تلاشلر بله !

یولینده تصویر ایتدیکدن صوڭرا :

مخدومقلی توفیق آلسم — برآز تافسم قللیق قلسام
یوراك ایدور یولداش بولسام — دم چکن درویشلار بله !

سوزلریله‌ده حیاتده ماسوادن قطع علائق ایله تنها گزین اولمق املینده اولدیغینی سویلر . ۲ نومرولی منظومه فناء عالمی ، املرك بوشلغینی تصویر یولینده سویله‌دیگی سوزلرله قناعتلرینی ساده وانسانه احساس مرحمت‌ایده‌ن برطرزده آڭلادیر . ۳ نومرولی منظومه « مرد » ایله « نامرد »لڭ حیاتلری آراسینده‌کی فرقی، یاشادیغی عالمڭ ساده‌لگیله متناسب برصورتده تصویر ایده‌ر و ـ وقتکی خوش گیچور ، دوران یولوقسه! ـ حکمیله‌ده کندینه نصیب اولمایاجق سعادتڭ نره‌ده بولونابیله‌جگینی گوسته‌رر. بومنظومه‌ده‌کی ـ نامرد اوزین گیزلار مهمان یولوقـه ـ تصویری تورکمن معیشتینك اڭ یوکسك برصفحهٔ اخلاقیّه‌سیدر. ٤ نومرولی منظومه بسیط وسـاده نظریّات اخلاقیّه‌دن ودهرڭ وفاسزلغیندن باحثـدر . ٥ نومرولی منظومه‌ده عینی افکار وحسیّاته تصادف ایدیلیر . ٦ نومرولی منظومه‌ده :

گونڭلومنی گچردیم جمله جهاندین — نه جهاندین ، بلکه ال اوزدیم جهاندین
حضرت عیسی دین ، شاه مرداندین — همّت استاب بقدیم سوی آسمانه

سوزلریله حیاته قارشی ده‌رین بر یأس گوسته‌ره‌ن شاعرڭ تصوّفانه تصوّرلره گچدیگینی و ـ اوچ أرلره ـ ملاقی اولوب اونلره قلبینك آجیلقلرینی دوکدکدن وحیاته عائد شبهه‌لرینی :

دیدیم، گوکدین آغیر یردین مرد نادور ؟
دریادین بای نادور، داشدین سخت نادور ؟
اوتدین یاقوجی‌نا ، بوزدین سرد نادور ؟
زهردین آجیراق نا بو جانه ؟

سوزلریله تصویر ایتدیکدن صوڭرا بو « اوچ أرلر »لڭ حضوریله کندینی غائب ایتدیگینی ونهایت :

دیرلار، بیز اوچ کیشی بولدوق اوستادینك
دایم دستان بولور عالمده آدینك

فخریه‌سیله بوغریب تصوّره خاتمه ویردیگینی گوریورز . فقط ، دیگر پارچالره نسبتله چوق اوزون سوره‌ن بومنظومه‌ده شاعرك شبهه‌لرنی ازاله ایده‌جك واونی قطعی حکملره گوتوره‌جك افکاره تصادف ایده‌مه‌یوریز . ۷ نومرولی منظومه‌ده :

ایشی رواج تفر، بد ایش توتانڭ
تلاگی دوش گامز ، حقّ دیب دیانڭ
یر یوزنده بولور . گوج گوج یته‌نڭ
جهانی ظلم ایله زار خراب ایلار !

سوزلریله مقدّرات عالمك خرابیدن وطالع بشریّتك ظلم وسفالتدن باشقا برشی اولمادیغینی آکلاتدیقدن صوکرا ، اسمارنی اوزاقدن ایشیتمش اولدیغی شهرلرك گونك برنده ، آتشدن یلدیریمه وانسانلردن ییلانلره وعقربلره قادار آفاقی، سماوی و ارضی ... بلّیات ومهالك یوزندن بی‌نام و نشان قالاجغینی تصویر ایده‌ر !.. شاعر بوراده ، قوزغون ده‌گیزینك وقیزیل قوم دریاسینك بی پایان تنهالغی ومغفل سرابلری آراسینده سوق طبیعتله سوروکله‌نوب گیتدیگی بداندیشلگك و وحشتك کندیسینه القا ایتدیگی حسیّاته غریب برجریان ویریور . اونك تصوّر ایتدیگی خرابی ، صوفیّه‌نك « بقا » یه راجع اولان « فنا » لری قبیلیندن صوری وظاهری بر تحوّل ده‌گیل، بلکه حقیقی ومادّی بر هدف وغایه‌در .

۸ نومرولی پارچاده شاعر ینه متصوّفانه ودرویشانه تخیّلاته دوشییور و « سجّاده‌سی روزگاردن، محرابی صودن ، آق ردالی ویشیل نقابلی بر ارك » کندیسینی ناصل « مردان ایله طولو بر میدانه » گوتوردیگینی واوراده « قولاغیندن طوتولوب کمیکلرینك نه یولده قیریلدیغینی » آکلادییور ، که شعر، خیال وتصوّف هر نه اولورسا اولسون، بوسوزلرك بویوك بر شی افاده ایتمه‌دیگی آشکاردر .

۹ نومرولی پارچا اخلاق دساتیرنی جامعدر . بومنظومه‌نك بعض مستهجن تصویرلرینه قارشی گوزمزی قاپادیغمز حالده :

گل آزار بیر مگین بر مسلمانه
اوغری ایردین بر دوغری ایت یخشیدور !

طرزینده‌کی افاده‌لر، تصوّر وتمثیلده‌کی غرابتلرله برابر تورکمن حیات ومعیشتیله قابل تألیفدر . فقط :

یوق دولتدین باش بولسه بر هنر
منك هنر دین زرّه دولت یخشیدور !

حکمینده بر اصابت گوروله‌مز . نه چاره‌که محکوم زوال اولان دولت واقباله نسبتله فضل وهنرك ابدیّتینه ایناناببلمك ایچون انسان تورکمن ایلیندن چوق اوزاق یرلرده طوغوب بویومش اولمق لازمدر.

۱۰ نومرولی منظومه ، شرق حیاتینك ساده وفقط حقیقی بر تصویریدر .

۱۱ نومرولی پارچاده ، شاعر یاشادیغی عالمك حیات اجتماعیّه‌سینه عائد اعتیادلری بزه صایوب دوکییور . بومنظومه‌ده « مرد » تعبیر ایتدیگی انسان حقّینده قوللاندیغی : « قارغه گبی وهملی ! » ،

« تیلکی گبی حیله‌کار ! » ، « قاپلان گبی مفترس ! » ، « قورت گبی خونخوار ! » صـفتلرینك فطرت بشریّه ایله قابل تألیف اولمادیغینی ادّعا ایده‌جك ده‌گیلز ! یالکز ـ آت صـالدیغی زمان اوزرینـده‌کی « مرد » لـڭ طوكوز گبی طوپلانوب هجوم ایتمه‌سی ـ تصویرینك غرابتینه اشارتله گچیوریز …

١٢ نومرولی پارچاده بسیط دساتیر اخلاقیّه‌دن باشقا بر شیئه تصادف ایدیله‌مز .

١٣ نومرولی پارچا شاعرك باباسینه تخصیص ایتدیگی حزن آور بر منظومه‌در . مخدومقلی باباسینی بو منظومه‌ده بزه ، آرقاسینده اسکی شالدن لباسیله حیات ومعیشت دنیادن متنفّر ـ آغیر دولتلره گوکل قویماز ـ وآخرتدن باشقا بر شی دوشـونمز ، گوندوزلری صائم ، گیجه‌لری عبـادته مداوم بر آدام حال وشانینده تقدیم ایدییور .

بو منظومه‌ده تصـویر ایدیلن آدامك مخدومقلی‌یه بابا اولمایه لائق اولدیغی شـبهه‌سزدر . « پیغمبر دستی‌دور دستی آتامینك ! » افاده‌سـینی ده بر الله آدامینك واصـل اولاجغی کمال وفضـیلتی بر اوغول لسانیندن بیلدیرمك ایچون الـڭ ایی سویله‌نه‌بیله‌جك سوزلردن صایمق لازم گلیر .

١٤ نجی منظومه ، باشدن آشاغی ، بر تورکمن چوجوغینك ـ پدرینك عشق ایتمه‌سیله ! ـ تکوّنیندن اعتباراً طوقسـان وحتّی یوز یاشـینه قادار صفحات حیاتینی مصوّر اولمق اعتبـاریله جالب دقّتدر . مخدومقلینك تصویرینه گوره ، بوصفحات هستینك هر بری خیبت وخسراندن باشقا برشی افاده ایتمه‌یور وعمرك الـڭ آجی تجربه‌لرله وغفلتلرله گچدیگینی گوسته‌رییور . فقط تورکمن شاعری ، بونلری پك طبیعی بولییور وحیاتك یأس ونومیدی ایله باشلایوب ینه او طرزده نهایت بولاجغینه ایناناییور :

— بار آلمدینك باغنگدین ، خزان اوردی طاغنگدین !

بر تورکمن حیاتینك خلاصهٔ افاده‌سیدر .

١٥ نومرولی منظومه ، انسـانك دائما آلداندیغینی وکندینی بیلمك شانیندن اولمادیغینی تصـویر ایتمك اعتباریله اولـکی منظومه‌نك دوامی صایـیلابیلیر .

١٦ نومرولی پارچا ، اخلاق بشریّتی تنقید ایده‌ن و :

— هم گناهنك بوینگـا قویغا بو دور حالنك سنینك !

تصویریله یأس وحرمانده نهایت بولدیغینی بیلدیره‌ن بر منظومه‌در .

١٧ رقلی پارچا ، عجب ونخوتله متّصف اولان بر آدامك حیات دنیا وآخرتده اوغرایاجغی شدائدی آ ـلادیر .

١٨ نومرولی منظومه ، آداب معاشرتدن باحثدر . ـ مرد گرك جفا چکمگه ! ـ سوزلری مقدّرات بشریه‌نك ، تورکمن عالمینده تجلّی ایده‌ن طرز حیاته گوره ، الـڭ حقیقی بر شکل افاده‌سیدر .

— یر قاتیغ گوك ییراق !

ضرب مثلی‌ده بونی مصوّردر !.. شرقك بویوك وحسّاس شاعری طاهرزاده صابرده :

ایرانلی گرك عمرایده ذلّتده همیشه
نکبتده، اسارتده، مذلّتده همیشه
ایرانلی گرك جان ویره غربتده همیشه !

دیمشدی . شرقده، بوظلملر وظلمتلر دیاریندە انسانلر ایچون مقدّر اولان وارلق بوندن باشقا بر شی دەگیلدر !

ینه صابرك :

شاه بیلەر اولکەدە هر نه گوتورر، هر نه قویار
گاه جیبین، گاه دریسین هرکیمك ایسترسه سویار
باش کسەر، ایو داغیدار، جان چیقارار، گوزدە اویار
مین‌ده چیقسه گوگه افغانلاری ایرانلیلارك
به جهنّم که یانیر جانلاری ایرانلیلارك
شاهك اوز عبدیدر انسانلاری ایرانلیلرك
در حقیقت پیس ایمش قانلاری ایرانلیلارك !

تصویری اك حقیقی واك بلیغ بر شعردر . مخدومقلی‌ده :

مخدومقلی بر گدایدور، بارچەغه سر بنده خدادور
اگر مسکین اگر بایدور، کلانڭ خدمتی گرك !

سوزلریله بوندن باشقا بر شی سویلەمش اولمایور ! قازان تورکلرینڭ :

— آش بایدین، اولوم خدایدین !

ضرب مثللری ذلّت ومسکنتك تسلیمیّتك، اك واضح بر افادەسیدر !..

۱۹ و ۲۰ نومرولی پارچالردە اوّلکیلره بڭزەر .

۲۱ نومرولی منظومەدە ایلك دفعه اولارق، شاعرك عاشقانه حسیّاتینه راست گلییوریز . فقط تصورلرك غرابتی قارشیسینده حیرتلره دوشمەمك الدن گلمز . مخدومقلی، دلدارینڭ، قمری، بلبل گبی مأنوس ومألوف اولدیغمز تشبیهاردن وتمثیللردن باشلایوب، چرخ، چنبر، دریا، موج، گرداب وبورغون [بورا، بوراغان] ...گبی حادثات طبیعتدن هانگیسی اولدیغینی صورماسینی، غلظت طبعدن زیاده غرابت تصویره عطف ایتمك طوغرو اولور . منظومەنڭ نهایت بولدیغی :

جهان دالی سی‌سن، غافل سن یارنگدن
مست مسن، یا شیدامسن نامەسن ؟

قطعەسی، داها یوقاریکی تمثیللری برآن ایچون اونوتدیراجق بر طرزدەدر .

۲۲ نومرولی منظومه، شرق ادبیاتینده گنیش بر موضوع بولان بر حادثەیه، حضرت یوسفك حیات حزینینه عائد در .

۲۳ نومرولی منظومه، شاعرڭ حیاتدن طویدیغی یاسلره بر معکسدر :

خاطر بزینڭ زمانده ، یمان سوزلر زبانده
ظلم اشلر جهانده ، چوشدی دیوب آغلارمن !

سوزلرینده شاعرڭ فلسفهٔ حیاتینی و آلام قلبیه‌سنی بیلدیره‌ن گوز یاشلرینی گوره‌بیلیوریز .

۲٤ نجی منظومه ایله بونی تعقیب ایده‌ن ۲۵ نومرولی پارچاده اخلاقی موضوعلردن باحثدر . بو صوڭ پارچاده‌کی :

نامرد اوغلی قورقی چکر میداندن
آغیچ آدم بولوب گورنور هر یاندن
مخنّث‌لار خوفلی یرده دشماندن
سچه‌بلز، دومان نه دور، توز ندور ؟

تصویری ، مخدومقلینڭ دائما قوللاندیغی « مرد » لك و « نامرد » لك تعبیرلری آراسینده‌کی فرقی ، تورکمن عالمینه گوره الڭ ساده والڭ بلیغ بر طرزده افاده ایدر .

۲٦ نومرولی منظومه‌ده خاتمهٔ حیاتی تصویر ایده‌ن گوزه‌ل خیاللره وداها طوغروسی حزین حقیقتلره راست گلییوریز :

آلتمش یاشلی(؟) آله قارلی داغلردن
دمان گچر، یغمر گچر، سیل قالمز !
شیدا بلبل مسکن توتن باغلردن
خزان اولور، یرفق سولور، گل قالمز !

تصویری نه گوزه‌لدر ! ــ آلا قارلی طاغلر ــ افاده‌سینه، تورکمن ، قیرغیز وقارا قالپاق ادبیاتینه متعلّق اثرلردن ــ احمد و یوسف ــ کتابینده‌ده تصادف ایدیلیر :

اوستی قارلی آلا تاغلار   بولغانیمی گوردینگزمو ؟
یزیدلاره بنده بولوب   قالغانیمی گوردینگزمو ؟

۲۷ نجی منظومه، شرق حیاتینڭ الیم صفحاتنی تصویر ایدر . مخدومقلینڭ :

مخدومقلی جان مهمان دور، گووده‌لاش
یخشی دوست یوق ، کوب یمان قرداش
بر ایّام دور باش آیق دور ، آیق باش
یخشی قیسی یمان قیسی بلنمز !

سوزلرینڭ اصابتیندن شبهه ایدیله‌جك بر زمانڭ حلولینه کیم احتمال ویره‌بیلیر ؟

براقك وصفینه تخصیص ایدیلان ۲۸ نجی منظومه، بزه غالب دده‌نك :

لازمی براقی مدح وتوصیف
کیم ایتدی آگا بوکاری تکلیف؟

قطعه‌سینی خاطرلادیر ا...

۲۹ نومرولی منظومه ایله بونی تعقیب ایده‌ن ۳۰ و ۳۱ نومرولی پارچالرده اوّلکیلردن فرقلی ده‌گیلدر . دیوانچه‌نك نهایتینی تشکیل ایده‌ن ۱ — ۱۰ نومرولی پارچالرده شایان دقّت برفوق‌العاده‌لك یوقدر .

***

مخدومقلی، هرمعناسینه گوره بر شرق شاعریدر . فقط ، بز کندیسینه بوحقیقی صفتی ویردیگمز زمان اونی شرقك بویوك ولایموت شاعرلرینه بکزه‌تمك ایسته‌دیگمزی ظنّ ایتمه‌ملی‌در . بو تورکمن شاعری ، آسیانك عمران وعرفاندن اوزاق قالان بر یرینده طوغمش و طبیعتك آغوش تنهائیسینده یاشامش واولمش بر آدامدر . صمیمیّت افاده‌سی صفوت اخلاقینك اڭ واضح دلیلی اولدیغی گبی تصوّرلرنده، گورولن ساده‌لك، آمال وحسّیاتینده‌کی اعتدال ، مدافعه ایتدیگی آداب اجتماعیّه واخلاقیّه روحینك ودماغینك بویوك وعلوی حسلره بیگانه اولمادیغینی گوسته‌رير . دائما پویان اولدیغی یأس ونومیدی ، یاشادیغی عالمك انطباعاتی‌در . رقّت حسّیاتیله، صمیمیّت قلبیّه‌سیله، جدّیت اخلاقیله قارشیمزه چیقان مخدومقلی ، منسوب اولدیغی عالمك اعتیادلرندن اوزاقلاشمش وشبهه‌سز روحاً ومعناً یوکسلمش بر آدامدر . ـ احمد و یوسف ـ ده عشور بگك سویله‌دیگی :

قوچاقلاریم آت قویونك‌لار
کوب بیر باندین آز بیر یاندین
یزید نی گوزین اویونك‌لار
قرق بیر یاندین یوز بیر یاندین
. . . .
قیرینك جوینك قیزیلباشی
بویالسون تاغلارنی باشی
تماشا قیل‌سون سواشی
تاغ بیر یاندین توز بیر یاندین

گبی تمثیلره ، مخدومقلینك سوزلرنده تصادف ایدیله‌من . بزم شاعرمز ساده وصمیمی بر آدامدر ، دائما بویله گورور ، بویله سویلر و بویله ایستر ...

اشارتلرڭ ایضاحی :

آذ — آذری لهجه‌سی .

آل — آلتای »

اوی — اویغور تورکجه‌سی .

ب — باقکز .

چغ — چغتایجه .

چو — چوواش لهجه‌سی .

غ — غرب »

فا — فارسی .

قا — قازان تورکجه‌سی .

قیر — قیرغیز لهجه‌سی .

قو — قویبال »

مج — مجازاً .

مو — موغولجه .

یا — یاقوتجه .

مخدومقلی دیوانی

— ۱ —

گونگل ایدور خلقدین قالیب
گیرسم داغلر داشلر بله
یازوقنی یاده سالیب
یوزم یوسم یاشلار بله
هرکیم گورسم بر پیشه‌ده
منم گونگلوم اندیشه‌ده
کوپلر ایچره کوشه‌ده
اوتورسم آغجار بله
قره دنیا آل ایچنده
آدمزاد خیال ایچنده
جهان غلمغل ایچنده
هرکیم یوز تلاشلر بله
اللّهینگ عشقنده مستلر
دوش گلمشز برمز دستلر
گونگل فرواز اورار دوستلر
دورمز یوز علاجلر بله
کوپ کویلر لبمه اویوردیم
بلمدم نه ایش بتوردیم
بیکار قویمه عمر سخت
اونیدیورسن اویمش بخت
دعا قیلیب سحر وقتی
نالش قلسم قوشلر بله
مخدومقلی توفیق آلسم
براز تافسم قللیق قلسام
یوراك ایدور یولداش بولسام
دم چکن درویشلار بله

گونگل ـ کوکل، کویکول ـ یاقق معناسینه اولان ـ کویماك، کویماك ـ اصلیندن . یانان یعنی موضع حسیات وتأثرات اولان عضو .
ایدور ـ ایده‌ر. آیتاق ـ ایتمك، سویله‌مك، دیمك .
خلقدین قالماق ـ اختیار عزلت وانزوا ایتمك .
داش ـ طاش .
لر ـ ادات جمع ـ شرق لهجه‌لرینده ـ لار ـ یازیلیر.
بله ـ ایله، بیله، برابر .
یازوق ـ گناه، وبال .
یوسم، یوماق ـ یومق، ییقامق .
آل [فا] ـ مکر، حیله، خدعه .
غلمغل [آذ] ـ قالماقال ـ اصواتدن : نزاع، جدال.
دوش گلماك ـ راست‌گلمك، تصادف‌ایتمك، دوش‌گلمك.

دست بیرماك ـ ال ویرمك . [مج] ـ نصیب ومیسر اولمق .
فرواز [فا] ـ پرواز محرفی ـ فرواز اورمق ـ سعی وجهد ایتمك، چابالامق .
کوپ ـ چوق .
کوی [قا] ـ شرقی؛ نظم، شعر .
ایوورماك، ایورماك ـ دوندورمك ؛ [مج] ـ نظم و انشاد ایتمك .
اویمش، اویوماق ـ اویومق ـ بخت خوابیده .
توفیق آلماق ـ حقك مظهر توفیق وهدایتی اولمق .
تافسم، تاپماق ـ طاپمق، طاعات وعباداتده بولونمق .
قل، قللیق ـ قوللوق؛ [مج] ـ طاعت، تعبد .
یوراك ـ یوره‌ك، قلب .

آدم اوغلی اوزینك بیلمای ‏ کدم کدم آداچق سن
ایانیك امرین توز ایتمای ‏ اوز گونکلونکنی کویه چك سن
استرسن عالمی قاپسنك ‏ گوزینك یوموب چوداچق سن
حلال حرام هرنه تاپسنك ‏ قارون بولوب گنجه دیسنك
ندن اولدنك بیلگن باری ‏ اونوتدینك پروردگاری
گونکله گلان هرکاری ‏ سانقی ایتمای ایدیجك سن
املاك ندر ایتگین نظر ‏ توتان ایشنگدین قل حذر
اجل سنگی ایتسه گذر ‏ خبرینك برنیدجك سن
دونیانی قوغین توتماغین ‏ ایش گورگین بیکار یاتماغین
مخدومقلی اونوتماغین ‏ گیدجك سن گیدجك سن

اوزینك ـ اوزینی، کندینی .

کدم کدم ـ قدم قدم محرفی ـ آیاق آیاق ؛ [مج] ـ یاواش یاواش .

آداچق‌سن ـ آداماق ، آداشماق ـ یولینی شاشیرمق، آزمق، ضلالته دوشمك. [چغ] یولینی شاشیرمق، غائب اولمق .

— هرقیبسی‌سی بیر طرفکا کیتدی باراتوروب اوغلی قاسم سلطان آتاسیدین آداشدی ...
ابوالغازی ــ شجرهٔ ترکی

ایا، ایکا ـ صاحب، مالك؛ رب، الله، مولی .

[چغ] — کبریا وجبروت ایاسی خالق جباردور؛ بوصفتغه اول سزا ...
نوائی ــ محبوب‌القلوب

ایالاماك، ایالانماك ـ صاحب ومالك اولمق؛ غصب ایتمك.

ایبالاب تاج وملك مسکینی‌نی
تاپدیش اوزکامی بیلا دشمنی‌نی
نوایی ــ سبعهٔ سیاره

[چغ] ـ ایکا .

شونینك ایکاسی کیمدور ؟ بونك صاحبی کیمدر؟
— تای آت بولغانچا ایکاسی ایت بولور !
— ایت سمیرسا ایکاسین قاپار !
ضروب امثال

زاولیق بیلا مناجات ایلا کان
ایکا سیکا عرض حاجات ایلا کان
یورق دیوانه

— ایکام ! افندیم ! اللهم !

قیلور آکاه قیلغان قیلمیشلاریغه
بیتوشماس عقل ایکام‌نینك ایشلاریغه
صوفی‌الله یار

— ایکالاماك ؛ ایکالاتماك ؛ ایکالانماك الخ...

[آذ] ـ ایه، ییه ـ مالك، صاحب .

ایو ییه‌سی ـ او صاحبی .

— قوناق کوجلو اولسه ایو ییه‌سین ایودن قووار!
— قوناق قوناغی سومز، ایو ییه‌سی هیچ برینی !
ضرب مثللر

[قا] ایا، ایکا ـ صاحب، مالك؛ افندی .

ایالانمك؛ ایالاندرمك؛ ایالانشمك ، ایالانوشمك.

توز ایتمای ـ توز ایتمك ـ دوز ایتمك ؛ [مج] ـ تسویه وایفا ایتمك ، یرینه کتیرمك .

کویه‌چك‌سن ـ کویماك ـ یاقق، کویمك .

[چغ] ـ کویماك، کویماك، کویماك ـ یاقق ؛ [مج] محو وهدر اولمق ، یانمق .

— سوختهٔ فراق اولماکدین آنکا غم یوق و غم اندوختهٔ اشتیاق کویما کدین آنکا الم یوق ...
نوایی ــ محبوب القلوب

— کویدورماك ـ یاقق ، یاندیرماق، کویدورمك، کویوندورمك .

شعلهٔ کوکرد کور کوزدی قضا کویدور کالی
درد عشق اهلین بوکیم کردون کان ایلر کونکل
نوایی ــ نوادر الشباب

— کویدورکو، کویدورکی ـ آتش چیبانی ، کویدورکی .

— ایکی باغری‌نینك اورتا یرینه کویدرکی چیقدی ...
ابوالغازی ــ شجرهٔ ترکی

— کویوك، کویونچ ـ یانیق یری، کویوك ؛ [مج] آتش یأس، کدر .

کویالاماك ـ یانوب قابارمق ، التهاب حاصل اولمق .
کویا، کویه ـ یانیق ؛ اتمکك یانیق یری .
کویاناق ـ یانمق، آتش آلمق .
کویلانماك ـ یانوب یاقیلمق ، کویونمك .
کویمانماك ـ قیزمق، آتش آلمق ؛ تعلل وبهانه ایتمك.

یار کوییدین اوتاردا باشیما یاغسا بلا
آندا ایلار مین توقف هر جهتدین کویمانیب
سلطان حسین بیقرا

کویاو، کیاو ـ یانمش ، طالب ، مشتاق ، کویکی ؛ کویا کو .

بیر نعش‌غه سالدیلار ایکاونی
جانسیز کیلین واولوك کویاونی
نوایی ـ مجنون ولیلی

[آل] کوی ـ یانمق، کویونمك .
کواو ـ آتش .
کویه، کویلاك ـ کومور .
کویون ـ ایچیندن یانمق، قیصقانمق .
کویونو ـ قیصقانجلق، حسد، کونی .
کویونجاك ـ قیصقانج .
[یا] کویاس ـ کون صیجاغی . ([چغ] قویاش) .
[قو] کویاربن ـ کویونمك، یانمق .
کویو ـ یانمش کومور .
کوس ـ پارلاق یانمش کومور، کوز .
[چو] کیا ـ چیرا کبی یانان شی .
کویال ـ کونش .

[آل] کوئون ـ اشتها ، هوس؛ عشق .
کوئونکار ـ آرزو ایتمك؛ رجا وتمنی ایتمك .
کوئون ـ آرزو، هوس؛ ذوق .
[چو] کون ـ کون؛ حیات .
کوندورلا ـ کوندوز .
[قا] کویمك ـ یانمق، کویونمك .
کویوك، کویکان ـ یانیق .
کویدرمك ـ یاقمق .
کویمك، کویونمك ـ یانمق ؛ [مج] مکدر ومتألم اولمق .
کویوندرمك؛ کویونشمك الخ ...
کوینچ، کویونچ ـ قایغو، کدر، الم .
[اوی] کویماك ـ یاقمق .
عالمی قاپسنك ـ بوتون دنیایه صاحب اولساك .
چوداماق ـ اختیار وعلیل اولمق، قوتدن دوشمك؛ بیقیلمق . چوداب قالدیم !
تاپسنك، تاپمق ـ بولمق، بولساك .
کن، کین ؛ کیل ، قیل ، غیل؛ قین ، غین ـ امر حاضرلره لاحق اولور . بیلکیل — کورکیل — قیلغیل — ایتکین الخ ...
سانق ـ حیرت ، تعجب .
[چغ] سانقو ـ حیرت، تعجب؛ سرسملك .
سانقولانماق ـ شاشمق؛ سرسم اولمق .
سانقور ـ شاشقین؛ طالغین، سرسم .
توتان ایشنکدین ـ یاپدیغك وتشبث ایتدیکك ایشدن.

— ٣ —

بد اولسه، میدان قالور ارمانلی   حق عشقنه آط سال، میدان بولوقسه
ار اولجك ، هنگام قالور دورانلی   وقتنکی خوش گیچور، دوران بولوقسه
یگت باردور، سوزین تاپمز سوریدور   یگت باردور، دام داشنه اهر ایدور
جای یرینده غریب بولسه قریدور   قوچ یگدینك آطی چمن بولوقسه
ایشی درست گلمز، گونگلانك چن نه   دوداغنی دیشلاب ، آخ چکر زن نه
یلان زهری بولوب، یایلور تن نه   یگت قریر، عیال یمان بولوقسه
بوز نامرد یرینی توتماز بر مردنك   مرد چکر تعصبین ایلنك یوردینك

بتورن ایش گورینك، کیدی نامردنك   چاینك دیوباً قچر دمان یولوقسه
مخدومقلی اوکوت بیرگین ایمدی سوز بیلان   اشتمك دیك بولمز گوران یوز بیلان
نامرد اوزین گیزلار مهمان یولوقسه

ارمان، آرمان ـ آرزو، امل؛ حسرت .

آرمانینك قالماغای ! انشاءالله مرادکه ایررسین !

[چغ] — هجر ایچرا قویوب رمیده جاندین
آرمان بیلا بار دیلار جهاندین
نوایی ـ مجنون ولیلی

— آرمانلیغ، آرمانلیق ـ خواهش، آرزومندلك؛ مشتاق ، آرزوکش ؛ املیندن طولایی خیبت و خسران ایچینده قالان .

یولوقسا، یولوقماق ـ بولونمق، تصادف ایدیلمك .

[چغ] — کیمکا یولوقتونك ؟ کیسه تصادف ایتدك ؟

یولوقماق ـ یولده راست کلمك ، تصادف ایتمك ؛ بولوشمق، برلشمك؛ قاتیلمق، التحاق ایتمك .

— آناسی دین یوز ییلدا بیر توغماس و یوز میکدین بیر یولوقماس!..   نوائی ـ محبوب القلوب

— یولوقوشماق ـ بر برینه راست کلمك، قارشیلاشمق.

کیلور بیر کاروان اول یول بیله راست
یولو قوشتی شهنشه بیرلا بی خواست
لطفی ـ کل و نوروز

— یولوقتورماق ـ تصادف ایتدیرمك، راست کتیرمك .

— افغانلارنینك سودا کرلارینی یولوقتوروب قالین آق رخت و عقاقیر و قندنبات ...   بابرنامه

[قا] یولوقمق، یولقمق ـ یولده راست کلمك ، ملاقی اولمق .

یولغو ـ تصادف ؛ ملاقات .

یولوقدرمق ؛ یولو قوشمق .

اولجك ـ اولونجه ، اولدیکی وقت .

هنکام [فا] ـ چاغ؛ زمان ، وقت؛ موسم؛ جمعیت .

هنکام پیری ـ اختیارلق زمانی .

» جوانی ـ کنجلك زمانی .

» کل ـ کل موسمی ، موسم بهار .

» ننك ونبرد ـ صاواش وجنك وقتی.

آن هنکام ـ او زمان، او وقت .

— هنکامه ـ جمعیت ، اجتماع؛ بر اویونك اوینا‌نیلاجغی یر؛ کورولتو، پاتیردی ، ولوله؛ فساد ، اختلال ، شورش .

باردور ـ واردر .

[چغ] بار ـ یوق ضدی ـ وار ، موجود ؛ [مج] زنکین (وارلق ، وارلقلی) .

باری ـ واری (واری یوغی)، هپسی، کافه‌سی.

[آل] پار ـ وجود ، وارلق ، هستی .

[قو] باربا ـ طوربا (وارنی یوغینی محتوی اولمق طولاییسیله!) .

به‌رای ـ هپسی ، کافه‌سی .

[چو] پور ـ وجود ، وارلق .

پورو ـ وار اولمق ، یاشامق .

پورنیس ـ حیات ، وارلق .

— جاهل لیقدین بی سعادت‌لیق راق اوزکا نی نیمه بار ؟
نوایی ـ محبوب القلوب

[چغ] بار و یوق ، یوق و بار :

— بار و یوق و یوق و بار آنینك احسانیدین امیدوار وقهریدین هراسان ...   نوایی ـ محبوب القلوب

— باریم ـ قوت ، اقتدار؛ وارلق؛ [مج] ثروت و یسار، وارلق .

[قیر] بار ومتای .

[چغ] بارلیغ، بارلیق، بارلوق ـ موجودیت، وجود؛ [مج] زنکینلك ، ثروت ، وارلق .

— تینکری مونداق بلالارنی عدم چاهی دین وجود تختکاهی‌یه کیلتورماسون و یوقلوق زندانی دین بارلیغ شهرستانی‌غه ییتکورماسون ...   نوایی ـ محبوب القلوب

— بار، بارچا ، باری ، بارین ـ اولانجا، هپ، هپسی.

ایتیب باری چیریك کا راهبرلیق
آلار کینی جا ایلاب بی سپرلیق
نوایی ـ فرهاد و شیرین

نیچه ترتیب ایلاسام صبر و شکیب اوراقینی
صرصر عشق جنون ییتکاچ بارین برباد ایتار
نوایی

— باریسی ـ جمله‌سی ، هپسی .

باریندا ، بارینجا ـ هپ بر آراده ؛ کاملاً .

بارین ـ وارین ، ماملك .

باریدین ـ هپسیندن ، جمله‌سیندن .

— باریدین اولوغ مهر نکار خانیم ایردی ...
بابرنامه

[قا] بار ـ وار، موجود؛ هپ ، بوتون ، کافه .

بار محیط وجدانسز اولغاچ، مین‌ده وجدانسز بولام !
طاش بولام، آغاچ بولام، قانسز بولام، جانسز بولام!
واقف الجلالی

آقلی صیتصه آل برله‌ن ، یکت یوری مال برله‌ن
بو دنیانك بار راحتی جانك سویکان یار برله‌ن !

بارکبك ـ اولانجا ، بوتون . بارکبکی ـ هپسی ، اولانجاسی . بارلی یوقلی الخ ...

بارلق ـ وارلق ، وجود ؛ جمله ، هپسی .

بارلامق ـ بر شیئك اولوب اولمادیغینی آراشدیرمق ، یوقلامق ؛ حاضرلامق .

اهرا ایدور ؟

جای ، یای ـ یاز موسمی .

قوچ یکت ـ بهادر ، شجیع . قوچ ، تورك دیللرینده قوت واقتداری تمثیل ایده‌ر .

[اوی] قوچ ـ قوتلی ، ییکیت ؛ قوچ ، قوچقار .

قوچ یوراکلیك ـ قوچ یوره‌کلی ؛ [مج] جسور ، شجیع . ماجارجه : قوس ـ قوچ .

[چغ] قوچ .

قوچاق ، قوجاق ـ ییکیت ، مرد ، قهرمان .

غوچاق ، قوجالاق ، قوچالاق ـ ییکیت ، جسور .

[قا] قوچ ، قوچقار .

[آذ] قوچ ؛ قوچاق ، قوچاغ .

قوچاغلق ، قوچاقلق ـ ییکیتلك .

قوچاغلانمق ، قوچاقلاشمق الخ ...

بوسهراب تك بر قوچاق پهلوان
دوچار اولمامشدر مکا هیچ زمان
عباس غائب زاده

یچون مشروطه باغلاندی
مزورلر قوچاغلاندی
قارینلر طویدی یاغلاندی
وطن دارالجنون اولدی
سبب بوینی یوغون اولدی
طاهرزاده صابر

[غ] قوچ ییکیت .

قوچ ییکیت قربان ایچونده ! ضرب مثل

ایکنه ، بونجوق ، یاقه‌لق ، تاصمه ، یولار هپسی تمام ...
قوچ ییکیت صانکه بوناق !
— سن‌ده‌می شاعرك امام
محمد عاکف بك

— فارسیده‌ده بومعناده قوللانیلمشدر :

خویشتن را بزرك می بینی
راست کفتند یك دو بیند لوج
زود بینی شکسته پیشانی
توکه بازی بسرکنی با قوچ
سعدی

چن ، چین ـ طوغرو ، صحیح .

[چغ] چین کونکل ـ صداقت ، اخلاص .

چین صباح ـ صبح صادق .

یالغان اولسا ملایمت آمیز
وحشت انکیز چین دین آکلا عزیز
نوایی ـ محبوب القلوب

چینلیك ـ طوغرولق ، صداقت ؛ اخلاص ، مخالصت .

[اوی] چین ، چون ـ طوغرو ، صحیح .

چینلیك ـ طوغرولق ، صداقت ؛ صحت ، وثوق .

چین کونکول ـ [مج] اخلاص .

— اکر چین کونکول لاری بیلا توبه قیلسالار یازوقلارین عفو قیلور مان ... معراجنامه

[قیر] شیین ، شه‌ن ـ طوغرو ؛ اولچو .

شیندیق ـ طوغری ، صحیح .

[قا] چن ، چین ـ طوغرو ، صحیح ؛ حق ؛ صواب .

چینني ایتورکه کیره‌ك ! طوغروسینی سویله‌مك کرك !

چنلق ـ طوغرواق ؛ صحت ، وثوق .

چن چندان ـ طوغرودن طوغرویه .

چنلاب ـ حقیقةً ، فی الحقیقه .

یوروب مین شادلق ازله‌ب بو عمر یولنده آقرنلاب
عمر ایتمك دیمکنك معنی‌سینی آکلادم چنلاب
توقایف

چن کوکل ؛ چن کوکلدن ؛ چن کوکل برله‌ن ـ اخلاص وصداقتله ، عن صمیم القلب .

چنلامق ـ طوغرو وحق سویله‌مك ؛ اخلاص وصداقت کوسترمك .

دوداغنی دیشلامك ـ [مج] تحسر ایتمك .

قریر ، قاریر ـ قاریماق ـ اختیارلامق (ب ٢٦) .

چاینك (؟)

دیوباً ، دیوبن ـ بان ، بن ـ دییوب ـ ادوات مهجوره‌دن . تنوین ایله یازیلماسی یاکلشدر .

دمان ـ طومان ، دومان .

بیرکین ، بیرماك ـ ویرمك .

اشتمك دیك بولمز ـ ایشیتمك کبی اولماز .

درنغی دمردین، یالانجی دنیا
جور [و] جفاسی کوب، یالانجی دنیا
محبّت اوجندین، یار برگل دیسه
برگون دور دنك، برگیجه همقال دیسه
ایتدیکجه اوج ارتدیر، دنیانینك یلی
برگون مست اسر دیب فیلی
زمی‌نك اوستنده داغلر چوکارسن
هر نیسان بر وسیله یقرسن
دلریب داد ایتسه، قولق توتمزسن
جان مطاسن استنك، قدیب ساتمزسن
لیلی او چون نه جبر ایتدینك مجنونه
گونده قرق آط بزاب بردینك قارونه
مخدومقلی ایدور اشینك نالان دور
اغیارنك یوقدور، سوزنك یالان دور

ایشنك یوقدر، نامس بیله عار بیله
قویمزمسن گزماك، یاری یار بیله
مندین اسلان، مطلبنکی آل دیسه
قدم قویم آیاق یرینه سر بیله
قصد ایتسه قوریدور دریا نیلی
برگونده پنهان ایلار بیشه فیل بیله
تماشا کار بولوب کسه چقرسن
چولکانی گون بله داغی قار بله
یغلان، یاش دوکنه رحم ایتمزسن
ینه دونوب آلماق اولمز زور بیله
ظالم انصاف ایله بو ناحق قانه
عیسی مدار بر دینك یك خر بیله
بو نوبت چوخلاره گچیب گلاندور
دوست قویمادنك، یکسان ایتدینك یر بیله

درنق، دیرناق ـ طیرناق . [چغ] تیرماق .
نامس (؟) ـ ناموس .
اوج ـ قصد، نیت .
اسلان، ایس، ایسلاماك ـ قوقو، قوقلامق .
[چغ] ایس ـ ایك، ای، ایس، قوقو .
ای، ایی، ایي ـ قوقو، ایس، ایك .

کر بهار ایل تاپسا بوستاندین کل وریحان ایسی
کیلور اول ریحان ایله کلدین مینکا هجران ایسی
نوایی

— ایسلیك ـ قوقولی. ایسلاماك، ایسناماك الخ..
[قا] ایس ـ قوقو، ایس .

باشقه تیاردای ایسی بار ! باشه ووراجق کبي قرقوسی وار!

ایسلی ـ قوقولی .
ایسناماك ـ قوقلامق، قوقو آلمق .
اوج ارتدیر (؟)
اسردیب ـ مست ایدوب . اسروك ؛ اوسروك ـ سرخوش . اوسروماك ـ مست ایتمك .
اسریمك ـ غرب تورکجه‌سینده مهجوردر:

انی بن سیران قلم دوستلارمه
شول ازلدن اسرمش مستلارمه
عاشق بشه

زمی‌نینك ـ زمانك (؟)
کسه ـ کس (!)
چول، چولکان ـ چول، قیر، صحرا .
دلریب ـ [چغ] تیلمورماك ـ انتظاردن یورولمق ؛ امید وتحسرله باقمق، استرحام ایتمك .

سو یاقاسیدا تیلموروب یولداش
عکس یانکلیغ چومورددی اول سوغه باش
نوایی ـ سبعهٔ سیاره

درد هجران مینده دور کیم عمر اوتوب کورمان یوزین
وصل کامی دور بو کیم لیلی غا مجنون تیلمورور
نوایی

یغلان ـ آغلامق، آغلایان .
[چغ] ییغلاماق ـ آغلامق . ییغلاتماق ـ آغلاتمق.

— دوست ییغلاتور؛ دشمن کولدورور! ضرب مثل

ییغلانقو، ییغلاغور، ییغی ـ آغلاما، آغلاشما.

سوزدا لبینك و ییغیدا چشمیم
باردورلار ایکیسی گهر افشان
مونس خوارزمی

[آل] ایغلا، ایيلا ـ آغلامق .
ایغ، ایي ـ آغلاما .
ایيلاقان ـ آغلاناجاق حال .

[قا] يغلامق ـ آغلامق . يغلاو ـ آغلاما .
يغلى يغلى ـ آغلايا آغلايا (آغلايى آغلايى) .
يغلارلق ـ آغلاناجق حال .
يغلاتمق؛ يغلاشمق؛ يغلامساق الخ...
[آذ] آغلاماق؛ آغلاتماق؛ آغلاشماق الخ...
آغلار كوز ـ كوزى ياشلى .
مطا ـ متاع محرفى .
قديب (؟)

قرق آط بزاب ـ قيرق آت طونادوب .
قارونك ، خزينه‌لرينك آناختارلرينى قيرق آته
و يا قاطيره يوكله‌مه‌سينه ايماءً .
ايكينجى قطعه ، عيسانك يالكز بر اشكله قالماسيندن
شكايتى تضمن ايدييور :

قازان ديك قارارسينك فلك نينك يوزى
جفا بيرلا جفت‌دور وفا بيرلا تاك
عيسى تيك كيشى‌كا بيير يب بر ايشاك
ايشاك تيك كيشى‌كا بيير يب مينك براق!

— ٥ —

كوب يگتلر گايب گچر جهاندين — نيتنه كوره اقبال بولمادى
گردشى گج قهبه (قحبه) چرخنك — آرترى شاد بولان اويلان گلمدى
گونده كفن بچار بو اجل حيات — بر بلادور هر قورترمز بو صيّاد
بيله بيله آشاق دوشر آدمزاد — بر گون گوردى كمز آرته قالمدى
بر دگشلى خانه‌در دنيانك يوزى — نصيحتم دنگله، اشيت بو سوزى
اجل يتيب آدم يوملسه گوزى — گويا بو دنيايه گلدى گلمدى
همايون قورغانى سالدين هامون — قانى دنيانى تورت تولاب پريدون
قزيل دين غرق ايديب قرق شهرين قارون — گوزى قدين دولدى ، ييلدين دولمدى
مخدومقلى حيران هر يانه بقر — بو نه قدرت ايشدور ، سودين اوت چقر
بخشى اوغولدين رحمت آزبقى آقر — نعلت كرده اوغلك بولدى بولمدى

آرترى ـ آشورى، زياده، آرتيق .
اوى ، اويلان ـ ملاحظه ، تفكر ؛ لان ، لن ـ
ادات ـ ايله .
[چغ] اوى ـ فكر، ذهن؛ ملاحظه؛ خيال، تخيل؛
مضمون ، معنا .
اوى ايتماك ـ دوشونمك .
اوى ايتيب آيتيم ! دوشونوب سويله‌دم !
اويلاماق ؛ اويلانماق ؛ اويلاشماق .
اويلاما ـ تفكر، ملاحظه؛ استشاره، مشورت .
[قا] اوى ـ فكر، ذهن ؛ ظن ، تخمين ؛ تفكر،
ملاحظه .
اويلى ـ متفكر .
اويلامق ، اويغه آلمق .

اويلاو ـ تفكر ، ملاحظه .
اويلاتمق ، اويلانمق الخ ...
هر قورترمز ـ هيچ كيمسه‌يى استثنا ايتمه‌ز .
بيله بيله ـ بويله بويله .
آشاق ـ آشاغى .
كمز ـ كيمسه، هيچ بر فرد .
دكشلى ـ ده‌كيشيك ، متحول .
قورغان ـ قلعه، حصار .
[چغ] قورغاماق ـ قورومق، صيانت ايتمك .
قورغان ـ قورونان ومحافظه ايديلان‌ير، قلعه.
« بيكى ـ قلعه محافظى ، ديزدار .
قورغاتماق ـ قلعه‌يه قاپانمق ، تحصن ايتمك ؛
بر يره صيغينمق، التجا ايتمك .

قورغاراماق ـ تحکیم وتقویه ایدیلك .
قورغاوماق ـ احاطه ومحاصره ایتمك ؛
قاورامق ، یاقالایوب طوتمق .
سالدیرن ـ سالدیرماق ـ وضع وتأسیس ایتمك .
تورت تولاب ـ دورت طولانماق ـ چار اقطار عالمدن کنایه .
پریدون ـ فریدون ـ میلاد دن ۷۵۰ سنه اول ایرانده حکومت ایدەن بر ذات .
قزیل ـ آلتون .
قیزیل خضرنی آیناتور ! ضرب مثل
قمدین ـ قومدن (ریك) .
ییل ـ دهر ، زمان ؛ دنیا ، جهان .
سودین ـ صودن .
نعلت ـ لعنت محرفی .

ـ ٦ ـ

یازیقیم یاد ادیب، یوزیم خاك ایتب
دیدەدن یاش توکب ، سنام چاك ادیب
گونکلومنی گچردیم جمله جهاندین
حضرت عیسی دین ، شاه مرداندین
آسمان یوزیندین کهکشان آچدی
ایکی یاشیل گیمیش ، بر سفید پوشدی
بیری گایب الگن گوگسمه اوردی
آغزیم آغزین قویوب بر دم اوردی
بولار بویله دیگاچ دلیم آچلدی
گونکلومه یدی تورلی سؤال گچدی
ایکی اوزین اردور، بری قصەدور
سوزینك بولسه سوزه دیرلر رخصتدور
دیدیم ، گوکدین آغیر یردین مرد نادور
اوتدین یاقوجی نا ، بوزدین سرد نادور
یخشیغه یمان توهمت آغیر آسماندین
منافقینك گونکلی سخت دور سنگستاندین
جبر ایتکوچی سلطان یاقوچی کوزدین
جفایه جفر ایتمك زهر جان سیوزدین
بو بویله دیگاچ ییریم دین توردیم
مست بولدیم، سیپت اوزیم یتوردیم
دیرلار، بیز اوچ کیشی بولدوق اوستادینك
مخدومقلی وقت دور استه مرادینك

سحر نالش بیله . . . .
تلبەدك اوزوم اوردیم هر یانه
نه جهاندین، بلکه ال‌اوز دیم جاندین
همّت استاب بقدیم سوی آسمانه
ناگهان اوچ اره نظریم توشدی
گوزیم گوردی دیم گلمز فرمانه
بیری بر تیغ بیلن یورا یم یاردی
دیرلر عرضینك دیگین شاه مردانه
قانه قانه می محبّت ایچلدی
دیدم رخصت بولسه گلسون زبانه
دیدیلر خوش وقت ده یخشی فرصتدور
گونکله گلان سوزینك گتیر بیانه
دریادین بای نادور، داشدین سخت نادور
زهردین آجیراق نا بو جانه
قیدسز یخشی سوز کینك دور جهاندین
اهل قانع مینگزار بحر عمّانه
بخیل دین دلك ایتمك سیوقدور بوزدین
اوکته دور بو سوزلار بیزدین زیانه
قدم اوردیم، ال ایتا گینه یتوردیم
کب کلام تاپمادیم قالدیم حیرانه
دایم دستان بولور عالمده آدینك
بوسّرلار خوق ایچرا یایر دیوانه

یازیق، یازوق ـ کناه .
سنام ـ سینه‌م .
تلبه‌دك ـ ده‌لی کبی .
[چغ] تیلبه، تیلی ـ ده‌لی ، مجنون .
— تیلبه قولاغی‌غه پند ، قویون آیاغی‌غه بند !...
نوایی ـ محبوب القلوب
تیلبارماك، تیلباراماك ـ ده‌لی‌اولمق، ده‌لورمك.
[قا] تیلی ـ ده‌لی .
تیلرمك، تیلورمك، تیلورتمك الخ ...
تیلی میلی ـ ده‌لی دیوانه .
[آذ] دلی ، دلو .
اوزوم اوردیم ـ اوز اورماق ـ باش وورمق .
ال اوزمك ـ ال چکمك ، اعراض ایتمك ، یوز دوندورمك .
الکن ـ الینی .
نادور ؟ ـ نه‌در ؟
توهمت ـ تهمت محرفی .
کینك ـ کنیش، واسع .
مینکزار، مینکزاماك ـ بکزه‌مك .

ایتکوجی ـ ایدیجی، ایده‌ن .
کوز ـ کوز، قور، آتش پارچاسی .
سیوق ـ صوئوق .
جفر ـ جبر محرفی .
زهر جان سیوز ـ زهر جانسوز محرفی .
اوکته ـ فائده ، منفعت .
[چغ] اوکتا ، اوکتی ـ فائده ، قازانچ ؛ قوت ، اقتدار . اویونده ومسابقه‌ده قازانان :
کوراشدین اوکتا چیقتی !
اوکتالیك ـ فائده‌لی ، مفید، قوی، اقتدارلی.
دیکاج ـ دینجه ، دیدیکی زمان .
ایتاك ـ اتك .
سپیت ـ سفید محرفی .
کب کلام ـ متتابعاتدن .
تاپمادیم ـ بولمادم .
بولدوق ـ اولدق .
خموق ـ قاموق محرفی ـ قامو، قو ـ هپ، کافه .
بوراده ـ خالق عالم ـ مقصوددر .

— ٧ —

مؤمن اولن، منکر اولمز سوزیمه
چوق نسنه‌لار کیلور گچر گوزیمه
ایشی رواج تفر، بد ایش توتانك
یر یوزنده بولور، گوج گوج یته‌نك
علم اویمز آرایشلاری جد بولور
شریعت نپسنت بولور ، بد ایش شی بولور
بلخ بوغوز دردی، نیشابورنی داش
مدینانی آجایق ، مکّه‌نی حبش
اوروم شهرین ایلار صاعقه خراب
کوفه‌نی ترك بوزار، بغداد شهرین آب
سوزیمه قولاق بیر عاقل همیشه
اولاد سفیاندین آدی غمیشه

جبّار گور بوجهانی خراب ایلار (۱)
بو دنیانی بد بدکار خراب ایلار
تلاگی دوش گلمز، حـّق دیب دیانك
جهانی ظلم ایله زار خراب ایلار
یوق اشلار شی بولور، بار اشلار بد بولور
هراولکانی نیجه طور خراب ایلار
عمان شهرین دریا، بصر انی آتش
هرات، قندهارنی مار خراب ایلار
یمنی هولاوج یقر، مصولی آغراب
ری اولکه‌سن دیلیب بر خراب ایلار
ترمزه طاعون دوشر، زیح شهری گیشه
اصفانی بر صاحب‌کار خراب ایلار

سمرقندنی تیطر یغلو ریك باسر
سرخسنی مرك بوزر، موری ریك باسر
قشقر، چین، کافر، هند اکبر
هر گژدم دیودك بر یاره دگر
عدل شاهی ایتگاج لاهوره عزمی
آب جیحون خراب ایلار خوارزمی
فرغنه شهرینه گوکدین ساس بولور
بلغرنیك شهرینی اول اورس آلور
مخدومقلی هرکیم دیگلسه جاندین
مهدی یردین عیسی آسماندین

بخر شهرین نان قحطلیق ترس باسر
شیرانی ترك جوغانی مور خراب ایلار
خطیه آسماندین گژدملار یقر
آب ایله هندستانی زار خراب ایلار
قایدوب یوردین تانماز، داغمی یا دوزمی
داشنده هر ملك کیم بار خراب ایلار
اول بر ایله ساس دور اشیدان اولور
اورسی، دجّال بیله نار خراب ایلار
بو ایشلار اونك گاور آخر زماندین
دجّالی بو ایکی ایر خراب ایلار

(۱) جهاندار خواهد جهانرا خراب
بهانه کیکاوس وافراسیاب !
فردوسی

تفر ـ تاپار محرفی ـ تاپماق ـ بولمق .
تلاکی دوش کلمز ـ آرزوسی حاصل اولماز .
اویمز ـ (؟)
جد ـ (؟)
شی ـ شای بولماق ـ فائده‌لی اولمق ، یارامق .
یوق ایش ـ عبث .
بار ایش ـ کره‌کلی، لزوملی .
نیسنت ـ نیسند محرفی ـ فارسی ـ پسندیدن، نپسندیدن.
بوغوز ـ (؟)
مدینا ـ مدینا شهری .
بصرانی ـ بصره شهرینی .
اوروم شهری ـ روما و یاخود ایستانبول .
هولاوج ـ (؟)
مصول ـ موصل شهری .
آغراب ـ عقرب محرفی .
ترمن ـ بخارا خانلغینده وسرخ‌آب نهری کنارینده بر قصبه‌در . مدنیت اسلامیه‌نك دورۂ کمالینده بویوك بر شهر ایدی . علما و ادبادن بر چوق ذوات بو شهره منسوب ایدیلر .
زیع ـ (؟)
غمیشه ـ (؟)

اصفان ـ اصفهان شهری .
تیطر یغلو ریك ـ سیل صوییله کلن قوم (؟)
بخر ـ بخارا شهری .
سرخس ـ خراسانده بر شهر .
مرك ـ فارسی ـ اولوم .
مور ـ مرو شهری (؟)
جوغان ـ (؟)
قشقر ـ کاشغر شهری .
خطا ـ عربلرك ، چینك شمالینده بر شهر قدیمه ویردیکلری اسم .
کژدم ـ فارسی ـ عقرب .
یقر ـ یاغار .
دیودك ـ دیو کبی .
قایدوب یوردین تانماز ـ عودت ایدوب یوردینی طانیماز .
فرغنه ـ تورکستانك بر شهری، فرغانه.
ساس ـ سس .
اول بر ایله ساس دور ـ او، اویله بر سسدر.
بلغر ـ بلغار شهری . عرب تاریخلرینده بو شهردن و بلغارلردن پك چوق بحث ایدیلیر . بو بلغارلر اویغورلردن تورەمشلردی . بو کونکی قازان تاتارلرینك اجدادی صاییلیرلر .
اورس ـ روس .

يورك ديللرينده (ر) حرفيله باشلايان كلمه اولماديغى ايچون توركار، باشقا ديللردن آلينان و بوحرفله باشلايان سوزلرك ابتدالرينه (الف) كتيره‌رك تلفظ ايده‌رلر :

روم ـ اوروم .
روبا ـ اررويا .
روزكار ـ اوروزكار .
رياله ـ ارياله .
روزه ـ اوروج .
رمضان ـ ارمضان .
رجب ـ ارجب الخ ...
اونك ـ اول ، اوك ، اوكه .

— ٨ —

قلزم قرسانوب قرق يول گچرمن
قرق يل قول قوشورسم قللقده دورسم
بر شونجقلى بولسه گورسم جان برسم
نه لايقلى يوزيم باردور تورغه
اميد بار قويمى بلا بترغه
بر گيجه يولوقدى دست شرابلى
اكنى آق ردالى ، باش نقابلى
يولداش بولوب يوردى، گورديم برميدان
بر ايوان اوستنده ، چارلب تورت يردن
فراغى ديب چاغيرديلار ، التديلار
استخوانم آلتمش پاره ايتديلار
مخدومقلى بيش گون عشرت سورمه‌گه
قراريم يوق اوتورماغه تورماغه

اگركه ميل ايتسه يار بزم سارى
آلتى گونچه گورسم آلتمش ييل يورسم
جمالين عرض ايتسه بر بزم سارى
نه آرو قتم دار آندين كترگه
درگاهندين آچسه در بزم سارى
يلدن جاى نمازى، سودين محرابلى
اوغراشدى بر عجب أر بزيم سارى
ميدان ايچره دولى، اوترمش مردان
ديديلار، قولونكنى بير بزيم سارى
قنده دينك ديب قولاغمدن توتديلار
ديرلار، دردينك بولسه دور بيزيم سارى
جاى ايما سدور اگناگه دورماغه
آغزين آچيب دورمش بزيم سارى

قلزم ـ بحر قلزم ـ شاب ده‌كيزى، بحر احمر .
قرسانوب ـ قورسانماق ، قيرسانماق ـ اولچمك ، مساحه ايتمك (؟) ؛ بر يرى كزوب طولاشمق.
يول ـ دفعه، كره .
بزم، بزيم، بيزيم ـ شكللرينده يازيلمشدر .
بزم ـ شكلى غرب توركجه‌سينه مخصوص اولديغيندن بو لهجه‌ده ـ بزيم ـ يازيلمالى‌در . ـ بيزيم ـ طرز تحريرى ايسه چغتاى واويغور لهجه‌لرينه موافقدر.
سارى ـ طرف ، جهت .
[چغ] اوى سارى باردى ـ اوه طوغرو كيتدى .
سارى‌راق ، سارراق ـ داها اوته‌ده ، او طرفده .

كر خرام ايتسانك عيدى سارى اى سروروان
جان وكونكلى ببرلا جسمى خاك يا بولسون سنكا
عبيد خان اوزبك

[آذ] سارى ـ طرف ، جهت ، سمت .

چكمون سيد لا مذهبى ميخانه سارى
كافرى كعبه آرا هانسى مسلمان آپارور ؟
سيد عظيم شيروانى

نه ديلم وار سنى جرأت ايدوب ياد قيلوم
نه يوزم وار سكا سارى دوتوبان داد قيلوم
عاشق ـ توبه‌نامه

قول قوشورسم ـ ال باغلاسام .
گونچه ـ گونجه ، گون قادار .
شونچقلى ـ جاق ، جك ـ ادات تصغير ـ شـو قا. دارجق ، برآز .

یولوقدی ؛ یولوقماق ـ راست کلمك ، تصادف ایتمك.
جای نماز ـ فارسی ـ سجاده .
اکنی ـ اکین ـ [آذ] آرقانك اکیلن طرفی ، اکین.

هفته‌لرله قالور ایدی قارن آج
بی نوا ، باش آچق ، اکین یالاواج
مجید غنی‌زاده

ویرمشدی آتام کر سزه قانون اساسی
بر ملا کشیدی واریدی حلمی ، حیاسی
بیلمزدی نه‌در لیك امورات سیاسی
ای همشری ! سن اکنکه کی بیتلی لباسی
خلعت اوزیمك ، تخت زر افشان اوزیمك‌در
شوکت اوزیمك ، فخر اوزیمك ، شان اوزیمك‌در!
صابر ـ محمد علی شاه لسانیندن

[غ] صیرتك اوزری ، اکین ، اکن ؛ صیرت کمیکی .

بز شول آبدالز براقدق اکنمزدن شالمز
وارلغندن صویئوب عریان اولان آکلر بزی
نیازی

اکننده کوروب غیرلرك اطلس و دیبا
غم چکمه‌که اکنمده بنم کهنه عبا وار
روحی

او دیبا آبشارك داخی اکننده همان فرقی
بونك موجی برآز صیق آنك ایسه قدی طولانی
ندیم

یاش نقابلی ـ یاشیل نقابلی اولاجق .
اوغراشدی ، اوغراشمق ، اوغرامق ـ یولی دوشمك.
چارلب ـ [آذ] جار ـ آواز ، ندا ، جار .
جارسالماق ؛ جارلاماق ـ باغیرمق ، ندا ایتمك ، جار چکمك .
[چغ] جار ـ آواز ، ندا ، جار ؛ بایغارا ، کورولتی .
جارلامق ؛ جارلاتماق الخ ....
جارانك ـ عکس صدا ، یانقو .
جارانکلاماك ـ سس عکس ایتمك .
[قا] جار ، یار ـ آواز ، ندا .
جارلامق ، جارصالمق .
جارچی ـ دلال ، منادی .
قولونکنی ـ الکی ـ قول ال معناسینه‌در .
فراغی ـ شاعرك مخلصی .
جای ایماسدور ـ یر ده کیلدر .

— ٩ —

آدم بولسانك قولق برگین اوگوده	ملّای یانده صحبت یخشیدور
آطرمن چفرمن آلغی ییگیده	یری گلسه نربت یخشیدور
همراه بولوب اوتورمغن پیس بیله	بوقه دکسنك بیننك دولر ایس بیله
گوهر داشن یوزیك ایتسنك میس بیله	قیمتی اکسلمز حرمت یخشیدور
زنهار قصد ایتما گین ایدیگنك نانه	گونگلونك خیره باغله ، صدقنك ایمانه
گل آزار بیرمگین بر مسلمانه	اوغری ایردین بر دوغری ایت یخشیدور
کاشکا آدم بو دنیایه گلمسه	گلاندین سونك عمر سورسه أولمسه
الدین گلان یخشی اشینك بولمسه	گونگلونك ایچره یخشی نیّت یخشیدور
مخدومقلی نیچوك گچه روزگار	حقّه شکر ایت بارمه نامرده زنهار
یوق دولتدین باش بولسه بر هنر	منك هنردین ذرّه دولت یخشیدور

بولسانك ـ اولساك . قولق ـ قولاق .
آطرمن چفرمن ـ آتارمین چاپارمین ـ آتوب طوتمق.
آلغی ـ قورقاق . نربت ـ مروت (؟)
پیس ـ فنا ؛ اخلاقسز .
دکسنك ، دکمك ـ ده‌کمك ، تماس ایتمك .

ایس ـ قوقو . یوزیك ـ یوزوك .
میس ـ فارسی ـ مس (باقیر) محرفی .
ایدیکنك ـ یدیكك . کاشکا ـ کاشکه محرفی .
نیچوك ؟ ـ ناصیل ؟ باش بولماق ـ [مج] حاصل اولمق ، وجوده کلمك . منك ـ بیك .

یوموت گوکلنك ایدیب اوزیندن　　چقدی قوشون اونکی آردی بلنمز
سفلمای چقدی دشت دهان دوریندین　　یوران یولی قونن یوردی بلنمز
قرغه سالسنك توغن بله دفیشور　　هیبه‌تندن داغلر داشلر قاقیشور
اولی توریب دن یرلره یافشور　　آرصلانی تلکوسی قوردی بلنمز
اوچ منك نایزه‌بازه باردور نوکردن　　تورت منك بیلدار یارقلی بقردن
تکه صالور یوریش ایتسه یوقردین　　اونکونده چومچ گزك آیلی بلنمز
اهلی‌سنی ناموس ایدیب گلالر　　قلاسن یقیب باغین برباد قیلالر
دوچکرلر اصفان شهرین آلالر　　بوکندلرنك اوچی توردی بلنمز
مخدومقلی علی‌نك در بو میدان　　نه ایش توتزگور بو عمر بو عثمان
آط دمیندین دولدی زمین آسمان　　خراسانك خاکی کردی بلنمز

یوموت ـ (؟)
قوشون ـ [آذ] عسکر، لشکر؛ سورو، طاقیم .

آردنجه قوشون قوشون اوشاغلار
احوالنه کیم کولر کیم آغلار
فضولی ـ مجنون و لیلی

قوشون باشی ـ سپهسالار .

قوشون باشی کیمدر، سپهدار کیم ؟
بویوك پهلوان هانسی، سالار کیم ؟
عباس غائب زاده

فارسیده، قوناق و منزل معناسینده قوللانیلمشدر :

برآمدز درکاه شاه این ندا
که کس از قوشونش نکردد جدا
هاتفی

[چغ] قوشون .
«　بیکی ـ عسکر قوماندانی .
«　تارتماق ـ عسکر چکمك .
اونکی آردی ـ اوکی آردی .
سفلمای ـ (؟)
دشت دهان ـ فارسی ـ چول وکوی (؟)
یوران ـ یورودیکی ، کیتدیکی .
قونن، قونان، قونماق ـ قونمق، بر یره ومنزله‌ایتمك.
قرغه ـ قارغا .
توغن ـ طوغان قوشی .
دفیشور ، تپیشیر ـ تپیشمك ، غوغا ایتمك .
هیبه‌ت ـ هیبت محرفی .
قاقیشور ـ قاقیشمق، بربرینه وورمق، مصادمه‌ایتمك.

اولی ـ [چغ] اول، هول ـ یاش؛ یاشلق، رطوبت؛
بویوك صو، ده‌کیز، کول .
اولاوك ـ یاشلق .
اوللاتماق ـ یاش ایتمك، ایصلاتمق .
[قو] هول، کول ـ ده‌کیز، کول .
اول ـ یاش، رطوبت .
[یا] اواول ـ یاشلق ، نم .
ئی‌لی‌ئی، ئی‌لی یابین ـ یاش ایتمك .
[چو] اولیك ـ رطوبت ؛ یشیللك، چاییر؛ باتاقلق .
دن ـ [آذ] فارسی دانه محرفی ـ طاووق یمی .
دنله‌مك، دنلنمك ـ طاووق یم یمك .

کنده یاووق بر خوروز
دنله‌نیر ایدی یالقوز
شایق طالب زاده

یافشور ـ یاپیشیر .
نایزه‌باز ـ فارسی ـ میزراقلی عسکر .
نوکر ـ فارسی ـ اوشاق، خدمتکار؛ تابع .
بیلدار ـ (؟) ـ فتیللی تفك .
یارقلی ـ یاراق، یاراقلی ـ مسلح (ب ٤ مکرر) .
بقر ـ (؟)
تکه ـ (؟)
یوریش ـ یورومك، یورویش .
اونکونده، اونك ـ اوك ، اوکنده .

چومیچ کزك ـ تورکمن تعبیری ـ بر پرده یرله‌شوب اوطوران و یا کوچبه حالینده یاشایان ـ معنا. سینه‌در . قیرغیز قازاق کبی .
آیلی ـ (؟)
اهلی‌سنی ـ اهل وعیال .

ناموس ایتماك ـ عرض وناموسی اخلال ایتمك .
قلا ـ قلعه محرفی .
دوچکر ـ (؟) بر قبیله اسمی اولمالی‌در .
اصفان ـ اصفهان محرفی .
توتر ـ طوتار .

— ۱۱ —

. . . .

بر مسلمان قچسه ایکی کافردین
مرد اولدرکه بولسه گونکلی زخملی
کنك یرده قرغه‌دی بولسون وهملی
قپلان کیمین باریب گیره میدانه
دوراندە قایه‌دیك دوریب مردانه
یگیدنك خیالی بولسه سرنده
حیله هم بر باطرلق دور یرینده
آط گرك قچرغه قویسه یترگه
مندەدە سایغی هر ایش بترگه
بر گون قوش دی قانت قاقیب دوکولدن
قورد دیك گیریب قوین کمین داغیدان
مخدومقلی قوج یگتلار چاقلوب
آط سالندە دونگوز کمین توفولوب

. . . .

کلسنه سنکر داشی گرکدور
کوره‌سی کنك گرك اوزی فهملی
یرینده هنری ایشی گرکدور
تلکی کمین بازی بیره هر یانه
آلور یردن آط سالشلی گرکدور
چقار بر گون چولوب قالمز قرننده
اونی باشرماغه کیشی گرکدور
کوب قور قوزرغه خوش تیرینك باترغه (؟)
یگرمی اوتوز یاشلی گرکدور
مخنث گیچر جاندین اوغولدین
أر یگدینك مرد بولداشی گرکدور
گوك زره‌دن قرمز قانلر سفلوب
ایولین آصیلیشلی گرکدور

کلسنه ـ کله‌سینه، باشینه .
سنکر داشی ـ دیوار طاشی .
کوره‌سی (؟) ـ نظری (؟)
کنك ـ کنیش، واسع .
دی ـ کبی .
[چغ] دای، داین ـ کبی .
— آی دای وکون دای سولولارنی قوچوب سیماب دای یورنالارنی و بیل دای یوکروکلارنی مینیب ...
ابوالغازی ـ شجرهٔ ترکی
[قا] دای، دی ـ ادات تشبیه، کبی .
بولغاندای ـ اولاجق کبی .
کیمین، کمین ـ ادات تشبیه، کبی .

تلکی کمین بازی بیره ـ تیلکی کبی اویون یعنی حیله ایده .
قایه ـ قایا .
آط سالشلی ـ آت صالان ، آتله صالدیروب هجوم ایده‌ن .
چولوب ـ (؟)
باطرلق ـ بهادرلق ، قهرمانلق .
[چغ] باتور، ها باتورم ! ـ هایدی ییکیدم ! کوره‌یم سنی !
باتورلیق ـ بهادرلق؛ جرأت، جسارت .
[اوی] باتور،باتیر .

باتورماق ؛ باتورتماق ـ باتور ایتمك ، جرأت وجسارت ویرمك .
[ماجارجه] باتوریتانی ـ جسارت ویرمك .
[قا] باتور ، باطر ـ باتورلق ، باتورچیلق ـ باتورلانمق ؛ باتورلاندرمق الخ ...
تورکجه‌دن فارسی یه نقل ایدیله‌رك ـ بهادر ـ دینیلمشدر .
روسلرده ـ بوغاتیر ـ شکلینده لسانلرینه آلمشلردر .
باشرماغه ، باشارماق ـ بجرمك ، باشارمق .
قورقوزماق ـ قورقوتمق .
قویسه ، قویماق ـ بیراقمق ، قویمق .
یترکه ، یتماك ـ یتمك ، یتیشمك ، ایریشمك .
مندەده ـ (؟) بندەده ـ (؟)

سایغی ، سایماق ـ صایغی ، ملاحظه .
برکوت ـ [چغ] بورکوت ـ طاوشانجیل قوشی .

کیردی بورکوت اورتاغه یعنی عقاب
دیدی ای قوشلار آرا مالك رقاب
نوایی ـ لسان الطیر

قانت ـ قانات .
دوکولدن ـ (؟)
قورد دیك ـ قورت کبی .
قوین کمین ـ قویون کبی .
قوچ یکت ـ (ب ۳)
سفلوب ـ سرپیلوب .
دونکوز ـ طوکوز .
توفولوب ـ طوپلانوب .
ایولین آصیلیشلی ـ (؟)

— ۱۲ —

توقسان درلو طعام بولسه قرشینگده — نه لذّت ایچنده دوزهم بولمسه
نابلورسن نه ایش باردور باشینگده — مشکل ایش‌دور باشده گوزهم بولمسه
آیق بار یورماگه، ال آلماغه — قنی بنده ساغلق شکرین قیلماغه
قولاق باردور ایشتگانی بلماگه — کیم دوزادور دلده سوزهم بولمسه
یوق یردین جان بریب یتوردی‌نانی — گونگل بستانده بتگر ایمانی
آدنك بنده بولسه ایانگنی تانی — گلوب سنگا یوز به یوزهم بولمسه
قسمتن حق بلان رزقین ازلامز — سوز بلانلر بلان گزلامز
گونگل جوشه گلمز دل هم سوزلمز — هم یوراکده عشقدین گوزهم بولمسه
یل یل دین نصیحت آرتر ایّمه — حقنك اوزی گتورمه انجامه
دنیا سوزی منگزر دوزسوز طعامه — سوز ایچنده گلن قیزهم بولمسه
یوم گوزینگی آلغیب گزگین ایشینگی — یازتیسنك اونوتمه‌غن قیشیگنی
توکّل ات تنگره تاپشور ایشیگنی — صبر بلان بتر تیزهم بولمسه
مخدومقلی خیال دوشب اوزیمه — کوب تمشاه گلور گچر گوزیمه
ایشیدانلار عیب ایتمسون سوزیمه — ایل‌لر کمین سوزیم اوزهم بولمسه

بولسه، بولسا ـ اولسا، بولسا، بولماسا ـ اولماسا .
نا بلورسن ـ نه بیلیرسین ؟
آیق ـ آیاق .
ساغلق ـ صاغلق ، صحت وعافیت .
دوزادور ـ دوز ایتمك ، دوزلتمك .
یوق یردین ـ یوقدن ، عدمدن .
بتکر ـ بیتر، نشو ونما بولور .
ایانکنی ـ (ب ۲) .
یوز به یوز ـ یوز یوزه ـ بو ترکیب بالطبع یا‌کایشدر . غرب تورکجه‌سینده‌کی ـ کون بکون ـ وآذری دیلینده‌کی ـ شاخباشاخ ـ وامثالی تعبیرلرده بونك کبیدر .
ازلامز ـ ایزلاماك ـ ایزله‌مك ، ایزیندن کیتمك ، آرقاسینه دوشمك، آرامق .
یل یل‌دین ـ ییلدن ییله، زمان کچدکجه .
منکزر ـ بکزه‌ر .
قیز ـ بوراده آتش معناسینه اولدیغی کبی ـ قیز ـ تعبیری‌ده قیزمق اصلیندن کلیر .
ات ـ ایت ، ایتمك .
تنکره ـ تانکری‌یه ، اللهم .
تاپشورماق ـ سپارش وتفویض ایتمك .
دوشب ـ دوشوب ، دوشمك .
تمشاه ـ تماشاکاه محرفی .
ایل‌لر کمین ـ ایللر کبی، باشقالری کبی .

اوز ـ اوز ، اوغوز، ایی ، یارار .
اوز کیشی دور !
[چغ] اوغوز ـ پاك طینت ، مبارك ؛ کویلی، روستائی ؛
تورك اساطیرینده بحث ایدیلن اوغوز خانك اسمی .
بیلکه خانك مناقبینه عائد کتابه‌لرده اوغوزدن وملل متحده معناسینی آکلاداجق صورتده مکرراً ـ توقوز اوغوز ـ دن بحث ایدیلیر . عربلر، بوکله‌یی ـ غوز ـ طرزنده سویله‌یوب یازمشلردی . لئون قاهون، مغولستانده کشف اولونان آبدات اوزرلرینده‌کی کتابه‌لرده ـ اوغوز ـ لفظینك ـ تورك ـ عنوان ملیسیله برابر قوللانیدیغینی و

تورك اوغوز بیکلاری بودونی ایسیت
[تورك اوغوز بیوکاری ـ بکلر ـ وملتی ایشیت]

طرزنده بیانلره تصادف ایدیلدیکینی سویلر .
[غ] اوز ـ اوغوز ـ مخففی و ـ یاوز ـ ضدی : ایی، کوزه‌ل ؛ اویغون، یارار .

یدی قت کوکده یدی یلدز قودی
هر برن یرلو یرنده اوز قودی
عاشق بشه

ـــ آز اولسون، اوز اولسون !
ـــ آز سویلر ، اوز سویلر !
ضرب مثللر

آلتمش بیشده نوروز کونی لویلی
بو دنیانیك ایشی بویله‌میش بلّی
آغر دولتلره کونکل قویمادی
اسکی شالدین آرتق بو شش کیمدی
دیردی دنیا دورمز باقی یوق
. . . محبلرینك شکّی یوق
کورمسم سویله‌مز اوی بله چندان
. . . .

توردی اجل یولین توسدی آتامینك
عمرین طنابین کسدی اتامینك
بو جهانینك عشرتین سویمدی
آخرت اوینی بولدی قصدی آتامینك
کوندوز روزه کیجه بولسه اویقو یوق
پیغمبر دستی دور دستی آتامینك
مقصدینه یتر یقلان چندان
. . . .

لوییلی ، لوی ییلی ـ سال ترکانك بر دوره‌سی ، اژدرها ییلی .

بو مناسبتله ـ سال ترکان ـ ه دائر بعض سوزلر یازاجغز. تورکلر، قبول اسلام ایتدیکدن صوکراده، عرب تاریخیله برابر تورك ییللرینی‌ده قوللانیرلردی . ابوالغازی بهادر خان ـ شجرهٔ ترکی ـ ده بوطرزی اختیار ایتمشدر . آسیانك قدیماً خریستیان اولان تورکلری‌ده تاریخ دینیلری اولان سلفکوس تقویمیله برابر، سال ترکانك سنه‌لرینی‌ده یازارلردی [لئون قاهون] .

لوئی ایدله‌نك [ژورنال آزیاتیك ـ سنه ۱۸۳۵ ـ جلد ۱۵] ویردیکی معلوماته کوره ـ سال ترکان ـ تعبیر ایدیلن تقویم ، چین وژاپونیا ده داخل اولدیغی حالده بوتون شرقی ووسطی آسیاده تعمم ایتمشدی . بونك اساسی شودر : کون ، نصف اللیلدن [شبانروز] باشلار و ۲٤ مساوی فاصله‌لره یعنی ساعتلره آیریلیر و دائما اوزانوب قیصالان ۱۲ ساعت کوندوز ایله بر او قادار ساعت کیجه‌دن عبارت بولونور . خطا واویغور تورکاری ، بر کونی ۱۲ مساوی قسمه آییریر و بونلرك هر برینه ـ چاغ ـ تعبیر ایده‌رلردی، که ـ وقت و زمان ـ معناسینه‌در . موغوللرده بونی ـ جاق ـ تلفظ ایده‌رلر .

اولوغ بیك میرزانك افاده‌سینه کوره ، هر چاغ سکز ـ که ـ یه آیریلیر و بر کونده طوقسان آلتی ـ که ـ بولونور، که بونلرك هر بری دورت ساعته معادلدر . هر کون ، ایلك ـ چاغ ـ ك بشنجی ـ که ـ یی ایله باشلار ؛ او صورتده، که نصف اللیلده ـ کسکو ـ چاغینك یاریسی کچمش بولونور و بوندن ده کوندوزك یاری کیجه‌دن بر ساعت اول باشلادیغی آکلاشیلیر .

سال ترکانی تشکیل ایده‌ن ـ چاغ ـ لر بونلردر:

۱ ــــ کسکو ـ صیچان ؛
۲ ــــ اوت ـ اوکوز ؛
۳ ــــ پارس ـ پارس [قاپلانه بکزه‌ر بر حیوان] ؛
٤ ــــ تاووشقان ـ طاوشان ؛
۵ ــــ لوی ـ اژدرها ؛
٦ ــــ ییلان ـ ییلان ؛
۷ ــــ یوند ـ قیصراق ؛
۸ ــــ قوی ـ قویون ؛
۹ ــــ پیچین ـ مایمون ؛
۱۰ ــــ تاووق ـ طاووق ؛
۱۱ ــــ ایت ـ ایت ، کوپك ؛
۱۲ ــــ تونغوز ـ طوکوز .

توسدی ، توسماك ـ یولینی بکله‌مك، پوصو قورمق .
کونکل قویماق ـ میل ایتمك، ربط قلب ایتمك .
سویمدی ـ سومه‌دی .
بوشش ـ فارسی ـ پوشش محرفی .
آخرت اویی ـ دار آخرت .
روزه ـ فارسی ـ اوروج .
اوی ـ (ب ـ ٥) .

ــ ۱٤ ــ

بر کون آتانك عشق ایتدی . . . . . چوشه یتدنك
اول سونك قان بولدنك، قاندین سونك اولاشه یتدنك
حکم ایتدی خدای ، توقز ساعت توقز آی
تی اندام جای بجای ، تنکـله اولاشه یتدنك
کوش بردی ، دهان بردی ، دهانه زبان بردی،
عقل بردی ، جان بردی ، دهان بردی ، کوز بردی قاشه یتدنك

یاشدنك اله اولاشدنك ، یوریب یوله اولاشدنك
سوزلاب دیله اولاشدنك ، نان ایدنك آشه یتدنك
یدیده مکتب گوردنك ، اوقودنك یولنك بلدینك
قیز بله باز قوردینك ، تا اون تورت یاشه یتدنك
حق بردیگن ایبب ایچتنك ، هر یوله بر باش قوچدنك
محبوب بله سوسدنك . . . بیله چولاشه یتدنك
یگرمی یاشه گلدینك ، یگت بولوب سن بلدنك
آطه مندینك ، قلچ آلدینك ، جنك سواشه یتدنك
اوتوزنگده یرینگدین ، دمان گتمز سرینگدین
یگتلکنك زوروندین ، گزدینك طماشه یتدنك
سوردینك دنیانی ، سوردنك آخر وفاسین گورمدینك
قرقه قدم اوردینك ، کامل سن هوشه یتدینك
بار آلمدینك باغنگدین ، خزان اوردی طاغنگدین
اللی سقل آغنگدین ، بر یاشه یتدنك
آلتمیش یاش یتوردینك ، باشنگا غم گتوردینك
خوش گونلرینك اونودّینك ، یازنك یوق قیشه یتدینك
یتمشده حق دیب قالدینك ، قوّتنك یوق یقلدینك
قوچلدینك اشدین قالدینك ، سویله نه پیشه یتدینك
سکسان یتورسه مال ایله ، نچوك گچر حال . . . .
اوتدی قزغنلی محال ، اوراقسز خوشه یتدینك
توقسانده یانگلور سوز ، قره بولوب گورنور یوز
قوشار سومك ، آلار گوز ، یوز مینك اندیشه یتدینك
مخدومقلی اوتردینك ، عمرنك غافل اوتوردنك
حق اوچون نه ایش بتوردینك ، اگر یوز یاشه یتدینك

برکون آتانك عشق ایتدی ... شاعر والده‌سینك باباسیندن حامل اولدیغینی تصویر ایدییور!
یتدنك، یتدینك ـ ایکی شکلده یازیلییور. یتماك ـ یتمك، ایرمك، ایریشمك .
سونك ـ بوراده ـ صو ـ دن مقصد ، رحمه القا اولونان صو یعنی منی‌در .
اولاشه یتدنك ـ حیاته ایردك .
بردی، بیرماك ـ ویردی، ویرمك .

یاشدنك ـ چوجوقدك .
اله اولاشـدینك ـ اله کلدك ؛ ال ایله طوتولاجق حاله کلدك .
باز قوردینك ـ فارسی ـ بازی ـ اویون، اویناشمق؟
ایبب ایچتنك ـ ییوب ایچدك .
باش قوچدنك ـ باش قوشماق .

کر حاجی بابا داربا داغین قیلسا قبانی
باش قوشها او جور عالم ذی شانه دولاشها !

سوسدنك ، سوسماك ـ اويناشمق .
چولاش ـ (؟)
سواش، ساواش ـ جنك، صاواش .
دمان ـ دومان، طومان .
طماشا ـ تماشا محرفى .
بار ـ فارسى ـ ميوه، يميش .
سقل ـ ساقال، صاقال، صقال .
قوچلدينك ، قوجالماق ـ اختيارلامق، قوجامق .

پيشه ـ فارسى ـ صنعت .
قزغنلى ـ حرارتلى ، قيزغين .
اوتدى، اوتماك ـ كچمك . اوترديىنك ـ كچيردك .
خوشه ـ فارسى ـ اكين ياشاغى .
يانكلور، يانكيلماق ـ ياكيلمق .
قوشار ـ قاكشامق .
سومك، سوموك ـ كميك .

— ١٥ —

داغلر خقنك(؟) نجيدور، دفه‌هم اوزين‌داغ‌سايار
كملك المه(؟) گمان بار، منلك ايله زوال بار
نادانم ذات بلنم، بر گنه‌لى قول منم
خبر اكسنك بردون اوزين كم سايمز
مخدومقلى بر قل‌دور، قل‌لوق ايلاب يقيل دور

چكيك اوزين بلبل دير، چرلق اوزين زاغ‌سايار
بر باشده برخيال بار، قل اوزين ايكه سايار
سركه ايتور بال منم، زفت اوزينى ياغ سايار
اوز يانده بدودن ، اشك اوزين بيك سايار
احمق اوزين عاقل دير ، اولانك اوزين باغ سايار

خقنك (؟)، حقنك ـ حفك، اللهك .
نجيدور ـ (؟)
دفه ـ تپه، كوچوك طاغ .
ساير، سايار ـ سايماق ـ ظن ايتمك، صايمق، عد ايتمك.
چكيك ـ صاقسلغان .
چرليق (؟) بر قوش آدى .
المه (؟) ـ ايله اولمالى .
منلك ـ بنلك، انانيت، كبر وغرور .
قل ـ قول، بنده .
ايكه ـ ايا، ايكا ـ (ب ـ ٢) .
گنه‌لى ـ گناهكار .
خبر اكسنك بردون ـ (؟)

بدو، بيدو ـ (ب ـ ٧ مكرر) .
بيك، بييك ـ بويوك .
اولانك ـ چايير ، اوتلاق .

كوك اولانك اطرافيدا هركونه ورد
انجم ايله دايرهٔ لاجورد
نوايى ـ حيرة‌الابرار

[چو] اوليك .
[آل] اولونك .
[قا] اولن .

نيچه ايتساكده كوكلسز كوز كوكلسز
چه‌چه‌كسز كوز اوله‌نسز همده كل‌سز !
توقايف

اولنلك ـ چاييرلق، مرعا ، اوتلاق .

— ١٦ —

اوغرى بولسنك دنكله گين ، بولغاى نچوك حالنك سننك
كيشى مالنده گيدار گونكلونك ، گوزنك ، فعالنك سننك
مثل شيطان آلداغى دوزمك‌نك النك سننك
بو يلانچياق بيله اوتكارمه سالنك سننك

آرته محشر، ایت بولوب، انگرانیب ایگای سن اتنك
یوزین گورمز محمد ، سن کیم پیس آتنك
هم او دنیا شفقتك ، بولمز دنیا دولتنك
هر زمان هر ساعت ایچره ، آرتدیرور محنتك
بو حجم ایچره تو ترمویلر سغنك سولنك سننك
آغلایورسن ، گوزلریگدن یاش یرینه قان گیدیب
مونجه محنتلر چکیب کرسنك دوکوب آرمان ایدیب
قلچه آصّی گوریکسن ، داغ قدر پشمان ایدیب
دوکلور قایدیب ، دهانگدین بوقنك بولنك سننك
اول . . . . . بنده هم اویالغای سن اوگون
گر اولوم بواسه ایدی استاردنك اولگای سن اوگون
گرز اشاغنده ملك ضربنده قالغای سن اوگون
اول خریش آتلیغ یلانه لقمای بولغای سن اوگون
میمنك صورتنده بولغای امثالنك سننك
ایدور مخدومقلی گور سا کتابنك ای گوزوم
چلور قلدن قله محشر حسابنك ای گوزوم
یوز قرا، دل قیپغه دور، یوقدر جوابنك ای گوزوم
مال ایەسیلەنی علاج یترسن . . . . ای گوزوم
هم گناهنك بوینگا قویغا بو دور حالنك سننك

اوغری بولسنك ـ اوغری یعنی خیرسز اولساك .
دنکله کین ـ دیکله . کین ـ (ب ـ ۲) .
بولغای ـ اولور، اولاجق .
نچوك ؟ ـ ناصیل ؟ نجه ؟
آلداغ، آلدانچ ـ آلداتما، اغفال ؛ مکر، خدعه .
[چغ] آلداغجی، آلداغوجی؛ آلدادوغ ، آلدامجی ـ
حیله‌کار، آلدادیجی .
آلداماق ـ آلداتمق .
[آذ] آلدادماق ، آلداتماق؛ آلدانماق؛ آللاتماق .

منی اول ماه لقا یادنه سالماز بیلورم
کونده یوز مژده ایله آللادیر اغیار منی
سید عظیم شیروانی

اوتکارمه، اوتکارماك ـ کچیرمك .
سالنك ـ فارسی ـ سال، سنه، ییل؛ زمان، وقت.

آرته، ارته ـ ایرته، یارین .
ایت ـ ایت ، کوپك .
انکرانیب ، اینکراماك ، اینکرانماك ـ ایچین ایچین
آغلامق .
ایکای سن اتنك ـ اتیکی یرسین !
پیس ـ فنا ، کوتو .
آتنك ، آت ـ آد ، اسم ؛ شهرت ، اون .
حچم ـ جحیم محرفی .
توتر مویلر ـ (؟)
سغنك سولنك ـ صاغك ، صولك .
کرسنك ـ (؟)
آرمان ـ (ب ـ ۳) .
قلچه ـ قیلجه ، قیل قادار .
اصی ـ (ب ـ ۱۹) .

کوریکسن ـ (؟) کورماك ـ کورمك (؟)
بوقنك بولنك ـ ایضاحه لزوم یوق !
اویالغای‌سن ـ اوتانیرسین ـ (ب ـ اویات ـ ۲۷) .
استاردینك ـ ایستردك .
کرز ـ طوپوز .
ضربنده ـ جهنمده عذابه مؤکل اولان زبانیلرك وورمالریندن کنایه .

قالغای‌سین ـ قالماق .
خریش آتلیغ ـ خریش (؟) آدلی .
میمنك ـ مایمون . اصلی روعجه ـ میموس ـ در .
کتابنك ـ دفتر اعمالك .
قلدن قله ـ قیلدن قیله ـ [مج] اینجه‌دن اینجه‌یه .
قیبغه ـ (؟)
ایه ـ صاحب ، مالك ـ (ب ـ ۲) .

— ۱۷ —

حق سنی راینك بله قویمش جهانده
دیوان قوریلان گون حساب جاینده
قواتنك کملدور، گوجنك اوزدیرور
بر نشانه بودور سنده چلم کشی
بیلنك کویار، جانتك ینار بو اشدن
. . . .
ایکی دنیا یخشیلیق یوق اگریه
بی نمازه ، غیبت کشه اوغری‌یه
مخدومقلی مولام جاندین یقین دور
ایمان بر تلکی دور، کوره بر این دور

ایدا بیلانتك ایت مونده چلم کشی
جوابنك نامه دور آنده چلم کشی
سیکنکی قزدیرور، اتنك سیزدیرور
ال گوتورگن ، بویله ناحق تلاشدن
ارته قرنتك دولدیرورلر آتشدن
زخمی چقمز قالور جانده چلم کشی
کشی بولسنك قدم قویغین دوغریه
یولداش بولور یمان گونده چلم کشی
چلم برشور سو دور، تن بر زمین دور
تلکی توسپا دوزمز اونده چلم کشی

رای، رأی ـ رأی، فکر، ملاحظه .
ایدا بیلانتك ـ ایده‌بیلدیکك ، مقتدر اولدیغك ، الیندن کلن .
مونده ـ بونده، بوراده .
چلم ـ چالیم، چالیملی . عجب ونخوتدن کنایه .
— ولاتمش فی الارض مرحاً انك لن تخرق الارض ولن تبلغ الجبال طولاً . سورهٔ اسرء
جاینده، جای ـ فارسی ـ یرینده .
نامه ـ (ب ـ ۲۱) .
قواتنك ـ قوتك .
کملدور ـ کم یعنی اکسیك ایدەر، آزالدیر .
کوجنك، کوج ـ قوت .
سیکنکی ! ـ ایضاحه لزوم یوقدر .

اتنك سیزدیرور ـ اتکی اریدوب وجودکی ضعیف دوشورور .
ال کوتورکن ـ ال چك، اعراض ایت . کن ، کین ـ (ب ـ ۲) .
بیلنك ـ بلك ، بلکز .
کویار ـ یانار .
ارته ـ ایرته، یارین . یوم قیامتدن کنایه .
اکریه ـ اکری‌یه .
شور ـ فارسی ـ طوزلو، آجی .
ایمان ـ (؟)
کوره ـ (؟)
این ـ وحشی حیوانلرك قیشی کچیردیکلری یرلر ، این . [آذ] هین .

دوزمز، دوزماك ـ طایانمق، تحمل ایتمك، طاقت
کتیرمك .
[آذ] دوزمك .

دوزمز جکرنك بوشرح رازه
آهم کتوریر سنی کدازه
فضولی ـ مجنون و لیلی

ستون عمریه هردم وورور فرهاد غم تیشه
ایتیرمه راه تدبیری، کوکل هیچ دوشمه تشویشه
بو یولدا کوستروب استادیمز صبری بزه پیشه
« اناالحق ! » سویله‌ین عارف فنادن ایتمز اندیشه
رموز عشقدن آکاه اولان کس داره دوزمزمی ؟

ملا آغا

— ۱۸ —

آد قزانور قوج یگدنك بدو آطی گرك
گلانه قرشی چقمغه یخشی یخشی گرك
مرد گرك جفا چکمگه، آط گرك زره سوکماك
صرفه یاییب نان دوکمگه، گونگلنك همتی گرك
ال کوترگین خام خیالدن، سنگا آصی یوقدور مالدن
روزگار گچه حلالدن، عارفلار صحبتی گرك
یورسنك قل‌لوق قیلماغه، پیغمبر یولین بلمگه
درویشلر گونگلین آلماغه، الده دولتی گرك
مخدومقلی برگد ایدور، بارچه‌غه سر بنده خدا دور
اگر مسکین اگر بایدور، کلانك خدمتی گرك

بدو، بیدو ـ (ب ـ ۷) .
صرفه ـ صفره، خوان .
ال کوتارماك ـ ال چکمك، اعراض ایتمك .
آصی ـ (ب ـ ۱۹) .
یورسنك ـ یورومك، یوروسه‌ك .
بارچه، بارچا ـ هپ، بوتون، کافه . بارچه‌غه ـ جمله‌یه .
مسکین ـ فقیر .
بای ـ زنکین .
« بای » غرب تورکجه‌سینده مهجوردر؛ یالکز ـ بك ـ قوللانیلییور .
[چغ] بای ـ زنکین، کبار؛ بویوك؛ بك .
بای خاتون ـ بكك زوجه‌سی، خانم، سلطان.
بای بچه ـ بكك اوغلی، بکزاده (؟) .
بایلیق ـ زنکینلك، ثروت .

بایماق ـ بای یعنی زنکین اولمق .
بایلاماق ـ بك کبی حکم سورمك .
بایورماق، بویورماق ـ بویورمق، امر وحکم ایتمك .
[آذ] بای ـ بویوك؛ زنکین؛ بك .
بایداق ـ بکلك علامتی اولان بایراق .
[قا] بای ـ بك؛ بویوك؛ زنکین .

آشاو بایدن؛ اولوم خدایدن!
ضرب مثل

بایلق ـ بکلك؛ ثروت؛ دولت وسعادت .
بایتاق، بایداق ـ چوق، زیاده .
بایمق، بایومق، بایمق ـ بای یعنی زنکین اولمق.
بایورمق، بایورتمق الخ ...
بایقوش ـ بای یعنی بویوك قوش .
[اوی] باك، بای ـ زنکین؛ دولتلی؛ بك؛ بویوك .

بایوماق ؛ بایبتماق ـ زنکین اولمق وایتمك .
بایلیك ـ ثروت ؛ حکم وحکومت .
[قیر] بای ـ زنکین ؛ قوجا ، زوج ؛ ایلك طوغان چوجوق .
[یا] بای ـ زنکین .
بایابین ـ زنکین اولمق .
بی ـ بویوك ارکك قارداش، آغا، آغا بك .

[قو] بای ـ زنکین .
بیك ـ بك ، ولی عهد حکومت .
[آل] بای ـ زنکین .
بایتاق ـ زنکینلك .
[چو] پویان ـ زنکین .
کلان ـ فارسی ـ بویوك .
خواجه‌کلان ـ خیوه‌ده و بخاراده رئیس‌العلماء.

— ١٩ —

نه بله‌سن آدمزاد   چلباق دوغدنك طون گرك
آق سود امدینك اولادنك   هی آغلارسن نان گرك
آتانك خوشنود اولماغه   آنانك مهرین سالماغه
یولنگده دین بلماگه   اوقیر سن قرآن گرك
ساریلورسن دلندنك   یوغنه‌لور بیلنك بلدنك
اون یاشده آرزو مندنك   قیز گرك جوان گرك
جوان تاپدنك قوچماغه   عیش عشرت اچماغه
آندین سونك ایب اچماگه   هی یوترسن نان گرك
گونگلین انجدیب خلقنك   خوشنود ایتسنك اوز خلقنك
روم فرنك بولسه ملّتنك   هنوز اردورکان گرك
اصّی ایتمسه تیمار   قالسنك دوشکده بیمار
زر توکسنك خروار خروار   گوزه ایلمز جان گرك
دعا بله ار گوکار، پیغمبر بله گوکار   ار اولدور آلقش آلسون
بر نوری ایمان گرك   مخدومقلی، سوزنك اصلنه فکر ایتماگه
بر معنی فهم ایلیان   عقل‌لی یاران گرك

نه بله‌سن ـ نه بیلیرسین ؟
چلباق ـ چیپلاق ، عریان .
طون ـ مطلقا لباس .
اولادنك ، اولالماق ـ بویومك .
یوغنه‌لور ـ یوغون یعنی قالین اولور، قالینلاشیر .
اردورکان گرك ـ (؟)
اصی ـ فائده ، آصی، اصی .

نیجه یوریدر سنی بو حرص و آز
مال چوغی‌نه اصی چون عمر اوله آز
احمدی ـ اسکندرنامه

آصیلانمق ـ قازانمق ، فائده‌مند اولمق .
اصیلی ـ کارلی، فائده‌لی ؛ نافع، شافی، یارار .

کر قبول اولدکسه شاه اولدك ابد
قنده بویله اصیلی بازار اولور ؟
نیازی

[چغ] آسیغ، آسیق .
آسیغ قیلماق ؛ آسیغلانماق، آسیغلیق الخ...
بو دعوی دستکاهین هر زمان ییغ
چو دعوی ایچره معنی یوق نی آسیغ
نوایی ـ فرهاد وشیرین
[اوی] آسیق ، آسوق .
نا آسیق بار ؟ نه فائده‌سی وار ؟

آسیقماق ـ فائده ویرمک .
آسیقلیق اولوک ـ کارلی پای وقسمت .
خروار ـ اشك یوکی .
کوزه ایلمز ـ فائده ویرمك، یارامق .
کوکار ـ [آذ] کوك ـ تن‌درست ، صحیح المزاج ؛
کوکجك ، کوزه‌ل .
کیفم کوك ، داماغیم چاق !

— ۲۰ —

سحر وقتی غافل بولمه ایرانلار
رحمت دوش گلدی بو وقت ارانلر
عاصی بولمه گناهندن یته گور
بخشی وقتدور، توبه قلیب دونه گور
حق سنی سقلاسون هجران یلندن
محبّت جاملری دولسون الندن
یوز یل گچسنك یالانچی سوریبان
یوقلق میدانده مجلس قوریبان
مخدومقلی گتدنك دنیا کویونه
ایمدی آیق باسدنك اوتوز اویونه

درگاهلر آچیلور چاغدور بوچاغلر
حق نوری ساچیلور چاغدور بوچاغلر
اوزنك تانی ، منلگندن اینه گور
یازیقلر گچلور چاغدور بوچاغلر
آزاشماغین یولچیلرنك یولندن
حاضر بول ، ایچلور چاغدور بوچاغلر
تن تورفغه دوکر بر گون اریبان
منلکدن قاچلور چاغدور بوچاغلر
جاهل لقده گونگل قویدنك اویونه
گوز یاش ساچلور چاغدور بوچاغلر

بوله ، بولما ـ اولما .
اوزنك تانی ـ کندیکی بیل .
یازیقلر گچلور ـ گناهلر باغیشلانیر .
آزاشماغین ـ آزاشماق . غن، غین ـ ادات (ب ـ ۲) .
[چغ] آزماق ، آزغاشماق ، آزاشماق ـ آزمق ،

یولدن چیقمق .
اورتالیق آزغان بولدی !
[قا] آزمق؛ آزدرمق؛ آزغشمق، آزونمق الخ...
بان ، بن ـ ادات (ب ـ ۲٤) .
تورفق ـ طوپراق ، طورپاق (ب ـ ۲٦) .

— ۲۱ —

اصلا سنی گورمامشم دلداریم
عمکن گونگلوم خیالندن آلدراین
قری مسن ، یا سیّد مسن، یاخواجه
یا یل مسن ، یا گوندوز یا گیجه مسن ؟

قمر مسن ، بلبل مسن نا مه‌سن ؟
باغ ایچنده گل گل مسن نا مه‌سن ؟
ساقی مسن ، شراب مسن ، نا مه‌سن ؟
یا آی مسن ، یا گون مسن نا مه‌سن ؟

یا مشك مسن ، یا قوقولو عنبرمسن ؟ — آیته بلن، چرخ مسن یا چنبر مسن ؟
یا دریا مسن ، یا موج مسن ... — یا گرداب مسن ، یا بورغون مسن نا مه‌سن ؟
آلتون مسن ، گموش مسن، درّ مسن ؟ — یا عرش مسن ، . . . . . نا مه‌سن ؟
یا یاقوت مسن ، یا مرجان یا درّ مسن ؟ — یا چراغ مسن ، یا روشن مسن نا مه‌سن ؟
مخدومقلی گچ ناموسدن ، عارنگدن — ال کوترگین بو وفاسیز کارنگدن
جهان دالی‌سی سن ، غافل‌سن یارنگدن — مست مسن ، یا شیدا مسن نا مه‌سن ؟

مسن ، می‌سان ـ می ؟ ادات استفهام ـ می‌سین ، میسین ؟
غمکن ـ فارسی غمکین محرفی .
نامه ـ نه‌منه ؟ نمنه ؟ ـ نه ؟ نه شی ؟
[آذ] نمنه قایرورسان ؟ ـ نه یاپییورسین ؟
[چغ] نیمه ـ شی ؛ نیمه‌غه ؟ ـ نه‌یه ؟

— صحت نعمتی‌غه هیچ نیمه بدل بولماس...
نوایی ـ منشأت

آلدراین ، آلداراماق ـ تلاشه واضطرابه دوشمك؛ زیاده ممنون اولمق .
ین ـ ادوات مهجوره‌دن :
کوره‌ین ـ کوره‌یم .
ایتایین ـ ایده‌یم الخ ...
قری ـ قارء محرفی : حافظ قرآن .

آیته‌بلمن ـ سویله‌یه‌مم .
بورغون ـ [چغ] بوران ، بوراغان ـ قاصیرغا ، بوران ، بورا .
بورانماق ـ روزکار دونه دونه اسمك .
[آذ] بوران ، بوراغان :

دائم ده‌کیزلرده قوباررام طوفان
ایستی قوملی صحرالرده بوراغان
شایق طالب زاده

— یایدا یاتانی ایلان وورسون؛ قیشدا ایشه کیدنی بورانه دوشسون !
ضرب مثل

[قا] بوران :

چتمدی صوك قایدن آداشترغیچ بوران ، بو قورقنچ ئلله اچقنغانمی یاودن قاف طاو آرطی جنلری؟
توقایف

ال کوتارماك ـ ال چکمك، اعراض وتبری ایتمك .
دالی ـ ده‌لی ، مجنون .

— ۲۲ —

بویادیلر کوینا گنك قان بیله
آدی بلّی ، عرب دیل‌لی سوودگیم
آریلقده یاندی اتم جان بیله
آدی بلّی ، عرب دیل‌لی سوودگیم
شام عبالی روم قبالی جانانم

آغلای آغلای جفالرینك دردیندن
قورقه قورقه صحرالرنك قوردندن
آیرلدنك آتانگدن ، کنعان یوردندن
آدی بلّی الخ ...
شام عبالی الخ ...

چلپق اولدی گل بدننك سويلدی
داغ هجران، سينانك اوسته قويولدی
يقلمقدن يعقوب گوزی اويولدی
آدی بلّی الخ ..
شام عبالی الخ ...

گلدی اودم قرداشلرنك بوگرشب
قورقوسندن قورت قوش‌گلدی يوگرشب
... قوديق اوسته دوريب تلرشب
آدی بلّی الخ ...
شام عبالی الخ ...

مخدومقلی ايدور عالم يقلدی
فلك سنی مصره آلدی چكلودی
پشمان اديب يبانك بای يقلادی
آدی بلّی الخ ...
شام عبالی الخ ...

كويناك ـ كونلك، كوملك .
قبا ـ عربجه ـ بر نوع اوست لباسی .
— كم مؤمن فی قباء وكم كافر فی عباء !
سعدی
زاهد اودكلو ثقلت تاج وقبا ايله
اوچاق اميدين ايتمز ايدی ابله أولمسه !
؟
آغلای آغلای ـ آغلايا آغلايا، آغلايی آغلايی.
چلپق ـ چيلپاق، چيپلاق .
سويلدی ـ صويولدی .
سينا ـ سينه محرفی .
يقلمقدن ـ يغلمقدن اولا‌رق ـ آغلامقدن .
بوكرشب ـ بوكورماك، بوكوروشماك ـ بوزولوب وطوپلانوب اوطوردق؛ تعظيم قصديله اكيلمك .
يوسف عليه السلامك كورمش اولديغی رؤيايه تلميحاً :

— اذ قال يوسف لابيه يا ابت انی رأيت احدعشر كوكباً والشمس والقمر رأيتهم لی ساجدين .
سورۀ يوسف ـ ٤ نجی آيت
[آل] پوكروك ـ قانبور، بوكری .
[چو] پوكورل ـ ايكی قات اولمق، اكيلمك .
يوكرشب ـ يوكورماك؛ يوكوروشماك ـ يوكورمك، قوشمق؛ قوشوشمق .
قوديق، قودوق ـ قويو .
تلرشب ـ تيلمورماك ـ اميد وحسرتله باقمق؛ استرحام وتمنی ايتمك .
چكلودی ـ (؟)
پشمان ـ پشيمان محرفی .
يبانك بای ـ صاحبك (اولان) اولو، عزيز مصر.
يقلادی ـ (؟) يغلادی، ييغلادی(؟) ـ آغلادی .

— ٢٣ —

ای ایرانلر ! عمریمدن گچدی دیوب آغلارمن   گتدی عقلیم اورنوندن چاشدی دیوب آغلارمن
گیدن دونمز یولندن، دوشمز یمان فعلندن   دیانت خلق الندن ، اوچدی دیوب آغلارمن
خاطر یزینك زمانده ، یمان سوزلر زبانده   ظلم اشلر جهانده ، جوشدی دیوب آغلارمن
بو اتّامده بو کارلر، یوز دیل بله آلدارلر   قنی نیجه دلدارلر، گچدی دیوب آغلارمن
نجه ساده دنك دوشلر، شیطان بلکی باشلر   یوز چوریب قرداشلر، قاچدی دیوب آغلارمن
گورنك فلککنك اویونن ، اوزار عالمنك بوینن   نجه جانلر یر قرنین قوچدی دیوب آغلارمن
مخدومقلی دیر مرده ، دنیا بند دور، تن پرده   بو باشم سانسز درده ، دوشدی دیوب آغلارمن

اورنوندن ـ یرندن . اورون، اورن ـ یر، محل، موقع ؛ جایگاه، قرارگاه ؛ مسکن ، اقامتگاه .
چاشمق ـ شاشمق .
چوشماق ـ جوشماق ـ اصلی فارسی: جوشیدن .
دنك دوش ـ [آذ] تای توش ـ اقران و امثال ؛ اش دوست .

چوب اللی‌نی عمریم اوندی آتمش (آلتمیش)
منیم تای توشلریم قبر ایچره یاتمش !
محمد باقر خلخالی

بلکی ـ (؟) بیلیك ، بیلکی (؟)
سان ـ صایی ؛ سانسز ـ صاییسز، بی‌حد و پایان ، حسابسز .

چون مالیغه کیمسا بیلماین سان
هرمشکل اولوب قاشی‌دا آسان
نوایی ـ مجنون و لیلی

— آنچه فایده حاصل بولغای کیم سانی بولماغای...
ابوالغازی ـ شجرهٔ ترکی

— ٢٤ —

دنگسز بیله دنك ایلاسنك اوزینکی   درد بولوبان گچر سوزی جانکدن
ایراق بولمه قدرنك بلن قرداشدن   هر ایش توتسنك اول قوانور یانکدن
قهره منوب قالدیرمغن شیطانی   سوزه اویوب اونوتمغین رحمانی
. . . .   هر بر سوزه چوشیب داشمه قانکدن
صبرنك بولسه سبحان یتر دادنکه   جنك جدال لایق دالدر آدنکه
آلمای آلمای یمان سوزی یادنکه   تکن بولوب دورتوب گچر تونکدن
بولان اشلر بارچه حقك ایشی دور   آنکاتن برمان آحمق کیشی دور
بر یمان سوز جانه یلان دیشی دور   سوقسه زهری . . . چقمز اتنکدن
مخدومقلی یلانجی دور بو جهان   مستده عقل بولمز، کاوردا ایمان
جاین تاپسه قرنجه‌دن پیس دشمان   آرصلان بولوب ال گوترمز شانکدن

دنك ـ تنك، تينك ـ دنك، كفو، اقران، مساوى، معادل .
بولوبان ـ اولوب ، بولاق ـ اولمق .
بان ـ بن ـ ادات :
ايلابان ـ ايله‌يوب
قاريبان ـ باقوب
تارتيبان ـ چكوب
كوروبن ـ كوروب الخ ...
سين تارتيبان آه آتش آلود
مين اوت يا قيبان چيقار مايين دود !
نوايى ـ مجنون و ليلى
قدرنك ـ قدرك ، قدركى .
قوواتور ، قوواناماق ـ ممنون و مفتخر اولمق ؛ كو-
كنمك ، كوونمك ، مغرور اولمق .
[چغ] قوواڭچ ـ كوكنمه ؛ افتخار ، مباهات .
قوواڭچليق ـ مژده كتيره‌ن آدامه ويريلن بخشش .
چوشماق ـ (ب ـ ۲۳) ـ جوشوب طاشمق .
صبرنك بولسه ـ صبرك اولسا .
دالدر ـ دكادر .
آلماى آلماى ـ تكرار تحذير افاده ايدر : صاقين آلما ، آلماياسين !
تكن ـ تيكان ، ديكان ـ ديكن .
تون ـ طون ، طومان ؛
مطلقا لباس : قارا طونلى بيت الله .
بولان ـ اولان .

بارچا ـ هپ ، بوتون ، كافه .
آنكا ـ آكا ، اوكا .
تن برماين ـ تين بيرماك ـ نفس ويرمك ؛ [مج] اقرار واعتراف ايتمك .
[اوى] تين ـ روح ؛ صولوق، نفس، دم؛ بخار.
آخر تينيم شهادت بيله كاسكيل !
قوداقتوبيليك
تينماك ـ صولوق آلمق ؛ ديڭمك، ساكن‌اولمق؛ زاحت وآسوده اولمق ، ديكلنمك .
تيندى آتينك دورى‌دا روى زمين
بولدى بير ايل و بير اولوس روم وچين
مخزن مير حيدر
[چغ] تين قيلماق ـ صولومق، نفس آلمق؛ ياشامق.
تينچ، تينج ـ صاغ ، ديرى، زنده ، دينج ؛ آسوده ، ساكن ، راحت .
آمان ، تينج توزتونكيزمو ؟ صحت وسلامتده‌مى ايدكز ؟
تينچليك ـ دينجلك ؛ حضور ، سكون ، آسودكى .
تينچلانماق، تينلاماق، تينكلاماق ـ دينج‌اولمق دينجلمك ، ديكلنمك .
تينغو ـ سكون ، استراحت ؛ دينجلك .
تينكلاتماك ؛ تينماق ؛ تيندورماق الخ ...
تينيق ـ ساكن ، آسوده ، دينج .
تينماغور ـ قرارسز، بى‌آرام ؛ پرهيجان .
جاين ، ياين ـ يازين .
تاپسه ـ بولسا .
آرصلان ـ املاسى ياكليشدر .

— ۲۵ —

ياغى ياشان عرب آطنك شاننده
يوكى يتن قوچ يكدنك يانده
نامرد اوغلى قورقى چكر ميداندن
مخنّث‌لار خوفلى پرده دشماندن
سق بولوب منر آطين بليان
صحبت ايچره سوز لذّتين بليان
مخدومقلى سوز چوش ايدر دلنكدن
بو هنرلر گلور گلمز النكدن

معلوم بولمز دفه ندور ، دوز ندور ؟
آلتمش نه دور، يتمش نه دور، يوز ندور؟
آغچ آدم بولوب گورنور هر ياندن
سچه بلمز، دومان نه دور، توز ندور ؟
عارف بولوب اوز عزّتين بليان
آنكه بلمز مجلس ندور، ساز ندور ؟
. . . . . . برمدينك يلنكدن
دلدان گلان بوجراتلى سوز ندور ؟

یاغی، یاغ، یاو ـ دشمن ، یاو، یاوی، یاغی .
[چغ] یاغی مو ایل مو؟ ـ دشمنی دوستمی ؟
یاغیغماق ـ دشمنلك وعصیان ایتمك .
یاوجیلیق ـ دشمنلك ، عداوت .
یاولاق (لاق ـ ادات محلیت) ـ دشمنگاه .
یاولامق ـ دشمنی باصدیرمق ومغلوب ایتمك.
[آذ] یاغی ـ دشمن .

گریان دیدی ای کوزم چراغی
وحشیلره ایل منمله یاغی
فضولی ـ مجنون و لیلی

[اوی] یاقی ـ یاو، دشمن .
یاقیلیق ـ عداوت .
یاقیجی ـ دشمن ، یاو ؛ محارب .
یاقیلاماق ـ دشمنلك ایتمك .
[قا] یاو ـ دشمن .
یاوچی؛ یاوچیلق ـ دشمن؛ دشمنلك ، عداوت.
یاشان ـ [اوی] یاشماك، یاشماق ـ طاغیدوب پریشان ایتمك .

آط ـ آت اولاجق .
دفه ـ تپه . تورکمن لهجه‌سینده (ف و پ) حرفلری بربریله تبادل ایدەر .
قوچ یکیت ـ (ب ـ ٣) .
آغچ ـ آغاج .
سق ـ صاغ (؟) ـ آته ترسینه یعنی صاغ طرفدن بینمك (؟)
آنکه بلز ـ آکلایاماز .
آنك، آنغ، اونغ، اونك ـ آك، عقل، ذهن.
[چغ] آنکی اوچماق ـ عقلی کیتمك، بی‌هوش‌اولمق.
آنکسیز ـ عقلسز .
آنکلاماق؛ آنکلاغان ، آنکلاك الخ ...
[اوی] اوك ـ عقل .
اوكلوك ـ عقللی .

آیاین سانکغا مانکغا توت اوکین !
قوداتقو بیلیك

اوکون (اوك، اون ـ ادات) ـ آکلایشلی الخ..
چوش ـ فارسی جوش محرفی : جوشیدن .

— ٢٦ —

آلتمش یاشلی، آله قارلی داغلاردن   دمان گچر، یغمر گچر، سیل قالمز !
شیدا بلبل مسکن توتن باغلردن   خزان اورار، یرفق سولور، گل قالمز !
هرکیم ایچه اول شربتدن اول جامدن   یورك دولر، هم سوز گلور زباندن
گلان گچر بو یالانجی جهاندن   خواجه ، سیّد ، بك ، پادشاه ، قل قالمز !
دگسه الدین یگتلکنك بهاری   بوزوق بولور گونکل . . . شهاری
دگسه جانه قری‌لغنك زهاری   قوات قچر، دیز اکلور، بیل قالمز !
بر نامردنك کوب تلی اشندن   ال اوزاتمه اویله کور داشندن
ایاسز قالان بلند داغلر باشندن   آغج بتر، جادّه یتر، یول قالمز
مخدومقلی اول یوللرده کیم بولور   اول مکانه گرگان چقمز بولور
گورارگوزنك، گورگلی گورانك قم بولور   دهان گیدر، دندان دوشر، دیل قالمز !

آله قارلی ـ آلا قارلی ـ طاغلرده اریبوب شوراده بوراده قالان قارلردن کنایه .
دمان ـ طومان ، دومان .
یغمر ـ یاغمور .
توتن ـ طوتان .
یرفق ـ یارپاق، یاپراق، یاپورغاق .

[چغ] یاپماق، یاپورماق ـ اورتمك، قاپامق؛ صارمق، قاپلامق .
یاپقو ـ پرده، اورتو؛ لباس .
یاپورغاق، یاپراق ـ آغاجك داللرینی اورتن شی، یاپراق ؛ اورتو .
[اوی] یاپورماق ـ اورتمك ، قاپامق .

یاپیلماق ـ اورتولمك ، قاپانمق .
یاپورقاق ـ یاپراق .
— یاپورقاقلاری فیل نینك قولاغی تاك ...
معراجنامه
یاپوتماق ـ اورتمك ، قاپامق .
[آذ] یاپراق ، یاپراغ ، یافراغ .
شرق لهجه‌لرینده حرفلرك تبادلینه مثاللر :
یاپراق ـ یارپاق ـ یافراق
اوغرامق ـ اورغامق
کوپرو ـ کورپو ـ کوفروك ـ کوپروك
چوملك ـ چولماك
کوملك ـ کولمك
طوپراق ـ طورپاق ـ توفراق ـ توفراغ
لعنت ـ نعلت
اسکی ـ اکسی
اکشی ـ اشکی الخ ...
سولور ـ صولار .
قل ـ قول ، بنده .
شهار ـ شهر محرفی .
قری‌لغنك ـ اختیارلغك . قاری ، قوجا معناسینه‌در .
[اوی] قار ـ سن ، یاش ؛ حیات .
ماجارجه : قور ـ یاش .
قاریلماق ـ اختیارلامق ، قوجامق .
قاریم قاریلدی ! ـ یاشم ایلەریلەدی ! اختیار-
لادم ! قوجالدم !
قاریلیق ـ اختیارلق .
[آذ] قاری ؛ قاریماق ، قاریلاشماق .
[چغ] قاری ـ قاری کیشی‌دور !
قاریلیق ، قاریلیغ .
قاریماق ، قارتایماق ، قارتماق الخ ...
زهار ـ زهر .

قوات ـ قوت محرفی .
قچر ـ قاچار .
اکلور ـ اکیلیر .
تتلی ـ طاتلی .
کورداش ـ (؟)
کرکان ـ کیره‌ن .
کورار کوزنك ـ کوره‌ن کوزك .
کورکلی ـ کوزه‌ل .
[چغ] کورك ـ کوزه‌للك ، حسن ، آن .
کورکلوك ، کوروکلوك ـ کوروله‌یه شایان ،
کوزه‌ل ، لطیف .
لطفی طمع ایتمه مهر آندین
کور کلوکنی چوبی وفا یاراتتی
لطفی ـ کل و نوروز
— تورت نرسه کونکلنی خوش حال ایتکای : کوك
اولانك‌لارغه باقماق وآقار سوغه باقماق و کوروك‌لوك
یوزلارغه باقماق ... ابوالغازی ـ شجرهٔ ترکی
کورکابای ـ حسن وملاحتده نظیری اولمایان .
کورکای ـ کوزه‌للك .
کورکان ـ کوزه‌ل ، یاقیشیقلی ـ امیر تیمورك
لقبی : تیمور کورکان .
[اوی] کوروك ، کورك ـ کوزه‌للك ؛ مزینات .
کورکلوك ـ کوزه ایی کورونن ، کوزه‌ل .
— یوسف پیغامبر تاك کورکلوك بولغای !
معراجنامه
کورکسوز ـ چیرکین .
[قا] کورکلو ، کورکام ـ کوزه‌ل .
خدا کور مکانکه کورستماسون ، کورکانکه کور کام صبرلق
بیرسون !
کورکاملك ـ کوزه‌للك ، حسن . .
کورکاملانماك ؛ کورکامسینمك الخ...
قم ـ قوم (؟)

— ٢٧ —

دردیم باردور یاریمدن دوریمدن
خیر قیسی ، احسان قیسی بلنمز
ظالملرنك جفاسندن ، جوریندن
اسلام قیسی ، ایمان قیسی بلنمز
صحبتده حق کلامن سویلان یوق
مجلسنده بر نصیحت ایلان یوق
حلال قیسی ، حرام قیسی بلان یوق
سفر قیسی دور ، زیان قیسی بلنمز

. . . .

عیالرده اویاد ، قیزده شرم یوق
کنی مالنه قوانب گوز آلدیرلار
بربیرنی ناحق یره اولدیرلار
مخدومقلی جان مهمان دور، گوده‌لاش
بر ایّام دور باش آیق دور، آیق باش

. . . .

ادب قیسی ، ارکان قیسی بلنمز
تعصّب ایدوب گونله‌گنه دولدیرلار
تربت قیسی ، آمان قیسی بلنمز
یخشی دوست یوق، کوب یمان قرداش
یخشی قیسی ، یمان قیسی بلنمز

باردور ـ واردر .
قیسی ؟ ـ هانکیسی ؟ قنغیسی ؟
[چغ] قا، قای ؟ ـ ادات استفهام .
قایو، قایسی، قایوسی ـ قنغی؟ قنغیسی ؟
هانکی ـ تلفظی داها نازك ایسه‌ده اشتقاق
اعتباریله طوغرو ده‌کیلدر .
[اوی] قایسی ؟
[آذ] قا، قای ؟ قایسی ؟ هانسی ؟ قانسی ؟
[قا] قا، قای، قایو، قایسی ؟
سویلان ـ سویله‌ین .
ایلان ـ ایله‌ین .
بلان ـ بلن ، بیلن .
عیالرده ـ عیال محرفی .
اویاد ـ اوتانما ، حجاب .

[چغ] اویات ـ اوتانما .
اویاتینك یوق ایكان ؟ ـ اوتنمایورمیسین ؟
اویاتلیغ ، اویاتلیق ـ اوتانغاج، محجوب .
اویاتماق ـ اوتانمق .
[قا] اویات ـ حیا ، حجاب .
اویاتلی ، اویالچان ـ حیالی ، مؤدب .
اویالمق ـ اوتانمق .
اویالووندن یرکه کرر دای بولدی !
حجابندن یره کیره‌جك كبی اولدی!
قووانماق ـ (ب ـ ٢٤) .
تعصب ـ (؟)
کونله‌ك ، کونلاك ـ کوملك .
تربت ـ مروت (؟)
لاش ـ فارسی لاشه محرفی ـ لش .
آیق ـ آیاق .

— ٢٨ —

براغنك وصفینه مؤمن توت قولاق
بونی اوزین ، گوکی‌نینك رنگی آق
عالمه روشن بیرر آلی‌نك [نینك] آغی
یاشل زبرجد دور ایکی قولاغی
یلدرم تك بولور تویناق قاقیشی

. . . .

اوت ایمز، رحمت دین دولیدر ایچی
اشکدن اولیدر، قطردن گیچی
مخدومقلی ایدور الحکم‌لله
میزانی احمد ابن عبدالله

عرب دلین سوزلار اوزی براغنك
آدمزاده منگزر یوزی براغنك
یوغوندور بوینوزی ، یوقه دوداغی
دانك یلدیزنه منگزار گوزی براغنك
آرقه‌سی تخته‌دور بلنمز یوقیشی
بلنمز انیشی دوزی براغنك
قزیل یاقوتدن دور آلی‌نك [نینك] ساچی
یور دینمه بلنمز ایزی براغنك
دولت باقیسی اوزنك بر الله
گلدی زبانمه سوزی براغنك

براغنك ـ براقك ـ براق ؛ جناب رسول محترمك معراجده بينديكلری حيوانك آدی .
سوزلاماك ـ سويله‌مك ، تكلم ايتمك .
منكزر ـ مينكزاماك ـ بكزه‌مك .
يوغون ـ قالين ، يوغ ، يوغجه ، يوجا .
يوقه ـ يوقا ، يوپقا ـ يوغقه ، يوقفا ، اينجه .
دانك يلديزی ـ طاك يعنی صباح ييلديزی ، زهره .
[چغ] تانك ـ طاك ، طك ، صباح ، فجر .
تانك آتماق ـ طاك آتمق ، طاك يری آغارمق ، صباح اولمق .
تانك يولدوزی .
تانك ييلی ـ صباح روزكاری .
تانكلا ـ ايرته‌سی صباح ، يارين .
تانكلاغی ـ ايرته‌سی كونكی ، يارينكی .
تانكری ، تنكری ـ طاك يعنی كوكده اولان ، الله ، طكری ، تانكری .
[آذ] تانك ، تاك ـ تانكری ، تاكری ، تنكری .
[مو] تانكری ـ كوكده‌كی مقدس مخلوقات .
[قا] تانك ، طانك ، طاك ، تاك ـ طاك ، صباح .
تانك يولدوزی .
تانكداغه ـ صباحه ، ايرته وايرته‌سی كونده .
تانكری ، تكری .
[اوی] تانغ ، تانك .
تانك باشيدا ـ على الصباح ، ايركندن .

بيزنی آشوقتوردی‌كی هم در زمان
تانك باشيدا كو چكوسی تور كاروان
مخزن مير حيدر

تا نكنكا ـ صباحدن ، ايركن .
تانكلاماق ـ صباحی بولمق ، صباحلامق .
تانكری ـ تانكريليك .
تورك لهجه‌لرنده ـ كوك ـ معناسينه كلن ـ تانك ـ لفظی ، توركلرك ايلك زمانلری چينليلر كبی سما پرست اولدوقلرنی بيلديرير . آلتای توركلری اللهه ـ تانكری قايراغان ـ ديبورلر ، كه ـ حافظ حقيقی اولان الله ـ معناسينه‌در . عجم ديلينده اوصاف الهيه‌دن ـ تنكبار ـ لفظی ـ تانكری ـ دن محرف اولمق لازم كلير . تنكره ـ بر چين لهجه‌سينده ـ كوك ـ معناسينه كلديكی كبی ، تيبت ديلينده ـ تنك ـ كلمه‌سی ـ يوكسك وعالی ـ معناسينده‌در .
تك ، تيك ، ديك ـ كبی .
توبناق ـ آت آياغينك نال (نعل) ووريلان يری ، طوبناق .
ايمز ـ يمز .
دولی ـ طولو .
اولی ، اوليدر ـ بويوكدر ـ اولو ، اولوغ .
كيچی ، كيچيك ـ كوچوك .
يور ـ يورو .

— ٢٩ —

بد اصل بخلك دگسه بر گونده
براق يورويان نوربت‌سز بكار
ايلده باشلاب دوغری يولی چين بيله
نامرد اوتير كنكاش ايلار زن بيله

آلبر آوين سارقوشن آكلامز
فقرانك گوزی ياشن آكلامز
عاقل يگت سوز باشلامز من بيله
قوچ يگتلر زن كنكاشن آكلامز

مردن ديلك ايتسنك ايدور خوب بولور
مخنث كنكاشی چولده كوب بولور
حق يولنه هركيم خير احسان قيلور
نامرد دشمان گورسه غصه‌دن أولور

بر بجنس‌دن يتمش بلادن بولور
دشمان گورسه توتن ايشن آكلامز
قيامت گونی بر برينه اون گاور
قوچ يگتلر دردين بشين آكلامز

مخدومقلی بيك يانده ديل باشلار
مردن دوغن ياغن گورسه يول باشلار

قلچ غيرتی بولان ايل باشلار
نامرد اوغلی دنكين دوشن آكلامز

سارقوش ـ آو قوشی (؟)
یرلق یورویان ـ یارلیغی یعنی فرمانی جاری وحکمران اولان .
نوربت ـ مهوت محرفی .
چین ـ (ب ـ ۳) .
من ـ بن . کبر وغروردن کنایه، بنلك .
اوتیر، اوتور، اول‌تور ـ او در، او کیمسه‌در .
کنکاش ـ مذاکره، استشاره .

کنکاش ، کینکاش ، تورك لهجه‌لرنده ـ مشورت وطا کیشیق ـ معناسینه‌در . کینکاشماك، کینکاشلی ، کینکاشلیق (مستشار، مشاور) کبی اشکالی‌ده قوللانیلیر . فقط اصلی فارسی اولوب، عربی وفارسی کافیله ـ کنکاج ـ تلفظ ایدیلیر. اویغورجه‌ده عینی معنادن باشقا ـ رأی، ملاحظه ـ معناسینی ویریر . قازان تورکجه‌سینده ـ کیکاش، کینکاش ـ یازیلیر .

دیلك ایتماك ـ دیلك ایتمك ، رجا وتمنی ایتمك .
ایدور ـ ایدر، دیر، سویلر .
یجنس ـ نا جنس ، نامرد .
چول ـ [آذ] چول، قیر، صحرا؛ طیش، طشره ، طیشاری .

من دکیشوب شیوهٔ اجدادیمی
بویله اوده سالمارام اولادیمی
ایله میرم دینسز اوز احفادیمی
آت چوله کیتسون نه دبستاندی بو
دور قاچاق اوغلوم ، باش آیاق قاندی بو!...
طاهر زاده صابر

توتن ـ طوتان ـ باشلانیلان .
بیك ـ بك ، بای ـ (ب ـ ۱۸) .
دیل باشلار ـ سوز سویلر .
دوغن ـ طوغان ، تولد ایده‌ن .
یاغن ـ یاغمور، یاغیش .
دنك دوش ـ (ب ـ ۲۳) .

— ۳۰ —

دنگیم دوشیم قوچ یگتلر هرکیم بر ایشه اولاشدی
حق هر کیمه بر یول . . . هر کیم بر بورج اولاشدی
کیملر گیردی حق یولنه ، یخشلق دوشدی فعلنه
کیمی قلیج آلدی النه ، چالدی اسلام دینن آچتی
نر بیدولر بگلر، خانلر آطلانسه ، دولر میدانلر
سوکده زره دوکدی قانلر، قوچق سرسریندن گچتی (؟)
بز اوستاذنك اولدق یاران ، نصیب بزی سالدی حیران
کیمی گیتدی ایران جیران ، کیمی صفهان توربز آچتی
حقه عیان بولدی حالیم ، خلقده بلان بولمز معلوم
مخدومقلی منك یولیم ، اول دوستلردن آیری دوشتی

دنك دوش ـ (ب ـ ۲۳) .
نر بیدو ـ نر ـ ارکك ـ فارسی. بیدو ـ (ب ـ ۷ مکرر) . بر جنس تورکمن آتی .

قرق مینك یکیت نر بیدولی
میدانده آغزی آلولی
نیزالاری کلکون یلولی
اوتوز برلیك اوغان کیلور
احمد و یوسف

آطلانمق ـ آته سوار اولمق، آتلانمق .
دولر ـ طولار .
قوچق ـ [آذ] قوچاغ ، قوچاق ـ قوچاق، ییکیت.
قوچاغلاماق ؛ قوچاغلانماق ؛ قوچاقلاشماق .

قوچاغلق ، قوچاقلق ـ ییکیتلك .

بو سهراب تك بر قوچاق پهلوان
دوچار اولمامشدر مکا هیچ زمان
عباس غائب زاده

[چغ] قوچاق ، قوجاق ، غوچاق .

ها غوچاقیم ! — هایدی یکیدم !

[اوی] قوچ ـ ییکیت .
[قیر] قوجاق ـ ییکیت ؛ دەلی قانلی .
اوستاذنك ـ استادك . استاد فارسی ـ عربی‌یه نقلاً ـ استاذ ـ یازیلیر . غرب تورکجه‌سینده تحریفاً ـ اوستا ـ تلفظ ایدیلیر .
ایران جیران ـ جیران ، ایران وزنینده مهملاتدن.
توربز ـ تبریز شهری .

— ۳۱ —

ایلندن آری دوشان آه اورار ایلی گوزلار
یولندن آری دوشان جهد ایدر یولی گوزلار
گوکده فلك گرداندور، خلق یرده سرگرداندور
. . . . گوز جان مالی گوزلار
کیملرده قزیل تاج دور، کیملر سایل محتاج دور
. . . .
کیم نان تاپمز ایماگه ، کیم بر تاپمز یاتماغه
کیم طون تاپمز گیماگه ، کیم ترمه شالی گوزلار
بو جهان بر فتنه‌دور ، کیم زنده دور کیم کشته
هر بنده بر ایشده دور ، هر کیم بر حالی گوزلار
هنکام اوزین ، عمر آز ؛ جهار فصله باش دور یاز
گوکده قنات یاین قاز ، گوزلری گولی گوزلار
مخدومقلی هوش ایلاب ، گزگین دیدانك یاش ایلاب
دالی گونکل جوش ایلاب ، یوز مینك خیالی گوزلار

دوشان ـ دوشن . اورار ـ وورور، اورور.
گوزلار، گوزلاماك ـ گوزله‌مك ، مترصد اولمق .
کیملرده ـ بعضلرینده .
سایل ـ سائل محرفی .
نان تاپمز ـ اتمك بولماز .
ایماگه ـ یەیه ، یمکه .
هنکام ـ فارسی ـ زمان .

اوزین ـ اوزون .
جهار ـ فارسی چهار محرفی .
قنات ـ قانات .
یاین ـ یایان ، آچان .
هوش ایلاب ـ هوش ـ فارسی ـ عقل ایدوب (؟).
دیدانك ـ دیده ـ فارسی ـ دیده‌ك ، گوزك .
دالی ـ دەلی .

گوزلاب گونکل برمه ، بی وفالارغه
قویه اوزنك يرسز بو جفالارغه
عشقنك آوازه‌سن دنکله تاشندن
سرشتانك كم بولسه عشقنك ایشندن
ایدرم نصحت ، بر قولاق سالنك
قرق اویناشلی خاتون یخشیدور، بلنك

بق ، کیم وفا گورمیش بی وفالاردن
کیم بهره تافبدور بو جفالاردن
جان جبرندن قورقسنك ، بارمه باشندن
بار خبر آل ، گوریب منلالاردن
بنده‌سی من سوزه خریداریننك
شرّ انگیز کوب دللی کد خدالردن

گوزلاب ـ گوزله‌يوب .
گونکل برمه ـ کوکل ویرمه .
بق ـ باق .
اوزنك ـ اوزکی ، کندیکی .
تافبدور ـ تاپمق ، بولمق ـ بولوبدور .
دنکله ـ دیکله .
تاش ، تاشندن ـ طیش ، طیشیندن .
جبر ـ زور .
سرشتانك ـ (؟) فارسی ـ سرشت (؟)
بار ـ وار ؛ بارماق ـ وارمق ، کیتمك .
منلا ـ بوکله ، غرب تورکجه‌سینده‌ده بو طرزده تلفظ ایدیلیر و ـ ملا ـ یازیلیر . « غیاث اللغه » صاحبی ، ـ ملا ـ نك ـ ملأ ـ دن مشتق اولدیغینی وچونکه بر ـ ملا ـ نك علم ایله طولو بولوندیغینی سویلییور . غرب تورکجه‌سینده‌کی معنالری شونلردر :

— عالم ، فقیه ، فاضل ؛
ملا جامی
ملا فناری

ملای روم ـ جلال‌الدین رومینك عنوانی :

بنده‌سی کیمسه‌یه ایتمز زبون
بویله‌جه در عادت ملای روم
غالب دده

— احترامی تضمن ایده‌ن تعبیر ؛
مدرسلکك فوقنده بر پایه (علمیه‌یه مخصوص) ؛
غلطه ملاسی ، مکه ملاسی .
— ملا شدن چه آسان ؛ آدم شدن چه مشکل !
— اوقویوب یازماسی اولانلره وبعضاً قادینلره ویریلن عنوان .

آذری لهجه‌سینده ـ ملا ـ یازیلیر ـ مولدایی ـ ملا دایی :

بوشلا آی ملا دایی ، سن‌ده بزی چکمه زورا
بز سنك حیله‌ك ایله دوشمه‌ریك اصلا بوتورا
باخاریق گوشهٔ چشم ایله داها زنکه زورا
قارلی داغلارده سویوقدن اوله‌نك جانی کورا
اولمادی قسمت او بدبخته آرالق ، بزه نه ؟
تاپمایور آج یالاواجلر گذرالق ، بزه نه ؟
صابر طاهر زاده

قازان لهجه‌سینده‌ده ـ ملا ـ تعبیری واردر .
تورکمن لهجه‌سینده ـ عالم ـ دن زیاده ـ باشینده صاریق اولان خواجه ـ معناسینه کلیر .
نصحت ـ نصیحت محرفی .
قولاق سالماق ـ قولاق ویرمك ، دیکله‌مك .
اویناش ـ قادینك قوجاسیندن گیزلی عاشقی ، اویناش .

بویله قلقله گورسه آقز اویناشك شاشار
برگز آلان میانکی آغوشه بیك یشار
واصف

[آذ] اویناش .

نیجه جوانلاری قانه چالخادیم
ایوده مدام گیزلی اویناش ساخلادیم
قالدیمی بر ایو اوچوروب یخمادیم !
علی راضی

[چغ] اویناش .

— اویناشقه ایناتیب ایرسیز قالدیم ! ضرب مثل
— شهزادهٔ پری صورت آبوشقه‌غه ایشلاری غدر و بیداد ؛
زنگیٔ دیو سیرت اویناشقه رسم‌لاری محبت واتحاد ...
نوایی ـ محبوب القلوب

[قا] اویناش .

گوزل‌لار گوبراك اویناش توتمق استار !
اویناشدن طوغان ـ ولد زناء
بلنك ـ بیلکز ، بیلك .

کوب دیللی ـ چوق سوزلی .
کدخدا ـ فارسیده ارککه عائد بر تعبیر ایسه‌ده،
مخدومقلی بوراده ـ کدبانو ـ یرینده قوللانمشدر.
سعدینك :

زینهار از قرین بد زینهار
وقنا ربنا عذاب النار !

سوزلرینی خاطرلامامق ممکن ده‌کیلدر .
چغتای لهجه‌سینده ـ کدخدا و کتخدا ـ شو
معنالرده قوللانیلیر :

بر کویك و بر عائله‌نك بویوکی ؛
شاهزاده لالالرینه ویریلن عنوان ؛
متأهل و او بارق صاحبی .
کدخدالیق ـ تأهل، ازدواج، معامله‌ٔ زوجیه :
— بارچا حکمانینك مذهبیدا کوب ییماك وکوب یاتماق
وکوب سوزلاماك وکوب کدخدالیق ایماك ...
ابوالغازی

ولیکن ایتماسه شهوت جدالیغ
کونکلکا توشسه قصد کدخدالیغ
صوفی الله یار

— ۲ —

مغربدن مشرقه دنیانك یوزی
آبادی خرابی دریاسی دوزی
بو جهان یوزینده اشلار پیدا دور
قرق آلتی منك آغج سودور، دریا دور
بر الی منك آغج یوللار اونده بار
داشدن داغلر، آچ آرسلانلر آنده بار

دیمابنك ، بزه معلوم داالدور بو دنیا
یوز قرق آلتی منك آغج یولدور بودنیا
تفرّجدور، تماشا دور ، غوغا دور
یتمش ایکی اسلو دل دوْر بو دنیا
دیو پری مسکانی ، غوللر اونده بار
اول یرده آدمدن چول دور بو دنیا

دیمابنك ـ دیمه‌یك ، دیمه‌یکز .
داالدور ـ ده‌کیلدر .
آغج ـ آغاچ ـ بر نوع طول اولچوسی، فرسخ .
اسکیدن، مسافه‌یی بیلدیرمك ایچون، یول کنار-
لرینه آغاچدن اشارتلر قونولق اعتیادی طولا-
یسیله . چغتایجه‌ده ـ ییغاچ ـ تلفظ اولونور .
— برکشی بر یرده طورسه اکی طرفندن
اکی کشی طورسه شول مقدارکه اورتاده طو-
ران کشی چاغرسه آنلر آوازن اشتسه‌لر او چ
مرتبه بو مقدارین ـ ییغاج ـ دیرلر .
اللغات النوائیه

تا کوروندی آلار قرالاری هم
قالمای بیر ییغاج آرالاری هم
نوایی ـ سبعهٔ سیاره
[آذ] آغاج ـ فرسخ .
اوکا قالمیشیدی یول ایکی آغاج
قوریلدی چادرلر وهم تخت عاج
عباس غائب زاده
[اوی] ییغاج ـ فرسخ .
— اولوقلوغی آلتمیش ییغاج بولغای ...
معراجنامه
اشلار ـ ایشلر ـ شئون وحوادثدن کنایه .
اسلودل ـ (؟)
مسکان ـ مسکن محرفی .
چول ـ خالی ، بوش .

— ۳ —

سحرتور خدایه یلبار
ئمان قوی یخشی یول بر
یخشی سوزه قولق سالغین
یخشیلردن آلقیش آلغین

اسلام ایونکه آباد قالسون
شیطان ایشی بیباد قالسون
سحر وقتی بیدار بولغین
عمرنك آرتیب زیاد قالسون

سحرتور ـ سحر در ـ سحر وقتی‌در .
یلبار، یالبار ـ یالبارمق ـ یالوامق . [یال ـ بارماق ـ یالایوب ، اوقشایوب ـ وارمق] .
لسان خلقده ـ یاولارمق ـ تلفظی بالطبع یاکایشدر.
[آذ] یالوارماق ، یالواروب یاخارماق .

ای بی علاج مسکین — بیلمم ندر بو آهك ؟
بی اختیار کریك — یورغون، یازیق نکاهك!
اطفالك آغلیورمی ؟ — سات، خرج ایله کلاهك !

رحم ایسته‌مه غنیدن — کیت ویرسون اوز اللهك !
اوما، یازیق شیشرسن — وار بونده اشتباهك
بیرکون دکل آی اوغلان — هپ بویله سال وماهك
آغلا، سیزیلدا، یالوار — یوخدور امیدکاهك !
چك چك درونندن آه !
الحکم حکم‌الله !
طاهر زاده صابر

بیباد ـ برباد محرفی .
سالغین ، بولغین ـ غین، غون ـ ادات ـ (ب ـ ۲).

— ٤ —

پیس خاتون باشه محنت دور — دنیانك مالی نوبت دور
یکیده اوغل دولت دور — مال قالنجه ذریات قالسون.
یکت چوش ، آط یراغدور — ایشلاره جرات کرکدور
پیس اوغلدن یخشیراقدور — فراغی دیر یخشی آت قالسون

پیس ـ لوتو، فنا ، بدخوی .
ذریات ـ ذریت محرفی .
چوش ـ (؟)
یراغ ـ یاراغ، یاراق ، یراغ، یراق ـ هر دورلو اسلحه ومهمات : یات و یراغ .
[جغ] توی یاراغی ـ دوکون تدارکی .
یراقدار ـ سلاحشور .
[آذ] یاراق ، یاراقلانمق ، یاراقلی .
— ایکیتك یاراغی بیلنده ، مالی کوز قباغنده کرك !
ضرب مثل
[اوی] یاراق (یاری یعنی فائده ویره‌ن ، یارایان) لزوملی، فائده‌لی ، هردورلو سلاحلر وتدارکلر، یات ویراغ .

خرج قیلیب اویدا یاراغی بیلا
یاکای آنی اوغلی اوشاغی بیلا
مخزن میر حیدر

یاراق کورماك ـ حاضرلانمق، تدارکده بولونمق.
یاراقلیق ـ یارایان، فائده‌لی، مستعد، قابلیتلی .
یاراقین یاراتماق ـ ده‌کرینی وقیمتینی ویرمك ، کار ایتمك ، قازانمق .
جرات ـ جرأت محرفی .
راك ، رك ـ ادات تفضیل :
اوزون ـ اوزونراق ـ داها اوزون .
کوپ ـ کوپراك ـ داها چوق الخ ...
[آذ] راق ، رك .
[قا] راق ، راك ، ره‌ك :
قزغانچ ـ قزغانچراق ـ داها شایان مرحمت .
یاقین ـ یاقینراق ـ داها یاقین .
یینکل ـ یینکلره‌ك ـ داها خفیف الخ ...
فراغی ـ مخدومقلی‌نك مخلصی .
آت ـ آد ، اسم .

اهل حق بولسام تیرمن اوزگا حالی نیلاریم
بوشادلمز دردی ، سانسیز غلمغایی نیلاریم
اولی ذوق وسرور . حسرتلی مالی نیلاریم
آخرت موت وقبور ، بو بوش خیالی نیلاریم

تیرمن ـ دیرم، سویله‌رم . اوزکا ، اوزکه ـ باشقا . شادلمز ـ شاد اولماز ، شاد اولمق .
سان ـ صایی ـ سانسیز ، صاییسیز ـ (ب ـ ٢٣) . غلمغای، غلمغل ـ (ب ـ ١) .

— ٦ —

ساغلغنك قدرنی بلگن ، خسته بولمزدن بورون
خستلق شکرین قیل‌غیل ، تاکه اولمزدن بورون
دوز یرینك قدرینی بیل ، دریایه دالمزدن بورون
کمنکده هشیار اوتورکه دایه گامزدن بورون

ساغلق ، ساغلغنك ـ صاغلق ، صاغلغك .
بلگن، بیلگین ـ بیل . کن، کین ـ ادات (ب ـ ٢) .
بورون ـ اول ، مقدم [ایله‌ریده واوکده اولان ، بورون] .
[چغ] بورون ـ کون بورونی بیله ـ فجرله برابر ، علی الصباح .
بوروناق ـ داها اول ـ بورونی ـ اولکی، مقدمکی .
بورونغار ـ مقدمة‌الجیش، پیشدار مفرزه‌سی.
بورناشماق ـ اوکه کچمك ، ایله‌ری وارمق .

[قا] بورون ـ اوك ؛ ابتدا ، اول .
بورونی ـ اولکی ـ بورونغیدن بیرلی ـ اولدن بری ، من‌القدیم .
بورونغیلار ـ اسلاف ، اولکیلر .
[اوی] بورون ـ ایلك ، اوکجه ، اول .
بار ادی کوب طایفه بیزدین بورون
جارکا بیلا دنیادا توتقان اورون .
مخزن میر حیدر
خستلق ـ خسته‌لك ، مرض .
کمنکده ـ (؟)

— ٧ —

دنك بولور دیب ساتماغك ایشنك بر اقباللق بیلان
هیچ قچن اشك بولورمی دنك بیدو شاهلق بیلان
قرداش اولمسه خیز حرامی فتنه سودالق بیلان
باشنکی غوغایه سالمه مال دنیالق بیلان

دنك ـ دنك ، متوازن ؛ اویغون .
سانماغن ـ صانما ، ظن ایتمه .
اقباللق ـ یاوری ؛ طالع ، بختیارلق .
بیلان ، بیلن ـ بیله ، ایله .
قچن ـ قاچان ، هاچان(؟)، نه زمان ؟ ، ناصیل ؟
بیدو ـ [چغ] بیدو، بیداو، بیتو ـ صوی و جنس آت .

اوزینی من من دیکانلار
سیلاب بیدوکا مینکانلار
کوبلار انعامین آلغانلار
بیك آغامنی نیلادینکلار ؟
قلدیغاج

یخشی بیدولار ساخلاغان
غزاغه اوزین چاقلاغان
سیزلارینی حقدن تیلاکن
تیلفاکلاری اولکان کیلور
احمد و یوسف

— ۸ —

نه عظیم هنرلار، نه سرّلی ایشلار
آلتمیش الوان ، یتمش درلو ایمشلار
یکدنك بولمسه یراغی آطی
قوجلدقجه گیتر سونکیك قواتی

نه هوالی داغلار، بلند آغجلر
آغجدن آریلور گوزه مهماندور
شونی بلنك کمدور غیرتی
یگتلیكنك زوری دیزه مهماندور

ایمش، ایمشلار ـ یمیش، یمیشلر، فواکه .
یکدنك ـ یك دنك (؟) مساوی، معادل .
یراغ ـ (ب ـ مکرر ٤) .
بلنك ـ بیلك ، بیلکز .
قوجلدقجه ـ قوجالدیقجه ، اختیارلادقجه .
سونکیك ـ کمیك ، سوموك .
[آذ] سوموك .

نکاه چشمون الندن سوموکاریم اریدی
کاوب هما قوشی تیك میل استخوان سالیب
راجی

[قا] سویاك ، سویه‌ك .
[اوی] سونکاك ، سونککاك .
— اتلاری ایچندا سونککالاری کورونکای ...
معراجنامه

قواتی ـ قوت محرفی .

— ۹ —

ای ایرنلار ! بلك اولمز نه ایش گلور باشیمزه
اجل گلور ، آغزین آچیر، نجه بانك زمین قوچر
گورنك بو قهبه فلك هنگام قورش داشیمزه
گلوب گلان آغلاب گچر ، رحم ایتمز یاشیمزه

نجه ـ اینجه ، نازك .
قوچر ـ قوچار، صارار .

گورنك ـ گورك ، گورکز ـ گورمك .
قهبه ـ قحبه محرفی .

اشك اوزین اکسك سانمز بدودن
عارف بولسنك اصلین سورمه یگدنك
بیدو دیگج ، هامو بدو بیر اولمز
یگت دیگج ، تمام یگت بر اولمز
یگت اوزین معلوم ایدر اشنده

حسن بدولار میداننده بلّی دور
ادبده ، ارکاننده بلّی دور
قیمت اتسنك آط یاننده بلّی دور
قوچ یگتلر مهماننده بلّی دور
قلجنده ، زباننده بلّی دور

سانمز ـ صانمز ، ظن اتمز .
بدو ، بیدو ـ (ب ـ مکرر ۷) .
دیگج ، دیکاج ـ دیینجه ، دینیلدیکی وقت .
[چغ] غاچ ، کاچ ـ فعللرده لاحق اولور و توقیت افاده ایدر .

جاندا قویغاچ نقد عشقین قیلدی کونکلومنی هلاك
اولتورور محرمنی سلطان ، کنج پنهان ایلا کاچ !
نوایی

[قا] غاچ ، قاچ ، کاچ .

اهل دنیا طورمشن کوب تیکشروب کوب آکلاغاچ
بلکاچ آنلرنك حیاتن همه‌سی یالغانلاغاچ
کورکاچ آنلرده آغاچ وجدان وطاش کوکره‌کنی مین
بیك توبه‌ن طاپقاچ آدمچیلك اوچون کوبره‌کنی مین!
واقف الجلالی

یوسف علیه السّلامك قارداشلری طرفیندن آتیلدیغی قویودن چیقاریلدیغینی و اون سکیز یارماغه (یارماغ ، یارمق ـ [چغ] پارا) صاتیلدیغینی مصوّر اولوب آلمان شرق جمعیّتی مجموعه‌سینك

Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft

۱۸۸۹ سنه‌سینه عائد آلتمش اوچونجی جلدیندن نقل ایدیلان بو منظومه ، سورهٔ یوسفده‌کی « وجاءت سیّارة فارسلوا واردهم فادلی دلوه قال یابشری هذا غلام واسرّوه بضاعةً والله علیم بما یعملون وشروه بثمن بخس دراهم معدودة » آیتینك تصویرینه موافقدر .

ناظمك :

تاریخ نینك آلتی یوز اوتوزندان
بوضعیف بوکتابنی دوزدی ایمدی

سوزلریندن آکلاشیلدیغی وجهله ، یدی عصر اوّل یازیلمش اولان بو منظومه ، تورکجه لساننه وداها طوغروسی غرب لهجه‌سینه متعلّق الك اسکی بر اثردر . متنك عیناً محافظه‌سی مجبوریّتیندن طولایی هجا نقصانلرینك اکمالینه لزوم گورمه‌دم .

مصر ایچره بر تاجر اولور ایردی[١] آنینك[٢] آتی[٣] ملك بن دوغر ایردی
دوغر اوغلی ملك بر توش[٤] گوردی معبره تأویلینی سورار[٥] ایمدی
آیتور[٦] بو تون[٧] بر دوش گوردوم دوشم ایچره کنعانه واروور ایردیم
عاد قویوسی تیگراسیندا[٨] یورور ایردیم گون حقیقت کوکدا[٩] یره اینار ایمدی
طولون آی[١٠] معیّن گوکدا ایندی قویمدان گیروبا[١١] یقامدا[١٢] چقدی
هم گوکدن در مرجان یجو[١٣] یغدی[١٤] من آنی ایتاگما[١٥] دردیم[١٦] ایمدی
سقونوبا[١٧] من آنی دیزار ایردیم[١٨] جمیع[١٩] قیلب صندوقه قویار ایردیم
بو دوشی هیچ گمانسز[٢٠] بویله گوردیم یا معبّر بونکا تأویل قیلغل[٢١] ایمدی
معبّر ایدورگیل[٢٢] اوتورسن بو یانمده یورایم دوشنکی[٢٣] تعبیریمده
ایکی قزل آلتون قویغل بویمده[٢٤] دوشنکی مبارك یورام[٢٥] ایمدی
اگر سن بونداغ[٢٦] دوش گوردنك ایسه دوشنك ایچره اول مقامه واردونك ایسه
حقیقت سا[٢٧] اول دولته ایردینك ایسه بر شریف قول النکا[٢٨] گرور ایمدی
اول قلی اوچوز[٢٩] ستون[٣٠] آلداچی[٣١] سا آنی ستوب[٣٢] اوگوش[٣٣] نعمت بولداچی سا
دولت ملکت ایاسی[٣٤] اولداچی سا اول سبیدا راحت اوگوش گورنور ایمدی
اول سبیدا اولولوقغه[٣٥] دگینه سا[٣٦] خالقنك برلگنه گردونه سا
کفر شرکت مختندا قورتولاسا دنیا آخرت دولتی گورونور ایمدی
آنی اشتب[٣٧] ملك دوغر سفر قیلدی کنعان ایلی طرافندا چوق آرادی
عاد قویوسی قتنده[٣٨] یوك دوشوردی[٣٩] دوشنده گوردوگن استار[٤٠] ایمدی

---

١ اولور ایردی ـ اولوردی ، وار ایدی . ٢ آنینك ـ آنك، اونك . ٣ آتی ـ آدی . ٤ توش ـ دوش ، رؤیا . ٥ سورار ـ صورار . ٦ آیتور ـ ایده‌ر، سویلر، دیر . ٧ تون ـ کیجه (تون و کون ـ کیجه کوندوز ـ [اذ] دون) . ٨ تیکراسیندا ـ اطرافیندا . ٩ کوکدا ـ کوکدن . ١٠ طولون ای ـ طولون آی ، بدرکامل . ١١ کیروبا ـ کیروب (بان، بن ـ ادات). ١٢ یقامدا ـ یاقامدن . ١٣ یجو ـ اینجی . ١٤ یغدی ـ یاغدی . ١٥ ایتاکما ـ اتکمه . ١٦ دردیم ـ دورمك، طوپلامق ـ طوپلادم . ١٧ سقونوبا ـ صاقینوب، کمال احتراز ایله . ١٨ دیزار ایردیم ـ دیزه‌ردم . ١٩ جمیع ـ جمع اولمق لازم. ٢٠ کمان ـ فارسی ـ ظن معناسینه اولدیغی حالده بوراده ـ شك وشبهه ـ یرینده قوللانیلمشدر . ٢١ قیلغل ـ قیل [غیل ، غل ، کیل، کل ـ امر حاضرلره لاحق اولور] . ٢٢ کیل ـ کل. ٢٣ دوشنکی ـ دوشکی، رؤیاکی . ٢٤ بویمده ـ بویانمده (؟) . ٢٥ یورام ـ یورایم ـ یورمق ، تعبیر ایتمك . ٢٦ بونداغ [اصلی : مونینك تاك] بویله ، بویله‌جه، بونك کبی . ٢٧ سا ـ سن . ٢٨ النکا ـ الکه . ٢٩ اوچوز ـ اوجوز . ٣٠ ستون ـ صاتین، صاتون . ٣١ آلداچی سا ـ آلیجی سین ، آلاجق‌سین . ٣٢ ستوب ـ صاتوب . ٣٣ اوکوش ـ چوق، زیاده . ٣٤ ایا ـ صاحب ، مالك . ٣٥ اولولوق ـ اولولق ، بویوکلك . ٣٦ دکینه‌سا ـ ایریشه‌جکسین . ٣٧ اشتب ـ ایشیدوب . ٣٨ قتنده ـ نزدینده ، عندینده . ٣٩ یوك دوشورمك ـ نزول ایتمك ، بر یره اینمك . ٤٠ استار ـ ایستر، آرار .

قللارینه بیوردی دغلادیلار[1] | اول قویو تکراسنه[2] بیلدیلار[3]
جمله‌سی استمکا قصد قیلدیلار[4] | ملك دوغر انکز انکز[5] استار ایمدی

استار ایرکان[6] انکزدا[7] بر اون[8] گلدی | ملکنینك قولاغنه اشتولدی[9]
آیتور[10] بایق[11] الّی[12] یل تمام قالدی | اول اوغلانی آلماقلغه دیور ایمدی

هیچ اکسوکز[13] ایللی یل صبر قیلغل | آندین سونکره بومقامه حاضر گلگیل
اول اوغلانی کم بهابه ستون[14] آلغیل | تلیم[15] مال نعمته ستغیل[16] ایمدی

ملك آنی اشدوب آندین[17] گچدی | آندین سونکره ایلیك یل تمام گچدی
دوغار اوغلی اول منزله ینه دوشدی | وعده یتدی دیب تلیم سونور[18] ایمدی

بر نیچه فرشته‌لار گلمشدی | قوشا[19] منکزار[20] آندا مجموع اولمش ایدی
آنلار گلمش یوسفه ایش اولمشدی | جمله‌سی قویو اوزرا اوچارلار ایمدی

ملك دوغر اول قوشلاری آندا گوردی | فرشته‌لار ایردوکینی[21] بیلومدی[22]
زیراکه اول وقت ملك دوغر کافر ایردی | اوق آلب[23] قوش آتمغه[24] وازور ایمدی

یقین[25] گلو[26] قوشلار قمو[27] اولدی پنهان | آنی گورا ملك دوغر قالدی حیران
باقدی ایرسا[28] نور چقار اول قیوداً[29] | آنی گوروب بی‌خود اولوب دوشار ایمدی

---

۱ دغلادیلار ـ داغیلدیلار (؟) . ۲ تکراسنه ـ اطرافینه . ۳ بیلدیلار ـ بایبلدیلر . ۴ استمکا ـ ایستمه‌یه، آرامایه . ۵ انکز انکز ـ (؟) . ۶ استار ایرکان ـ آرارکن . ۷ انکزدن ـ آکسزدن، آکده یعنی عقلده وخاطرده یوق ایکن (؟). ۸ اون ـ اون، سس، صدا . ۹ اشتولدی ـ ایشیدیلدی(؟). ۱۰ آیتور ـ ایده‌ر، سویلر. ۱۱ بایق ـ حاضر، آماده، تمام . ۱۲ الی، ایللی، اللیك ـ اللی : الی املاسی یاکایشدر . اصلی (ال) دن، بر ال اون دفعه معناسینه‌در . [چغ] ایلیك : تورك دیللرینده (شده) اولمادیغی ایچون ـ ایلليك ـ یازیلمق لازمدر؛ ایلیك ـ ال معناسینه‌ده کلیر :

ایلیك ـ اللی :

— ولادتی سیکیز یوز ایلیك بیش‌ته ایدی ... (بابرنامه)

ایلیك ـ ال :

— قورغان لارنی سوز بیله یازور بیله ایلیككا آلغایلار ... (بابرنامه)

۱۳ اکسوکز(؟) ـ اکسیکسز، بلا نقصان(؟) . ۱۴ ستون ـ صاتون، صاتین . ۱۵ تلیم [اوی] ـ تالیم ـ چوق، زیاده؛ بویوك ، [اوی] تالیملاماق ـ چوغالمق . ۱۶ ستغیل ـ صات . ۱۷ آندین (؟) ـ آنکدین، آکدین ـ آك ، عقل : آکدین کچدی ـ بی هوش اولدی . ۱۸ سونور ـ سوینیر . ۱۹ قوشا ـ قوشه. ۲۰ منکزار ـ بکزه‌ر . ۲۱ ایردوکنی ـ ایدوکینی . ۲۲ بیلومدی ـ بیله‌مدی . ۲۳ آلب ـ آلوب. ۲۴ قوش آتمق ـ [مجاز اولی : شراب صیقمق کبی] . ۲۵ یقین ـ یاقین یازیلمالیدر . [اوی] یاق، یاقوق، یاقین ؛ [چغ] یاووق، یاق، یاقا، یاقین ؛ [قا] یاق، یاقلاماق ـ یاك ، طرف و یاقین معنالرینه‌در :

— مان سانکا جانینك دین تاق یاقینراق تورورمان ... (معراجنامه)

۲۶ کلو ـ کلنجه . ۲۷ قمو ـ قامو، قمو، هپ . ۲۸ ایرسا ـ ایسه . ۲۹ قیوداً ـ قویودن .

اولوق ساعت[1] اوتاغنه ینه گلدی　　آنگسز[2] دگل سزندی[3] زیراك[4] ایدی
قل‌لارندان ایکی قولا امر قیلدی　　شول قیوداً سوگتورونك دیور ایمدی
بشر بشره[5] ایکی‌لاسی[6] قوا آلدی　　قیونك اوراسنه[7] حاضر گلدی
قیو ایچره قوالارین نزول قیلدی　　یوسف آنده باقیب آنی گورار ایمدی
ایکی‌لاسی قوالارین اندوردیلار　　دولوغ[8] قوالارینه سو دولدیردیلار
حقّ یوسفه جبرائلی پیش گوندوردی　　تشرا[9] چقمق بشارتٍ[10] گترور ایمدی
یا یوسف گوزگیه بقدینك میدی ؟　　گوزگو[11]دا گورکنك[12] گوروب او قدینك میدی؟
باً[13] ساتلور قول اولسام دیدینك میدی ؟　　بنوم بهام کم یتورور[14] دیدینك ایمدی
جبرائل ایدور ایمدی اورا دورغیل[15]　　اورغاغنه[16] (؟) یپوشغیل[17] تشرا چقغل
نه بهایه ستلورساً[18] گوز گورگل　　مشتری حاضردور آلور ایمدی
ایکالاسی[19] تارتدیلار[20] بشر بشر[21]　　عزیز یوسف اولدم چقدی تشرا
قدر مولیم[22] تقدیرینی کم شاشرا[23]　　قادردور آنینك حکمی اولور ایمدی
قیوداً[24] انکزداً[25] چقا گلدی　　طولون آی تیك[26] بلقیو دوغا[27] گلدی
ملك آنی گوردی اولدم بی‌خود اولدی　　یابشر هذا غلام دیور ایمدی
اول ملك همیشه ایدور ایدی[28]　　قوالارینه بلدوروب اسمارلادی[29]
آنی هر کم بیلور ایسا ایدور ایدی　　آزاد قلم[30] قزم آگا ورام[31] ایمدی
بشر[32] گیب ملك گا مشتلادی[33]　　ملك دوغر سوندی[34] قرشو واردی
قارشو واروب یوسفنك الن آلدی　　گتروباً[35] راحت ایچره گزلار ایمدی

---

١ اولوق ـ اول ـ اوق [اوی] (ادات : ینه ، دخی ؛ درحال ، همان) ـ اولوق ساعت ـ فی الحال ، او آنده . ٢ آنکسز ـ آنك ، آك ـ سز ـ سیز ـ ادات نفی : آ کسز، عقلسز . ٣ سزندی (سزمك ، حس ایتمك) ـ حساس. ٤ زیراك ـ فارسی ـ زیرك محرفی . ٥ بشر بشره(؟). ٦ ایکی‌لاسی ـ ایکیسی. ٧ اورا ـ تپه، باش . ٨ دولوغ ـ طولو . ٩ تشرا ـ طشره، طیشاری . ١٠ بشارتٍ ـ بشارتینی ، مژده‌سینی . ١١ کوزکی ـ آینه . ١٢ کورك ـ حسن، آن، کوزه‌لایك . ١٣ باً ـ بن . ١٤ یتورور ـ یتیشدیریر . ١٥ اورا دورغیل ـ آیاغه قالق . ١٦ اورغاغنه (؟) ـ اورغانغه ـ اورغان ، قالین ایپ . ١٧ یپوشغیل ـ یاپیش ، طوت . ١٨ ستلورساً ـ صاتیلیرسیك . ١٩ ایکالاسی ـ ایکیسی . ٢٠ تارتدیلار چکدیلر (طارتمق ، چکمك). ٢١ بشر بشرا (؟). ٢٢ مولیم ـ مولام . ٢٣ کم شاشرا ـ کیم‌شاشیردیر؟ کیم یولیندن دوندورور؟ . ٢٤ قیوداً ـ قویودن . ٢٥ آنکزداً ـ آ کسزدن، آ کده یعنی عقلده وخاطرده اولمادیغی حالده . ٢٦ طولون آی‌تیك ـ آیك اون دردی کبی . ٢٧ بلقیو دوغا کلدی ـ پارلایوب طوغه کلدی . ٢٨ ایدور ایدی ـ ایده‌ردی ، سویلردی . ٢٩ اسمارلادی ـ ایصمارلادی ، سپارش ایتدی . ٣٠ قلم ـ قیلام، قیلایم . ٣١ ورام ـ ویره‌یم . ٣٢ بشر (؟) ٣٣ مشتلادی ـ موشتو ـ فارسی مژده محرفی : موشتولامق ـ مژده‌له‌مك . ٣٤ سوندی ـ سه‌ویندی . ٣٥ کتروباً ـ کتیروب (بان، بن ـ ادات).

یوسفنك قرداشلاری داغدا[1] دوردی
سزنب[3] قترلاشو[4] آنده ایردی
بقیباً[2] اول منزلده کروان گوردی
یوسفی قیو ایچره بولمزلار ایمدی

آنلار گلیب بو معنداً[5] احوال سوردی
ایدور[7] بزیم قولمز قاچشدی
ترکنلایو[6] اول کروانه آنلار واردی
آنی بایق[8] سز بولمش سز درلار[9] ایمدی

رویل[10] آیتور[11] گیرو ورگل[12] منّت برله
جمله هلاك اولاسز صحّتله
یوقسه بر نعره اورام هیبت برله
اونم[13] اشداً[14] جانین تسلیم قیلور ایمدی

ملك احتیاط قیلدی عاقل ایردی
آنلار درنشب[16] مصلحت ایلا[17] گوردی
یوسفی مونلاره[15] گیرو وردی
بونی قول دیب بونلاره ستالیم[18] ایمدی

بو تدبیری بونلار بویله ایلادیلار
اولدوروروز[20] یوقسه دیوب قورقتّلار[21]
عربچه یوسفه سوزلادیلار[18]
قول دیوباً[22] ستالیم مطع[23] اولغیل ایمدی

ملك دوغر زیراك ایدی مونی[24] بیلدی
آنلار ستار[26] ملك آلور اولدی
خفیه برله[25] گونكلی شاد ایچره قالدی
یوسوز اشدوب[27] یوسف قانین آغلار[28] ایمدی

یوسف ایدور[29] سز بنی ستارموسز؟[30]
بارینكز[31] مندن گمان[32] توتارموسز؟
حسرت غربت میدانئه آتارموسز؟
سقلایالیم[33] آنط ایچالیم[34] دیور ایمدی

بنی ستمانك[35] کاقر قولی اولمایالم
غربت اودی[38] حسرتنا ورمیالیم
یعقوب انكب[36] حسرتنا[37] قالمایالم
ددم خلیل حرامتٍ[39] سقلانك[40] ایمدی

---

۱ داغ، تاغ ـ طاغ . ۲ بقیباً ـ باقوب . ۳ سزنب ـ سزمك، سزه‌نمك . ٤ قترلاشو ـ (قاتراماق ـ عجله وتلاش ایتمك ؛ سرعتله قوشمق، سكرتمك) سرعتله ، قوشارق . ٥ معنداً ـ معنادن . ٦ ترکنلایو ـ [چغ] تیرکاماك ـ صورمق، آراشدیرمق ؛ [اوی] تارکین ـ فی‌الحال، همان ـ (لایو، لایی ـ ادات) ٧ ایدور ـ ایده‌ر، سویلر. ٨ بایق [اوی] ـ تمام، حاضر. ٩ درلار ـ دیرلر. ١٠ رویل ـ یوسفك برادرلریندن. ١١ آیتور ـ سویلر، دیر . ١٢ ورگل ـ (گیل ـ ادات) ـ ویر . ١٣ اون ، اونم ـ سس ، سسم . ١٤ اشداً ـ ایشیده‌ن . ١٥ مونلاره ـ بونلره . ١٦ درنشب ـ مشاوه ایدوب . ١٧ ایلا ـ اویله ، اویله‌جه . ١٨ ستالیم ـ صاتالم . ١٩ سوزلادیلار ـ سویله‌دیلر . ٢٠ اولدوروروز ـ اولدورمك . ٢١ قورقتلار ـ قورقوتدیلر. ٢٢ دیوباً ـ دیوب (بان، بن ـ ادات). ٢٣ مطع ـ مطیع محرفی . ٢٤ مونی ـ بونی . ٢٥ خفیه برله ـ خفیةً ـ کیزلیجه، حس ایتدیرمكسزین . ٢٦ ستار ـ صاتار . ٢٧ اشدوب ـ ایشیدوب . ٢٨ قانین آغلار (؟) قان آغلامق ـ کوزدن قانلی یاش دوكمك ـ فرط تأثردن کنایه . ٢٩ ایدور ـ ایدر، دیر . ٣٠ ستارموسیز ـ صاتارمیسكز . ٣١ بارینكز ـ هپكز . ٣٢ كمان [فارسی] توتارموسز ـ منفعت اومق . ٣٣ سقلایالیم (؟) ٣٤ آنط ایچالیم ـ آند ایچه‌لم، یمین ایده‌لم (اسكی تورکلرده طامارلرینی آچوب بربرینك قانینی ایچمك و بوطرزده قارداش اولاجقلرینه یمین ایتمك اعتیادی طولاییسیله) . ٣٥ ستمانك ـ صاتماك ، صاتمایك ، صاتمایكز . ٣٦ انكب (؟) ٣٧ حسرتنا ـ حسرتینه . ٣٨ اود ـ اوت ، اود ، آتش . ٣٩ حرامتٍ (؟) حرمتن. ٤٠ سقلانك ـ صاقلامق ، صاقلایك ، صاقلایكز .

آنلار ایدور[١] بزلار سنکا[٢] زنهارلادوك[٣]   آتامزه یوسفی قورت یدی دیدوك
اسرائله بز دشوار سوز سوزلادوك   یا یوسف بو ساقنجی[٤] قویغیل[٥] ایمدی
پس یهودا یوسفه اوگت[٦] وردی   ایدور سنکا بو قضانی تنگری وردی
قرداشلارنینك باطل ایشه دوغرو دوردی   یوقسه بایق[٧] اولدورورلار بلگل ایمدی
یگراك[٨] اولدور روا گورگیل ستلماقی[٩]   قرداشلارنینك جفاسندا[١٠] قورتولماقی
اسرائلدا[١١] حسرت برله آیریلماقی   قوشورغوجی[١٢] قوشورسا[١٣] كانگز[١٤] ایمدی
آیدیلار[١٥] بوقولی ستالیم[١٦] بوگون سنکا   اول شرط ایله ستالیم ایراق یرگا[١٧]
نه بها وراسا[١٨] گرایم[١٩] بزگا[٢٠]   بزلار یولوغ[٢١] ستاغ یمز[٢٢] دیرلار ایمدی
ملك ایدور بو قول مدور[٢٣] بلّی ایلانك[٢٤]   نه معندا[٢٥] ستارسز[٢٦] آنی سیلانك[٢٧]
نه سیچ[٢٨] قلدی[٢٩] نیشا[٣٠] قچدی[٣١] دغی[٣٢] سویلانك[٣٣]   عقلی گورگی[٣٤] سزدا[٣٥] دغی آرتوق[٣٦] ایمدی
آنلار آیتور آتامز کچك[٣٧] ایکن ستون[٣٨] آلدی   دورا دورا[٣٩] بزیم ایله همراه اولدی
دورا دورا اوغلانجق یفوز[٤٠] اولدی   قچب[٤١] گلب[٤٢] بو قویویه گیرمیش ایمدی
ملك ایدور[٤٣] احوالنگز ایلانك[٤٤] عیان   نچه[٤٥] عیب واریسا[٤٦] قیلنك بیان
هیچ غلط سوز اولماس[٤٧] آندا گمان   صحیح شرط دروست[٤٨] ستو[٤٩] قلالیم ایمدی

---

١ ایدور ـ ایدەر ، سویلر . ٢ سنکا ـ سکا . ٣ زنهارلامق ـ فارسی ـ زنهار ، زنهاریدن . ٤ ساقنج ـ غم، غصه، کدر . ٥ قویغیل ـ بیراق، ترك ایت . ٦ اوکت ـ اوکوت، نصیحت. ٧ بایق ـ تمام ، حاضر . ٨ یکراك ـ یك ، مرجح (راك ، رەك ـ ادات تفضیل) . ٩ ستلماقی ـ صاتیلمایی ، صاتیلمغی . ١٠ جفاسندا ـ جفاسیندن . ١١ اسرائلدا ـ اسرائیلدن ـ یعقوب علیه‌السلامك لقبی . ١٢ قوـ شورغوجی ـ قوشورماق ـ [قا] قاووشدیرمق، حسرت قاووشدیران ـ الله . ١٣ قوشورسا ـ قاووشدیرسا . ١٤ کانکز ـ شبهه‌سز، محقق . ١٥ آیدیلار ـ دیدیلر. ١٦ ستالیم ـ صاتالیم. ١٧ ایراق یرکا ـ اوزاق یره یعنی مملکته . ١٨ وراسا ـ ویریرسین ؟ ١٩ کرایم ـ کورەیم، باقایم . ٢٠ بزکا ـ بزه . ٢١ یوـ لوق ، یولوغ ـ قربان ؛ فدا ایدیلن شی ـ یولوق قیلماق، یولوقلاماق ـ فدا ایتمك :

یولوق قیلدی اولار تن وجانني   یالاووچ ساونجی تیلادی کونی   (قوداتقو بیلیك)

٢٢ ستاغ یمز ـ صاتمایز . ٢٣ قول‌مدور ـ قولمِ وکوله‌مدر . ٢٤ بلی ایلانك ـ بیلکز، سزه معلوم اولسون. ٢٥ معندا ـ معنادن، نه ایچون، نه سببله. ٢٦ ستارسز ـ صاتارسکز . ٢٧ سیلانك ـ سویله‌یك، سویله‌ك، سویله‌یکز . ٢٨ سیچ ـ صوچ ، قباحت ، کناه . ٢٩ قلدی ـ قیلدی . ٣٠ نیشا ـ نه‌یه ؟ نه ایچون . ٣١ قچدی ـ قاچدی . ٣٢ دغی ـ دخی . ٣٣ سویلانك ـ سویله‌یك . ٣٤ کورك ـ حسن ، آن ، کوزەللیك . ٣٥ سزدا ـ سزدن . ٣٦ آرتوق ـ آرتیق ، زیاده . ٣٧ کچك (کیچیك) ـ کوچوك . ٣٨ ستون ـ صاتین ، صاتون . ٣٩ دورا دورا ـ طوره طوره ، زمان کچدکچه . ٤٠ یفوز ـ یاوز ، یاووز (یاو ، یاووز ـ اوز و اوغوز ضدی ـ یاراماز، خیرچین، خشین ؛ یکیت ، قهرمان) . ٤١ قچب ـ قاچیب . ٤٢ کلب ـ کلوب . ٤٣ ایدور ـ ایدەر، سویلر . ٤٤ ایلانك ـ ایله‌یك ، ایله‌یکز. ٤٥ نچه ـ نیچه، نه قادار . ٤٦ واریسا ـ وار ایسه . ٤٧ اولماسُ ـ اولماسین . ٤٨ دروست ـ فارسی درست محرفی .
٤٩ ستو ـ صاتی ، صاتیش ، صاتیم .

آنلار ایدور هیچ گمانسز بایق قولدور
اوغریدور یلغانجی[2] دور قاچقانجی[3] دور

قولومزنینك اوچ دورلو عیب[1] واردور
بو اوچ درلو عیب برله[4] آلغیل ایمدی

ملك ایدور نه دیرسز آنكلایوروا[5]
اوچ درلو عیب برله اجاب[9] قبول هم قیلوروا[10]

حقیقت بوقولی با[6] ستون[7] آلوروا[8]
نجه درلو بها قلورسز ایتونك[11] ایمدی

ولكن بونده هیچ آلتونم یوق
بر قاچ پول یرماقیم[13] وار قیمت یوق

كاله[12] برلا قماشم اطلاسم چوق
ستو[14] نتا[15] قیلاوز[16] دیور ایمدی

یوسف ایدور كاشكی ایله اولمدی
مشتری اوكوش[17] برسی[18] بولمدی[19]

قرداشلاریم آز بهایه ستماز ایدی
یرلو[20] اوزوم[21] قول اولمزم دیور ایمدی

بولار[22] ایدور[23] اول ایشی قیلمیاوز
قولومزه كاله قماش آلمیاوز[25]

اول ستویه هرگز راضی اولمیه‌وز[24]
یرماق ورگیل[26] ناورسانك[27] دیرلار ایمدی

ملك آیتور اون سكز یرماقیم وار
اون سكز یرماق آلونك[7] سزلار

حقیقت آلتونم یوقدور یرماقیم وار
قلانی[29] بكا بخشیش[30] قلنك[31] ایمدی

آنلار ایدور اون سكز یرماق آلدوق
جمله‌مز بو ستویه راضی اولدوق

سنینك برله بو ستونی تمام قیلدوق
قالننی سنكا بخشیش قیلدوق ایمدی

آنداً سونكره[32] ملك یوسفه سوردی
اوشبو سوز اوشبو ایش راستمو[36] دیدی

بولار[33] سنی قول دیوباً[34] بنكا[35] وردی
حقیقت معین قیلغیل ایمدی

---

١ عیب ـ عیبی . ٢ یلغانجی ـ یالانجی . ٣ قاچقانجی ـ فراری . ٤ برله، برلا ـ (بیرلا، بیرلان) بیله، ایله، برله . ٥ آنكلایوروا ـ آكلایورم . ٦ باً ـ بن . ٧ ستون ـ صاتین، صاتین . ٨ آلوروا ـ آلیرم . ٩ اجاب ـ ایجاب محرفی . ١٠ قیلوروا ـ قیلارم . ١١ ایتونك ـ ایدك، سویله‌یك، سویله‌یكز. ١٢ كاله ـ فارسی كالا محرفی ـ ایپك قماش . ١٣ یرماق (یارماغ، یارماق) ـ پارا، آقچه، پول . ١٤ ستو ـ صاتی، صاتیش . ١٥ نتا ـ نجه، ناصیل . ١٦ قیلاوز ـ قیلالم، یاپالم . ١٧ اوكوش ـ چوق، زیاده . ١٨ برسی ـ بری . ١٩ بولمدی ـ اولمادی . ٢٠ یرلو (ایرلاماق ، ییرلاماق) ـ باغیروب چاغیرمق ، فریاد و زاری ایتمك . ٢١ اوزوم ـ اوز ـ اوز، كندی . ٢٢ بولار ـ بونلر . ٢٣ ایدور ـ ایده‌ر ، سویلر . ٢٤ راضی اولمیه‌وز ـ راضی اولمایز . ٢٥ آلمیاوز ـ آلمایز .

وز ـ مهجور اولان ضمائر شخصیه‌دن :

ایمدی واجبدر اشبو ثنا — دییه‌وز الحمد الله اوّلا
امام خلیل

حب شهواتی قویوب ترك ایده‌وز — عشق مولایه كوكل بركیده‌وز
صاری عبدالله افندی

٢٦ وركیل ـ ویر . ٢٧ ناورسانك ـ نه ویرسه‌ك . ٢٨ آلونك ـ آلك، آلكز. ٢٩ قلانی ـ قلانی‌نی، بقیه‌سینی . ٣٠ بخشیش ـ فارسی بخشش محرفی . ٣١ قلنك ـ قیلك ، قیلكز . ٣٢ آنداً سونكره ـ اوندن صوكرا . ٣٣ بولار ـ بونلر . ٣٤ دیوباً ـ دیوب . ٣٥ بنكا ـ بكا ، باكا . ٣٦ مو ؟ ـ ادات استفهام : می ؟ .

آندین سونگره آنلار ایدور ایا ملك
بو اون سکز یرماقی آلدوق بلنك[٤]
ستو قلالیم[١] سنینك[٢] سوزینك آلبالك[٣]
سنینك برله درست بیع قلدوق ایمدی

آنلار ایدور قولـوقغه راضی ورگیل[٥]
یوق دیور سانك اولدوروروز بایق[٨] باگیل
تاینك[٦] ایله‌سن دغی[٧] اقرار قیلغیل
عرابچه یوسفه . . . دیرلار ایمدی

بوگیز[٩] یوسف آنلارداً[١٠] هم قوروقدی
قل‌واً[١٢] دیدی گوزلارنداً یاشلار آقدی
قوروقماق ایله قرللوغه کانکز[١١] تیدی
نیّت تنگرینا[١٣] قیلور ایمدی

بولار ایدور آنطمزه[١٤] سن اینان
باغ بوغاغو[١٦] ششما گیل[١٧] آیاغنداً
بو قول اولدغنه هرگز[١٥] توتمه گمان
مصرادکی[١٨] بوغاونی وارسون ایمدی

یلغانچی‌دور هیچ سوزینه ایناماغیل
هر دایم سوگلوك[٢٠] ایو[٢١] سزلاما گیل[٢٢]
اسرگاباً[١٩] مهربانلیق ایلاما گیل
طعام آریه ایتماگی ورگـل ایمدی

ملك ایدور باً[٢٣] سزلارا هم اینانديم
اوچ درلو عیب برله قبول قیلدیم
راضی اولدیم قولونگزی ستون آلدیم
بو بیع اوزرا بر بتی[٢٤] گرك ایمدی

یوسف سوجی[١] قصه‌سین قیلدق عیان
اوقومغه داگلامغه[٣] اولدی آسان
عرب عجم دیل یتدکچه[٢] قیلدوق بیان
اوقویانلر دعا ایله آگسن[٤] ایمدی

یوسف سوجی حکمتی عقل اوقور
اعضاسنداً[٦] یارموقلار[٧] سچلو چقار[٨]
آگلادیسه گونگلی ایرور[٥] یاشی آقار
رحیم آنگا رحمت روزی قیلا ایمدی

---

١ قلالیم ـ قیلالم . ٢ سنینك ـ سنك . ٣ آلب الك ـ آلوب الك : ال طوتوب بیعه قطعیت ویرمکدن کنایه . ٤ بلنك ـ بیلك ، بیلکز . ٥ راضی ورکیل ـ رضا ویر . ٦ تلینك ـ دیلك . ٧ دغی ـ دخی . ٨ بایق ـ شبهه‌سز، محقق. ٩ کیز ـ کز، دفعه . ١٠ آنلارداً ـ اونلردن، آنلردن ١١ کانکز(؟) ١٢ قل‌واً ـ قولم، بنده‌یم . ١٣ تنکرینا ـ تاکری‌یه، اللهه . ١٤ آنط ـ آند، یمین ـ (ط) ایله یازیلماسی غلط فاحشدر . ١٥ هرکز ـ اصلا ، قطعا . ١٦ بوغاغو ـ بوقاغی . ١٧ ششما کیل ـ چوزمه . ١٨ مصرادکی ـ مصره‌دك ، دکین ، مصره وارنجایا قادار . ١٩ اسرکاباً ـ اسیرکه‌یوب، رحم وشفقت ایدوب. ٢٠ سوکلوك ـ سوکیلی، عزیز . ٢١ ایو ـ ایی ، ایو . ٢٢ سزلاما کیل ـ سوز سویله‌مه . ٢٣ باً ـ بن. ٢٤ بتی ـ بیتی، بیتیك ـ یازی، مکتوب ؛ سند ، وثیقه .

---

١ سوجی ـ [اوی] ساوچی ـ خبر کتیره‌ن ، پیغامبر . ٢ یتدکچه ـ کفایت ایتدکچه . ٣ داکلامغه ـ دیکله‌مه‌یه . ٤ آکسن ـ آکسون ، آکسین ، آکمق ، آکه یعنی خاطره کتیرمك ، یاد وتذکار ایتمك . ٥ ایرور ـ اریر . ٦ اعضاسنداً ـ اعضاسیندن . ٧ یارموق ـ پارچا . ٨ سچلو چقار ـ آیریلوب چیقار .

فضل کشی اوشبو نظمی سویلار بولسه
قاری[3] سامع بو مذنبه دوعا[4] قیلسه
اوقویانلر دا کلایانلار[5] دوعا قلور
دوعا برله تلیم[6] عاصی رحمت بولور
هر داش[7] دیرلار گوهر داش اولماز
اوشبو نظمنینك قیمتنی احمق بلمز
آه دریغه دگمه کشی دوزمدی[9]
بو ضعیفنك اوشبو نظمی اوزمدی
نبی قوشاً[10] ضعیف بنده آدی علی
یارلقاغیل[11] یا رحیم اول خطا قلی[12]
امید توتار[14] بو مذنبه سن مولیا[15]
رحمت قیلغل یا علی قل علیا
خداوندا بو حاجتم سنکا معلوم

مولیداً[18] مدد نصرت یتوزندان[19]
تاریخنینك آلتی یوز اوتوزندان
توفیق نصرت فهم قوّت حقداً[21] بلدیم
بو کتابنی دوزدوم تمام قیلدوم

عقل کشی قلاق دوتب[1] دکلار[2] اولسه
مجیب آنی مستجاب قلا ایمدی
بو ضعیف دوعا اومار خالق بلور
مغفرته شایسته اولور ایمدی
دگل کمسه[8] گوهرنك قدرین بلمز
عقل بونی دا ـلار بلور ایمدی
فهم اکسك کمسه‌لار یازمدی
رباعی دوزن ایچرا دورسه ایمدی
یگرمی دورت رقیم ایچرا سالدی بلدی
رحمتنکداً[13] مهربانلیق اومار ایمدی
سن کریم‌سن رحیم‌سن سن مولیا
صنك[16] نفسدا مفرج[17] قیلغیل ایمدی
یا ارحم الرّاحمین قیلمه محروم
آخر دمدا ایمان عطا قیلغیل ایمدی
رجب آی جلاب[20] اوتوزندان
بو ضعیف بوکتابنی دوزدی ایمدی
آلهم روزی قیلدوغنه شاکر اولدوم
ونفعنا و ایّاکم دیور ایمدی

---

۱ قلاق دوتب ـ قولاق ویروب . ۲ دکلار ـ دیکلر. ۳ قاری ـ قارء، اوقویان . ٤ دوعا ـ دعا محرفی.
٥ دا کلایانلار ـ دیکلەینلر . ٦ تلیم ـ [اوی] : چوق، زیاده ـ [چغ] تالای ؛ دالیم، دەلیم . ۷ داش ـ طاش .
۸ دکل کمسه ـ دەکمه کیمسه ، هرآدام . ۹ دوزمدی ـ تحمل ایتمەدی ، طایانمادی . ۱۰ قوشاً ـ قوشان [چغ] ـ وفات ایدەن برآدامك محاسن وفضائلینی یاد وتذکار ایتمك . ۱۱ یارلقاغیل ـ یارلیغا ، باغیشلا . ۱۲ خطا قلی ـ بندهٔ کناهکار . ۱۳ رحمتنکداً ـ رحمتیندن . ١٤ امید توتار ـ امید ورجا ایدەر . ١٥ مولیا ـ ای مولی !
١٦ صنك ـ صوك ، آخر . ١۷ مفرج ـ عربی : فرجدن . ١۸ مولیداً ـ مولادن . ١۹ یتوزندان ـ ایریشمه‌سیندن . ۲۰ جلاب (؟). ۲١ حقداً ـ حقدن .

3 1761 09625434 7